

**PAZARDA ÇALIŞAN KADINLARIN YOKSULLUĞU ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

Şeyda MUMCULAR

**Haziran 2022
DENİZLİ**

PAZARDA ÇALIŞAN KADINLARIN YOKSULLUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı**

Şeyda MUMCULAR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ashcan KALFA TOPATEŞ

**Haziran 2022
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Şeyda Mumcular

ÖNSÖZ

Araştırma sürecimde öncelikle desteğini ve yardımını esirgemeyen değerli Tez Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Aslıcan Kalfa Topateş'e teşekkürlerimi borç bilirim. Zorlu durumlar yaşansa da konuşmayı kabul eden araştırmamın kapsamını oluşturan kadın pazarcıların hepsine açık sözlülükleri, samimiyetleri ve ayırdıkları zamanları için teker teker teşekkürlerimi sunarım. Çalışma sürecim boyunca yardımlarını eksik etmeyen Arş. Gör. Erkan Kıdak'a, manevi desteklerini sunan ve verdikleri motivasyonlar ile her zaman ileriye adım atmaktan vazgeçmemem gerektiğini hissettiren, çalışmam hakkında fikir alışverişleriyle bana yardımcı olan başta Fevzi Serhat Varol olmak üzere tüm yakın dostlarıma teşekkür ederim. Tez sürecim boyunca maddi ve manevi destekleriyle her anımda sabırla ve sevgiyle yanımda olarak bana inanmaktan vazgeçmeyen değerli annem Sıdika Mumcular'a, babam Bayram Mumcular'a, ablalarım Eda Turgut ve Seda Üsküdarlı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

PAZARDA ÇALIŞAN KADINLARIN YOKSULLUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mumcular, Şeyda

Yüksek Lisans Tezi

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Aşlıcan KALFA TOPATEŞ

Haziran 2022, vii+135 Sayfa

Yoksulluğun birçok boyutundan en derin şekilde etkilenen kadınlar, atipik çalışma şekilleri içerisinde yoksulluğun farklı şekillerini yaşamaktadırlar. Kadınların istihdamdaki oranı artsa bile, yoksulluklarının azaldığı söylenemez. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığını geçmişinden beri yaşayan kadın bu ayrımcılığın izlerini toplumda, sosyal hayatında ve çalışma hayatında da taşımaktadır. Bu çalışmada Denizli ve Bodrum pazarlarında çalışan otuz bir kadının yoksullukları, çalışma şartlarından, kazançlarını nasıl değerlendirdiklerine, sosyal hayatlarından, kendilerini nelerden yoksun hissettiklerine ve Covid-19 virüsü sebebiyle pandemi ilan edilen dönemde yaşadıkları zorluklara kadar çeşitli sorularla derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Yoksulluğun birden fazla boyutundan en derin şekilde etkilenen kadınların, atipik çalışma şekli olan pazarcılığı yaparken yoksulluğu hangi şekillerde yaşadıkları ve kadın olarak pazarcılık işinde zorlandıkları noktaları belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre pazarda çalışan kadınların düzensiz saatlerde çalıştıkları, evdeki rolleriyle birlikte güne erken başlamaları ve satışını yaptıkları ürünleri kendileri üretmeleri sebepleriyle zaman açısından yoksulluk yaşadıkları anlaşılmaktadır. Birçoğunun sosyal güvenceleri olsa bile geçim sıkıntısı nedeniyle primlerini ödeyecek fırsatları olmadığı, yalnızca pazarcılık yaparak geçinemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle zaman ve gelir yetersizliği bakımından maddi ve manevi yoksulluğu yaşadıkları belirlenen kadınların büyük bir kısmının kendilerini yoksun hissettikleri ancak kendilerini yoksul görmedikleri bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın yoksulluğu, Atipik çalışma, Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, Yoksulluk, Pazarda çalışma, Pazaryerleri.

ABSTRACT

A RESEARCH ON POVERTY OF WOMEN WORKING IN THE MARKET

Mumcular, Şeyda

Master Thesis

Department of Labour Economics and Industrial Relations

Labor Economics and Industrial Relations Program

Advisor of Thesis: Assist Professor, Dr. Aslıcan KALFA TOPATEŞ

June, 2022, vii+135 Pages

The women who affected by various ways of poverty in a strong way, suffer with different types of poorness in atypical works. Even though employment rates are higher for women, it can't be said that poverty rates are decreasing. Women who have been troubled with social gender inequality for years, carries this discrimination's traces in society, in her social life and also in business life. In this study by the use of interview method with multiple questions it thoroughly researched thirty one women's poverty who works in Denizli and Bodrum's marketplaces, from working conditions, how they are spending their earning, what kind of things they feel like they are lacking to the difficulties they had to face in the period in which pandemic announced due to COVID-19 virus. It is aimed to determine the ways in which women who are most deeply affected by the multiple ways of poverty, living the poverty while working in the marketplace which is an atypical way of working style, and the points where they are struggling work in the marketplace as a woman. According to the results of the study it is understood that women who are working in the marketplace are working at irregular working hours, waking up early with the roles they have in their home and lacking time because they are producing the products they are selling themselves. It has been concluded that even though most of them has social insurances they dont have the opportunity to pay their premiums because of the financial difficulties they have, they can't make a living with only work in the marketplace.

It was discovered that most of the women who are experiencing poverty as monetary and moral especially in terms of time and income are feeling shorn but doesnt consider themselves as poor.

Key Words: Women poverty, Atypical work, Social gender inequality, Poverty, Working in marketplace, Marketplace.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar DİZİNİ	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI VE ATİPİK ÇALIŞMA

1.Kavramsal Çerçeve	5
1.1. Yoksulluk Türleri	8
1.1.1. Gelir Yoksulluğu	8
1.1.1.1.Mutlak Yoksulluk	8
1.1.1.2.Görelî Yoksulluk	9
1.1.2.İnsani Yoksulluk	10
1.1.3.Sübjektif (Öznel) ve Objektif (Nesnel) Yoksulluk	12
1.1.4.Kırsal ve Kentsel Yoksulluk	13
1.1.5.Geçici Yoksulluk ve Kronik Yoksulluk	14
1.2. Atipik Çalışma	15
2. Kuramsal Tartışma	18
2.1.Yoksulluk Olgusunun Yapısal Bileşenleri	18
2.1.1.İşgücü Piyasasının Yapısı	20
2.1.2.Ekonomik Belirleyiciler	21
2.1.3.Sosyal ve Demografik Unsurlar	23
2.1.4.Coğrafi Özelliklerin Etkisi	25
2.1.5.Siyasi Etmenler	27
2.2.Yoksulluğun Kadınlaşması	28
2.2.1.Kadın Yoksulluğuna Yol Açan Faktörler	30
2.2.1.1.Toplumsal Cinsiyet Rollerî	31
2.2.1.2.Hane İçindeki Eşitsizlikler	32
2.2.1.3.Düşük Eğitim Düzeyi	33
2.2.1.4.İşgücü Piyasasındaki Konumları	35
2.2.1.5.Hane Reisinin Kadın Olması	36
2.2.2. Dünyada ve Türkiye’de Kadın Yoksulluğu	37
2.3.Atipik Çalışma ve Pazaryerlerinin Cinsiyetli Doğası	49
2.3.1.Atipik Çalışma ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi	49

2.3.2.Pazaryeri/Semt Pazarı Kavramı	53
2.3.3.Kamusal Alan/Özel Alan ve Pazaryerleri	56
2.3.4.Pazarda Çalışan Kadınlar	62

İKİNCİ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI

1.Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	66
2.Araştırmanın Örneklemi ve Veri Toplama Teknikleri	67
3.Araştırmanın Kısıtlılıkları	68
4.Araştırma Bulguları	69
4.1.Sosyo-Demografik Bulgular	69
4.2.Çalışma Hayatı ve Geçim Düzeyi ile İlgili Analizler	72
4.2.1. Pazarda Satış Yapmaya Başlama Süreci	72
4.2.1.1. Yanıtlayıcıları Pazarda Satış Yapmaya Yönelten Etmenler	72
4.2.1.2. Aile Destek Mekanizmalarının ve Kadınların Çalışmalarına Yönelik Düşüncelerin Rolü	77
4.2.1.3. Pazarda Satış Yapmak İçin İzin Alma Süreci	80
4.2.2. Pazar Yerlerinde Çalışma Koşulları	81
4.2.2.1. Pazar Yerinde Çalışmanın Zamansal ve Mekânsal Boyutları	81
4.2.2.2. Pazar Yerlerinde Çalışan Kadınların Gelir ve Geçim Düzeyi	83
A. Kazanç Düzeyi	84
B. Kazancın Kullanılma Biçimi	85
4.2.2.3. Pazarcılığın Olumlu Özellikleri ve Zorlayıcı Tarafları	88
A. Pazarcılığın Zorlayıcı Tarafları	88
B. Pazarcılığın Olumlu Özellikleri	95
4.2.3. Sosyal Güvence ve Pazarcılar Odası Üyeliği	99
4.2.4. Kadınların Gündelik Yaşam ve Sosyal Hayatları	101
4.2.5. Kadınların Yoksulluk ve Yoksunluk Algıları	107
4.2.6. Kadınların Gelecek Planları	113
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	120
EKLER	132
ÖZ GEÇMİŞ.....	135

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Bazı OECD Ülkelerinde Atipik Çalışma Şekillerinin Nüfustaki Oranı (%)	17
Tablo 2. Cinsiyete göre seçilmiş eğitim düzeyi göstergeleri, 2020 (%)	34
Tablo 3. Ülkelerde +15 Yaşta Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılım Oranları, Kasım 2021 (%)	43
Tablo 4. OECD Ülkelerinde Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı Oranları (%)	45
Tablo 5. Seçilmiş Bölgelerde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) Oranları (2019).....	46
Tablo 6. Hanedeki İşlerden Genellikle Sorumlu Olan Kişiler, 2021 (%)	47
Tablo 7. İstihdamdaki Kadınların İşteki Durumları (Bin kişi).....	52
Tablo 8. Görüşmecilerin Sosyo-Demografik Verileri.....	70

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
ILO	International Labour Organization
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
TCEE	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	United Nations Development

GİRİŞ

Tarihin ilk zamanlarından bu yana birey ya da sistem ile bağlantılı olarak açıklanmaya çalışılan yoksulluk, zaman içerisinde meydana gelen ekonomik, kültürel, toplumsal değişimler ve teknolojik gelişmelerle birlikte hem gelişmekte olan ülkelerin hem de gelişmiş ülkelerin ortak bir sorunu olarak yaygınlaşmaya başlamıştır. Yoksulluğun birden fazla sebebi vardır bu yüzden sonuçları da birden fazla ve farklı şekillerde olmakta, toplumları farklı boyutlarda etkilemektedir. Bu da bizlere yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir. Yoksulluğun tek bir ortak tanımı bulunmamakla birlikte görünürlüğünün daha fazla olması açısından “gelir” ile ilişkilendirilerek yapılan tanımlara daha çok rastlanmaktadır. Gelir, yoksulluğa sebep olan en büyük etkenlerden birisidir. Ancak yoksulluğa yalnızca gelir odaklı yaklaşımlarda bulunmak, onu tanımlamak ve anlamak için yeterli değildir. Sadece boş cüzdanlara değil, yoksul yaşamlara da bakılması gerekir diyen Amartya Sen, insanların müferreh bir yaşam sürdürebilmesi amacıyla eşitsizliklerin daha doğru şekilde ölçülmesi adına ‘yapabilirlik’ kavramını ortaya atmıştır (Sen, Social Exclusion: Concept, Appliation,and Scrutiny, 2000). Yapabilirlik kavramı, insanların olmak ve yapmak üzere önemsedikleri şeyleri yapabilme özgürlüğünü ifade etmektedir. Bir kişinin yapmaya ya da olmaya değer verdiği işlevler, yeterli ölçüde beslenme ve önlenebilir hastalıkları yaşamama gibi temel işlevlerin yanı sıra topluluğa katılabilme ve özsaygı duygusunun olması gibi daha karışık durumlara da karşılık gelebilmektedir. Tüm bu işlevler yapabilirlik kümesi içinde yer almaktadır. Bu doğrultuda yapabilirlikler, insanların seçim yaptıkları yaşamı gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olmaları anlamına gelebilmektedir (Sen, 2004: 106-108). Hem bu yaklaşım açısından bakılınca hem de yoksulluk denilince akla ilk gelen kadınlar ve çocukların içerisinde bulunduğu dezavantajlı gruplardır. Sadece gelir boyutunda değil tüm boyutlarda yoksulluğu en derin şekilde yaşayan kadınlar çalışmamın öznesini oluşturmaktadır. Kadınlar, dünyanın her yerinde toplumsal cinsiyet rollerinde, eğitimde, istihdamda hep ikincil konumda yer almışlardır. Türkiye’nin toplumsal yapısında kadınların toplumsal cinsiyet rollerine bakıldığında, ev işlerini yapmak, çocuk/yaşlı bakımından sorumlu olmak gibi alışlagelmiş davranışlar kadınların yoksulluğu derin bir şekilde yaşamalarında büyük ölçüde etkilidir. Bu roller sebebiyle istihdama katılmaları da kısıtlı

biçimde olmaktadır. Hem sözü edilen bu sorumlulukları gerçekleştirip hem de düzenli çalışma hayatında yer almaları çoğu zaman kendileri ve çevreleri tarafından mümkün görünmemektedir. Bu sebeple eğitim düzeyleri de düşük olan kadınlar gelir elde etmek amacıyla düzenli çalışmak yerine, düzensiz, güvencesiz ve korumasız olan atipik çalışmanın içinde yer almaktadırlar. Tarımda yevmiyeli ya da ücretsiz aile işçisi olarak, sanayi ve hizmet sektöründe eve iş verme şeklinde, ev hizmetlerinde, kısmi süreli çalışma ve kendi hesabına çalışma türleri atipik çalışmanın kapsamındadır (Yamakoğlu ve Karaçöp, 2019: 1464). Bu çalışma türlerinde süresizlik, sosyal güvencesizlik olması yoksulluğun daha fazla yaşanmasına sebep olmaktadır. Pazarda çalışmak da bu çalışma türünün kapsamındadır. Pazarlar düşünüldüğü gibi sadece gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de önemli bir yere sahiptir. Örneğin Fransa’da haftada 4000 civarında pazarın kurulduğu, pazarın kurulduğu gün, haftanın en hareketli günü olduğu, kasaba ya da şehrin içinde en zor geçilen ve kafelerin en iyi iş yaptıkları gün olarak görülmektedir. Fransa gibi, diğer Avrupa ülkelerinde, İngiltere ve Hollanda’da da pazarlar kurulmaktadır (Beaujeu Garnier ve Delobez, 1983’den aktaran Özgüç ve Mittchell, 2000: 35). Türkiye’de de pazaryerleri geçmişten günümüze kültürel önem taşımaktadır. Her ne kadar teknolojik gelişmeler yaşanmış, özel satış yerleri ve AVM’ler pazarların yerini almış gibi görünse de pazaryerleri önemini hala koruyan bir yapıya sahiptir. Kırsal alanlarda ve şehir merkezlerinde haftanın belirli günlerinde kurulmaktadır. Buna bağlı olarak şehirlerin farklı yerlerinde kurulan pazarlar “semt pazarı” olarak bilinmektedir. Devlet kontrolü altında, belirli yerlerde kurulan bu pazarlar alıcılar ile satıcıların kamusal etkileşim alanlarından biri sayılabilir. Ancak kamu idaresinin denetimindeymiş gibi görünse de çoğunlukla kayıtdışı ekonomik alanın içinde yer almaktadır (Geçgin, 2019: 43).

Toplumsal yapı içerisinde ele alındığında kadınların ev işlerinin yanı sıra bahçe ve tarla işleriyle meşgul oldukları söylenebilir. Bu şekilde kadın hem ailesinin ihtiyacı olan ürünleri elde etmekte hem de ihtiyaç fazlası ürünü ticari satışa dönüştürüp ailesine ve kendisine gelir kazandırmaktadır (Şahan vd., 2014: 418). Kayıtdışı, atipik istihdam, düzensiz ve güvencesiz çalışma içerisinde kadınların daha çok yer almasında bu toplumsal yapının etkisi büyüktür. Ülkelerin geçici çalışan, kısmi süreli çalışan ve kendi hesabına çalışan oranlarına bakıldığında atipik istihdamda yer alan kadınların oranlarını görebiliriz. Örneğin Türkiye’de kendi hesabına çalışan kadınların toplam istihdama oranı %31 iken erkeklerde bu oran %29.8’dir (OECD,2020).

Kadınların hareket ettiği, dolaştığı veya eylem gerçekleştirdikleri alanlar eskiden beri özel alan olarak tanımlanmıştır. Kamusal alan – özel alan ayrımı ilk kez Antik Yunan'da ortaya çıkmıştır. Eski Yunan'da polis (kamusal alan) erkeklerin yönetim alanı, oikos (hane) ise kadınların ve çocukların yeri olan ev içi alan olarak görülmekteydi. Polis özgürlüğün, kendi kaderini belirlemenin, dünyayı dönüştürmenin kamusal etkinliğin, insanın özne oluşunun alanı iken, oikos zorunluluğun alanıdır (Ersöz, 2015: 84). Eylem ve konuşmanın gerçekleştiği 'polis'in mekânı herkes için geçerli değildir. Bütün insanlar eylemde bulunma ve konuşma yeteneğine sahip olsalar da çoğu bu mekân içerisinde yer almamıştır. Antik Yunanda köleler, yabancılar ve kadınlar bu mekânda yaşamamış, burada yer alma hakkı sadece yurttaş kabul edilen erkeklere verilmiştir (Yılmaz, 2006: 365). Eski Yunan düşünürlerinden sonra bu konuda birçok görüş dile getirilmiş olsa bile kamusal alanın eril, özel alanın ise dişil olanla kodlanmaları söz konusudur. Yarı- kamusal, özel olmayan ama devlet kütüphanesi, parklar gibi de kamuya açık olmayan mekanlar için kullanılan bir kavramdır (Akşit, 2017). Kapitalist sistemle beraber kamusal alan genişlemiş hatta özel alan ile ilişkisini kaybetmiştir (Odabaş, 2018: 2061). Eskiden kamusal olan pazaryerlerinin, şuan kamusal olarak görünse de içerisinde çalışan kadınlar için gerçekten kamusal alan mı olduğu tartışılır.

Bu çalışmada Bodrum ve Denizli bölgelerinde, hem toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirip hem de atipik istihdam içerisinde yer alan kadınların karşılaştıkları zorluklar, yapabilirlikleri ve yaşadıkları yoksulluk biçimleri, yapılan alan araştırmasından elde edilen bilgilerin desteğiyle belirlenmeye çalışılacaktır. Elde edilen veriler ışığında kadınların yaşadığı yoksulluk ve çeşitli zorluklara çözüm getirilmek istenmiştir. İki farklı bölgede, birden fazla pazaryerinde görüşmeler yapılarak coğrafyanın, toplumsal davranışların ve mekanın kadınların çalışmaları üzerindeki etkisi karşılaştırmalı şekilde analiz edilecektir. İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde öncelikle yoksulluk, atipik çalışma ve kamusal alan kavramları tanımlanmıştır. Yoksulluğun çeşitlerine de bu kısımda yer verilmiştir. İlk bölümün ikinci kısmında ise yoksulluğa neden olan yapısal bileşenler işgücü piyasasından kaynaklanan, ekonomik, sosyal ve demografik, coğrafi ve siyasi olmak üzere beş gruba ayrılarak yoksulluğa olan etkileri detaylandırılmıştır. Ardından yoksulluğun kadınlaşması olgusu incelenmiş ve kadın yoksulluğuna yol açan faktörler ile dünyada ve Türkiye'de kadın yoksulluğunun tarihsel ve güncel durumu değerlendirilmiştir. Birinci bölümün son kısımlarında ise

pazaryeri ve kamusal alan kavramları tanımlanarak birbirleriyle ilişkileri incelenmiştir. Atipik çalışma ve pazaryeri içerisinde kadının yeri değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü alan araştırması kısmından oluşmaktadır. Kadınların, Bodrum ve Denizli bölgelerindeki pazaryerlerinde çalışırken yaşadıkları yoksullukla ilgili analizlere bu bölümde yer verilmiştir. Alan araştırmasında niteliksel araştırma yöntemi kullanılmış ve yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucu elde edilen veriler daha yakından incelenmek amacıyla içerik analiziyle tanımlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bulgularında ilk olarak pazaryerlerinde çalışan kadınların sosyo-demografik verilerine yer verilmiştir. Ardından kadınların pazarda satış yapmaya başlama süreçleri ve düzenli işte çalışma hakkındaki düşünceleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda kadınların pazarda satış yapmaya başlamalarının farklı sebeplerden kaynaklandığı görülmektedir. Ağırlıklı olarak ailenin ya da eşin pazarcılık yapmasının, kadınların bu işe başlamalarında önemli bir etken olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra kadınların çalışmaları hakkında aile desteği ve eşlerinin düşünceleri de analiz edilmiştir. Alan araştırması kapsamında pazarda çalışma koşulları; çalışma saatleri, tezgah açılan farklı pazaryerleri, örgütlenme düzeyleri ve elde ettikleri gelir bağlamında değerlendirilmiştir. Pazaryerinde çalışmanın olumlu ve zorlayıcı tarafları toplumsal, ekonomik ve coğrafi etmenlerle birlikte pandemi dönemi de ele alınarak ortaya konmuştur. Araştırma kapsamında kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin gündelik yaşamları ve sosyal hayatlarında ne kadar etkili olduğu çalışma hayatlarıyla da bağdaştırılarak incelenmiştir. Görüşmelerde kadınların yoksunluk yaşadıkları konular toplumsal cinsiyet ve çalışma hayatlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Ardından öznel yoksullukları analiz edilerek yoksunluk hissettikleri ve zorluk yaşadıkları konulara bir çözüm getirilip getirilemeyeceği belirlenmek istenmiştir. Son olarak ise kadınların bu işi yapmaya devam etme istekleri ve gelecekle ilgili planlarının ne olduğu, umutları, hayalleri hakkındaki cevaplara yer verilmiştir. Sonuç kısmında da atipik çalışma şekli olan pazarda çalışmanın kadınlara yaşattığı yoksulluk biçimleri ve bu yoksullukların nedenlerine yer verilmektedir. Kuramsal tartışmada yer alan bilgilerle alan araştırmasından elde edilen veriler sentezlenerek atipik çalışma koşulları ve toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlara yaşattığı yoksulluk ve yoksunluklar belirlenmiştir. Çalışmanın genel analizi sonucunda kadınlara zamanın yetmemesi önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle öncelikle zaman yaratması için sağlanacak destekler ve önerilere yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI VE ATİPİK ÇALIŞMA

1. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın kapsamını oluşturan anahtar kavramlar atipik çalışma, yoksulluk, kamusal alan ve kadın yoksulluğudur. Atipik çalışma, kamusal alan ve kadın yoksulluğu kavramları tanımlandıktan sonra kuramsal tartışma kısmında daha geniş kapsamlı olarak ele alınacak ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkileri sunulacaktır.

Araştırma alanı olarak atipik çalışma şeklinin gerçekleştirildiği pazaryerleri seçilmiştir. Atipik çalışma kavramı istikrarsız istihdam, düşük ücret, kötü çalışma koşulları ve refah devletinin aşınmasına yol açan güvencesiz çalışma şekillerini kapsamaktadır (Nienhueser, 2005: 299). Atipik istihdam türleri çalışan açısından tipik istihdama kıyasla çok daha yüksek düzeyde güvencesizlik, istikrarsızlık, belirsizlik ve değişkenlik içerir (Temiz, 2004: 56). Bu istihdam biçiminde çalışanların mesleki gelecekleri belirsizdir. Yapmış oldukları iş kısa sürelidir ve belirli bir mevkiye erişme ya da mesleki eğitim verilip becerilerinin geliştirilmesi gibi fırsatlardan yoksundurlar. Buna ek olarak sosyal güvencenin ve kazanılan gelirin yetersizliği de bu istihdamda yer alan bireyleri olumsuz şekilde etkilemektedir. Sosyal güvence kapsamına girmedikleri için ya da sosyal güvenceden yeterli ölçüde yararlanamadıkları için bireylerin yaşadığı maddi sıkıntılar özellikle yaşlılık, emeklilik dönemlerine sarmaktadır. Atipik istihdam içerisinde yer almalarından dolayı sürekli ve yeterli bir gelir akışına da sahip olamayan bireyler geçim sıkıntısını uzun süreli yaşamaktadırlar. Tüm bu olumsuz şartlar altında Morris ve Vekker niteliği ve arzu edilebilirliği tartışmalı olan iş türlerine yönelik arzın, tercih sonucu olduğunu ileri sürmektedirler. Bu tercihin nedeni sürekli işlerdeki istihdam fırsatlarının yetersizliği iken bazı kişiler işleriyle ilgili daha fazla planlama esnekliği isteyebilir ya da buna ihtiyaç duyabilir, karşılığında da daha düşük ücretleri kabul etmeye istekli olabilirler (Kılınç, 2021: 107). Araştırmanın kapsamını oluşturan pazarda çalışmak, kısmen belediyelerin kontrolü altında olsa da kamusal alanda atipik çalışma türü şeklinde yer almaktadırlar. Pazaryerlerinin kurulduğu yer olan kamusal alan kavramından da kısaca bahsedilerek bu kavramın pazaryerleri ve kadın yoksulluğu ile ilgili kısmına çalışmanın devamında ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Kamusal alan kavramı ilk olarak Antik Yunan'da ortaya çıkmıştır. O dönemde “polis”in mekanı olarak değerlendirilen kamusal alanda yer alan bireyler hem diğer varlıklardan hem de kendi türü içerisinde yer alan diğer insanlardan farklı olduğunu gösterebileceği faaliyetleri gerçekleştirme imkanına sahip olur. Bu faaliyetler ise siyasi eylem ve konuşmadır (Yılmaz, 2006: 363). Tüm insanlar eylem ve konuşma faaliyetlerini gerçekleştirebilecek yeteneğe sahip olsalar da birçoğu bu mekanda yer almamıştır. Antik Yunan'da köleler, yabancılar ve kadınlar bu mekanın dışında tutulmuş ve bu mekanda yer alma hakkı sadece yurttaş kabul edilen erkeklere verilmiştir. Dolayısıyla kamusal alan eril iken özel alan dişil olarak sınıflandırıldığından bu iki alan arasında ikilik oluşturulmuştur. Bu sınıflandırma modern çağ ile birlikte dönüşüp değişime uğramıştır. Artık kadınlar da kamusal alanda yer almaktadır. Ancak modern patriyarka kadınları kamusal alan içerisinde de bularak onları ikincil konuma itmekte ve kamusal alandaki erkeklerle kadınlar arasında bir eşitsizlik oluşturmaktadır.

Çalışmanın diğer kavramlarından biri olan yoksulluğun ise ilk tanımı 1901 yılında Seeböhm Rowntree tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre yoksulluk; bireyin sahip olduğu toplam gelirinin, yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan yiyecek, giyim, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemesi durumudur (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2012: 60). Ancak yoksulluğu sadece temel ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak tanımlamak eksik kalır. Maddiyata bağlı olarak tanımlanan yoksulluğun dışında var olan yoksulluklara da bakmak gereklidir. Eğitim, sağlık, altyapı, kültür, sosyalleşme gibi ihtiyaçlardan yoksun olmak ve bunlara ulaşamamak da yoksulluk kategorisindedir. Geçmişten günümüze kadar hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde ortak bir sorun olan yoksulluk, dönemden döneme, ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Bu yüzden yoksulluğa dair birçok yaklaşım ve tanım bulunmaktadır.

Yoksullukla ilgili birçok yaklaşımdan biri olan Friedmann'ın “yetkisizlik teorisi”ne göre yoksulluk, yetkisizliğin bir biçimi olarak açıklanmaktadır. Yetkisizlik ise üç boyutta ele alınmıştır: Sosyal boyut, görelî olarak yoksul bireylerin geçimlerini sağlamak için üretimde kullanılacak gerekli kaynaklara ulaşmadaki yetersizliği şeklinde tanımlanır. Politik boyut, yoksul bireylerin politik alanda yeterli biçimde temsil edilememelerini anlatmaktadır. Psikolojik boyut ise yoksul bireylerin değersizlik düşüncesini kabullenerek otoriteye pasif bir şekilde boyun eğmeleri durumunu ifade etmektedir (Friedmann, 1996: 164). Yoksulluğun gelişmiş endüstriyel dünyada hala bir sorun olduğunu söyleyen Mingione'ye göre ise zengin topluluklar yoksullara yardım

edecekleri yerde onları sosyal dışlanmaya uğratmış ve toplumdan soyutlamış, korkulan ve şüphe ile yaklaşılan bireyler haline getirmişlerdir (Mingione, 1996: 3).

Adam Smith ise yoksul olmama durumunu, “utanç duymadan insan içine çıkma imkânı” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda toplumun gerektirdiği asgari düzeydeki gereksinimleri gerçekleştirme ihtiyacı vurgulanmaktadır. Smith buradaki zorunluluğu sadece hayatın devamı için vazgeçilmez ihtiyaçlar olarak değil, ülke şartlarına göre asgari düzeydeki ihtiyaçları gerçekleştirememenin en alt tabakadaki insanları bile itibarsız hale getireceği bir şey olarak ele almaktadır. Bu bağlamda yoksulluk gelir yetersizliğinden çok temel kapasitelerden yoksunluk olarak görülmektedir. Başka bir deyişle, Adam Smith yoksulluğa “yapabilirlik” kavramı ile yaklaşmaktadır (Sen, 2004: 105).

Yoksulluğa yapabilirlik yaklaşımı bağlamında bakılacak olursa, gıda ihtiyacını karşılayabilmek, barınmak, giyinmek, eğitim görebilmek, önlenebilir hastalıklardan korunabilmek gibi temel yapabilirliklerden yoksun olan kişiler yoksul olarak tanımlanmaktadır (Sen, 1983: 162). Yapabilirlik, insanların kendileri için değerli olan işlevsellikleri başarma özgürlüğünü tanımlamaktadır. Ayrıca kişinin sağlıklı olma, çalışabilme, başkalarına bakma gibi etkinlikleri yapabilme gücünü ve potansiyelini ifade etmektedir (Uçar, 2011: 27). Buna bağlı olarak yapabilirlik yaklaşımının temsilcisi olan Amartya Sen yoksulluğu yalnızca bir gelir azlığı veya yetersizliği olarak değil, “kapasite-yapabilme yetersizliği” olarak tanımlarken aynı zamanda gelirin iyi bir yaşam sürdürmeyi sağlayan araçlardan biri olduğunu da ifade etmektedir (Yıldırım alp ve Özdemir, 2013: 56). Yapabilirlik açısından yoksun olan kişilerin yoksul olma durumları maddi açıdan yoksul kişilere göre bakıldığında daha az görünürdür. Oysa yoksunluk bireyin içinde yaşadığı koşulları ve eksik kaldığı-hissettiği noktaları ifade eder. Bireyin yoksunluk çektiği ya da yoksunluk hissettiği noktalar, onun yoksulluğunu da açıklar diyebiliriz. Örneğin, eğitime ulaşmada sıkıntı yaşayan eğitimden yoksun kalan bir birey, geçinmek için çalışmak istediğinde eğitim düzeyine göre olan işlerde çalışmak durumundadır. Eğitim düzeyi düşük olduğu için, düzensiz, güvencesiz, fazla mesaili düşük ücretli, korumasız, geçici işlerde çalışma olasılığı çok yüksektir. Bu durumda geliri rahat bir şekilde geçinmesine yetmez, zaman açısından kendine- ailesine çok zaman ayıramaz, sağlık durumu kötüleştiğinde güvencesi olmadığı için sağlık haklarından yararlanmakta zorluk yaşar ve tüm bu durumlar zamanla yoksulluk yaşamasına sebep olur. Eğitimden yoksun olan bir bireyin çalışma süreci, eğitim düzeyi

yüksek olan bir bireye göre çok daha sıkıntılı ve yoksulluğa daha açık bir konumda olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla yoksunluk ve yoksulluk kavramları iç içe geçmiştir diyebiliriz.

1.1. Yoksulluk Türleri

Yoksulluğu anlayabilmek için yoksullukla ilgili yapılan tanımlar ve yaklaşımlar haricinde yoksulluğun türlerini de anlamak gerekmektedir. Bu sebeple bu bölümde yoksulluk türlerine gelir yoksulluğunu oluşturan mutlak ve göreceli yoksulluk, insani yoksulluk, sübjektif(öznel) ve objektif(nesnel) yoksulluk, kırsal ve kentsel yoksulluk ile birlikte geçici yoksulluk ve kronik yoksulluk olmak üzere beş başlık altında yer verilmiştir.

1.1.1. Gelir Yoksulluğu

Gelir yoksulluğu, bireylerin temel gereksinimlerini karşılayacak tüketim düzeylerine karşılık gelen parasal gelire ulaşamaması durumudur. Yoksulluğu ölçmek için gelir en büyük etkenlerden biridir. Ancak yoksulluğu yalnızca gelir ile ilişkilendirmek yetersiz ve eksik kalacaktır. Bu yoksulluğun hesaplanmasında yoksulluk sınırı kullanılmaktadır. Yoksulluk sınırının altında bir gelir/tüketim düzeyine sahip olan birey ya da hane halkı yoksul olarak tanımlanır (Aktan ve Vural, 2002).

Uluslararası kuruluşlar ülkeler arasındaki yoksulluğu karşılaştırmak için küresel ölçekte bir yoksulluk sınırı belirler. Ancak global olarak belirlenen bu sınır ülkelerdeki yoksulluğu tam ve doğru bir şekilde ölçmekte yararlı olmayacaktır. Dünya Bankası tarafından günlük 1,90 ABD doları olarak belirlenen uluslararası yoksulluk sınırı her ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklı boyutlardaki yoksulluğu yansıtır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre yoksulluğu yaşama şekilleri değişebildiği gibi bir ülkenin kendi içerisinde de (kırsal-kentsel alanlar) yoksulluğu yaşama şekilleri değişebilir. Bu bağlamda gelir yoksulluğu, farklı gelir düzeylerindeki bireylerin temel ihtiyaçlarını sağlayabilme durumlarını açıklayan mutlak yoksulluk ile toplumların refah düzeyleri ve gelirin nasıl dağıldığıyla ilgilenen göreceli yoksulluk olarak iki şekilde ele alınmaktadır.

1.1.1.1.Mutlak Yoksulluk

Hane halkının ya da bireyin günlük yaşamı için gereken yiyecek, barınma, en az düzeyde sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerek

duyulan minimum gelir olarak tanımlanır (Atmaca, 2019: 8). Bu yoksulluk çeşidi genellikle yoksulluğu tanımlamak için kullanılan en yaygın tanımdır. Mutlak yoksulluk kapsamında yer alan bireylere yardım edilmediği takdirde bu bireyler ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu sebeple mutlak yoksul sayılanlar, yardıma muhtaç kişilerin başında gelmektedirler (Emin, 2018: 2). Mutlak yoksulluk sınırı ise ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye ve toplumlar arasında farklılık gösterir. Dünya Bankası'na göre uluslararası yoksulluk sınırı 1,90 ABD doları değerindedir. Günlük geliri 1,90 ABD dolarının altında kalan bireyler açlık sınırı altında yaşamaktadırlar. Alt orta gelir yoksulluk sınırı ise 3,20 ABD doları değerindedir. Günlük bu değerin altında gelire sahip olan bireyler ise yoksul olarak yaşamaktadırlar (World Bank, 2021). Birleşmiş Milletler ise mutlak yoksulluk kavramındaki temel insani ihtiyaçları şu şekilde açıklar:

Beslenme: Vücut Kitle Endeksi 16'nın üzerinde olmalıdır.

Temiz içme suyu: İçme suyu sadece nehirlerden ve göletlerden gelmemelidir. Yakında, 15 dakikalık yürüme mesafesinde olmalıdır.

Temizlik: Tuvaletlerin evin içerisinde olmalı ya da evin yakınında umumi tuvaletlere erişim bulunmalıdır.

Sağlık: Hamilelik durumunda ya da ciddi hastalıklarda tedaviye ulaşım olmalıdır.

Barınma: Evlerin her odasında en fazla dört insan barınmalıdır ve evlerin zemini kil, toz ya da çamur olmamalıdır.

Eğitim: Her birey okula gitmeli ve okumayı yazmayı öğrenebilmelidir.

Bilgiye Erişim: Herkes evinden gazete, bilgisayar, televizyon, radyo ya da telefon şebekesi gibi iletişim araçlarına ulaşabilmelidir.

Hizmete Erişim: Her birey topluma sunulan eğitim, sağlık, sosyal, yasal ve finansal hizmetlere ulaşabilmelidir.

Bu göstergelerin herhangi birisinden mahrum kalan kişi Birleşmiş Milletler'e göre yoksul kabul edilmektedir (Kömürcü, 2014: 7).

1.1.1.2. Görelî Yoksulluk

Temel ihtiyaçların karşılanabilir olduğu ancak toplumun refah düzeyinin altında yaşayan bireyler görelî yoksulluk kavramının içerisinde yer almaktadırlar. Bireyin içinde yaşadığı toplumda kabul görmüş yaşam standardının altında kalması durumunda

görelî yoksulluktan bahsedilebilir. Bu yoksulluk çeşidi de diğery yoksulluk çeşitleri gibi toplumdan topluma, ülkeden ülkeye değışiklik göstermektedir. Bir toplumda eğitim, sağlık ya da sosyal, kültürel hizmetlere erişebilmek o toplumun yaşam standardını belirlerken başka bir toplumda teknolojik araçlara erişebilmek o toplumun yaşam standardını belirleyebilir.

Görelî yoksullukta, bireyler arasında karşılaştırma ve bir toplumda faydalı etkinliklere katılım açısından değerlendirme önemli bir noktadır. Oyen'e göre görelî yoksulluk, vatandaşların alışlagelmiş ve/veya faydalı etkinliklere katılımlarının yetersiz kalmasıdır (Arun, 2011: 84). Katılıma yapılan bu vurgu Adam Smith'in refah hakkındaki yazılarında da bulunmaktadır. Smith bu durumla ilgili bir sözünde şöyle bahsetmiştir "Örneğin keten gömlek kesinlikle hayatın bir gerekliliğı değildir. Ancak günümüzde Avrupa'nın büyük bir bölümünde itibarlı bir gündelikçi halka açık yerlerde keten gömleksiz görünmekten utanacaktır." Bu gelenek aynı şekilde İngiltere'de deri ayakkabıyı yaşamın bir gerekliliğı haline getirmiştir (Smith, 2009: 676). Eğer bir birey toplumun geleneksel yaşayış biçimine uyum sağlayamıyor ve faydalı etkinliklerine katılamıyorsa, yani Smith'in bahsettiğı şekilde keten gömleğinin eksikliği sebebiyle toplumdan dışlanıyorsa, görelî yoksulluk bağlamında bu kişi yoksul sayılmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu'na (TÜİK) göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelire sahip olan bireyler görelî anlamda yoksul sayılmaktadır. Toplam nüfusun belirli bir oranının ya da medyan gelirin yarısından az olmak üzere gelir elde edenlerin yoksul olarak kabul edilmesi görelî yoksulluk sınırını belirler. TÜİK eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre, yoksulluk oranı 2020 yılında 0,6 puan artarak %15,0 olmuştur. Medyan gelirin %60'ı alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı ise son yılda 0,6 puan artarak %21,9 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021).

1.1.2. İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk gelir yoksulluğundan farklı olarak, temel ihtiyaçların karşılanması için gereken parasal olanakların yanı sıra sosyal ve kültürel etkinliklerden, "tahammül edilebilir" bir yaşam sürebilmek adına da fırsat ve seçimlerden yoksun kalmak olarak tanımlanır. Temiz su, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri gibi imkanlara ulaşabilmenin üzerinde duran insani yoksulluk aynı zamanda toplumsal cinsiyet

eşitsizlikleri ve yoksulluk arasındaki ilişkileri anlamakta da yardımcı olur (Kurşuncu, 2006: 15).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) her yıl yayımladığı İnsani Gelişme Raporu'nda, yoksulluğu parasal olarak ölçen gelir yoksulluğuna ek olarak 1996 yılındaki raporunda, yoksulluğu diğer yönleriyle de açıklayan Sosyal İmkanlar Yoksulluğu kavramını ortaya atmıştır. Sosyal İmkanlar Yoksulluğu, parasal gelir dışında minimum düzeyde gerekli olan sosyal imkanlara bireylerin ne kadar ulaşabildiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu kavram yoksulluğun yalnızca parasal olarak ölçülemeyeceğini, bireylerin insani gelişme için gerekli olan temel ihtiyaçlara ne derecede sahip olduklarının ölçülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. 1997 yılında ismi değiştirilerek İnsani Yoksulluk adını almıştır (Özbek, 2001: 55). İnsani yoksulluk endeksi ise, yaşam süresinin kısalığı, temel hizmetlerden mahrum olma ve kamusal ve özel kaynaklara erişememe gibi insani gelişim açısından ortaya çıkan yoksunlukları, yoksulluğun boyutlarını ve insani gelişimin dışında kalmış insanların oranını ölçmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 7). İnsani gelişme için en temel üç seçenek vardır. Bunlar; uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi edinebilme ve insana yakışır bir yaşam standardı için gerekli kaynaklara ulaşabilmektir. Bunlar olmadan birçok seçim ve fırsata erişilemez (UNDP, 2001: 9). Dolayısıyla gelir insani gelişmişliğin göstergesi olarak önemli olsa da tek başına yeterli değildir. Gelirin yanında, kredi imkanlarına, kamu mallarına, ve verimli üretim araçlarına erişim, akraba ve arkadaşlardan sağlanan transferler gibi insanların kaynaklara erişim düzeyinin bir bütün olarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır (Şenses, 2001: 101).

Amartya Sen'in geliştirdiği yapabilirlik(kapasite) yaklaşımı da insani yoksulluk türünde yer almaktadır. Sen, yoksulluğu standart yoksulluk kriteri olan gelir yetersizliğinden ziyade temel yapabilirliklerden yoksun olma durumu olarak tanımlar. Yapabilirlik yaklaşımı, gelir azlığını yoksulluğun başlıca sebeplerinden biri olarak kabul eder. Ancak yapabilirlikten yoksunluğun üzerinde gelir azlığının dışında başka etkiler de bulunmaktadır. Bireyin yaşı, toplumsal cinsiyet ve annelik, aile içi sorumluluklar gibi toplumsal roller, yerleşim yeri, salgın hastalıklar, bireyin kontrol edemeyeceği ya da kısmen kontrol edebileceği başka değişkenler de gelir ve kapasite arasındaki ilişkiyi etkilemektedir (Sen, 2004: 126-128). Dolayısıyla sadece gelir düzeyi baz alınarak yapılan yoksulluk tanımı yetersiz kalacaktır. Amartya Sen'in yapabilirlik kavramı; açlık, hastalık, eğitim alamamak, kötü yaşam koşulları gibi her insanın

mutlaka kaçınmak isteyeceği durumlardan kaçınabilme yetisi olarak açıklanmaktadır. Bu durumlardan kaçınamayan bireyler “yapabilirlikten yoksun olma” şeklinde yoksulluğu yaşamaktadırlar (Buz ve Aygüler, 2017: 178).

1.1.3. Sübjektif (Öznel) ve Objektif (Nesnel) Yoksulluk

Sübjektif yoksulluk diğer bir adıyla öznel yoksulluktan, bireylerin kendilerini yoksul olup olmadıklarını değerlendirmeleri sonucunda bahsedilebilir. Esas olarak bireylerin yoksulluk algıları ve içindeki bulundukları durumda kendilerini yoksul olarak düşünüp düşünmedikleri önemlidir. Yaklaşık olarak aynı yaşam standardına sahip iki bireyden birisi kendini yoksul olarak görüyorken, diğeri yoksul olmadığını ve yaşadığı şartlardan memnun olduğunu düşünebilir. Bu sebeple sübjektif yoksullukta kesin bir ölçüm yapılamamaktadır.

Objektif yoksulluk, yoksulluğa sebep olan unsurları ve insanları yoksullaştırıcı durumdan çıkarmak için nelerin gerektiğini vurgular. Yoksulluk kalori miktarı, gelir, tüketim harcamaları gibi somut veriler kullanılarak ölçülür. Bu ölçütler sübjektif yoksullukta olduğu gibi bireyin kendisi tarafından değil uzmanlar tarafından belirlenir. Objektif yaklaşımı savunan Townsend ve Sen’e göre bireyler kendileri için neyin iyi olduğunu her zaman bilemeyebilirler. Bireyin yetiştiği topluma ait olan değer yargıları onun bakış açısını ve kararlarını etkiler. Aynı şekilde ailenin düşünce ve davranışları, alınan eğitim, yaş ve inanç gibi birçok faktör kişinin yoksulluğu tanımlama ve algılama biçimini önemli derecede etkilediğinden objektif açıdan yoksul olarak tanımlanan bir bireyin bulunduğu durumdan şikayetçi olmadığını görebiliriz. Asgari besin gereksinimi çalışmalarında bireyler çok farklı değerlendirme ve tercih biçimlerine sahiptirler. Bu sebeple bazı bireyler yaşamlarını devam ettirecek ölçüde besin sepeti seçerken, diğer bireyler ise fiziksel varlıklarını devam ettirmeleri açısından gerekli olmayan besin sepetini seçebilirler. Bu yüzden bu yaklaşımda varsayılan ihtiyaçlar uzmanlar tarafından belirlenmekte, mal ve hizmetlerin alınabilmesi için gereken en düşük maliyet ise asgari ihtiyaç düzeyi olmaktadır (Çırak, 2021).

Görüldüğü üzere bu iki yoksulluk türü yoksulluğa farklı açılardan yaklaşmaktadır. Öznel yoksullukta bireyler yoksulluğa psikolojik ve bireysel açıdan yaklaşırken, nesnel yoksulluk ise tam tersine bireyin değil uzmanların somut yaklaşımlarıyla açıklanmaktadır.

1.1.4. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk

Kırsal yoksulluk, tarımsal üretimi yapabilecek toprağa sahip olmama ve ucuz emek olması durumudur. Dolayısıyla topraksız olmak ve nitelikli işçi bulunmaması kırdaki yoksulluğu arttıran faktörlerdir (Topgül, 2013: 282). Sadece tarımsal olarak değil hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve küçük ölçekli sanayi ve hizmet kesiminde çalışanlar da kırsal yoksulluk yaşamaktadırlar (Öztürk, 2008: 615). Ülkelerin çoğunda kırsal yoksulluk oranı kentsel yoksulluğa göre daha fazladır. Üretim ve çalışma alanlarının dışında, eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve iletişim hizmetlerine erişim gibi alanlarda eksiklik yaşanması da kırsal yoksulluğu nitelemektedir (Aktan ve Vural, 2002: 11).

Kırsal yoksulluğa sebep olan nedenler arasında; kamusal desteklerin yetersizliği, çiftçilerin devlet tarafından yeterince sahiplenilmemesi, eğitimsizlik ve çiftçileri bilinçlendirme çalışmalarının yetersizliği, doğrudan üreticilerden tüketiciye erişim olanaklarının sınırlı olması, toprak analizlerinin yapılamamış olması ve hepsinden de önemlisi; hangi ürünlerin ne zaman, nerede, ne kadar üretilmesi gerektiği konusunda gerçekçi bir planlama ve uygulamanın yapılmamış olmasıdır (Akder, 2000). Bu etkenlerin artmasıyla birlikte üretimde, geçimde zorlanan ve yoksulluk yaşayan bireyler kente göçme oranını arttırmaktadırlar. Kente göçen bireylerin nüfusu arttırmasıyla birlikte kentteki istihdam ve yaşam alanları da daralmaktadır (Atmaca, 2019: 12). Kentsel yoksulluğun, kırsal yoksulluğun etkisi sonucunda mı oluştuğu tartışmalı bir konudur. Bu konuda iki tez vardır. Bunlardan ilki kırsal mekandaki yoksulların düşük gelir düzeyleri sebebiyle kente itildikleri, eğer kentteki kazanç ile kırdaki kazanç arasındaki fark artarsa göçlerin buna bağlı olarak artacağını ve hızlı göçlerin kentteki yavaş istihdam artışları karşısında hızlı bir enformelleşme dolayısıyla hızlı bir yoksullaşma sürecine yol açacağını ileri süren tezdır. İkinci tez ise yoksulluğu, göçü özendirmenin aksine kısıtlayan bir etmen olarak görmektedir. Kırsal mekanda yaşayan topraksız ya da küçük toprak sahibi ve ücret karşılığında çalışan yoksullar göç maliyetini karşılamakta zorlanarak göçten en az yararlanan kesim olduğunu ileri sürmektedir (Chakrapani ve Mitra, 1995: 380).

Bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan kalori ihtiyacı bakımından kentsel ve kırsal yoksulluk aynı özelliğe sahip olsalar bile şehirlerdeki

yaşam alışkanlıklarının ve standartlarının farklı olması sebebiyle birlikte mal ve hizmet fiyatlarıyla kentsel yoksulluk kırsal yoksulluktan ayrılmaktadır. Yaşanan şehrin sunduğu olanaklara o şehirde yaşayan kişilerin ulaşip ulaşmadığı, o şehrin yoksulluk düzeyini belirler. Kentte yaşayanların yoksul olması büyük ölçüde gelir yetersizliğinden dolayıdır. Buna ek olarak, sağlık, eğitim, barınma, güvenlik ve sosyal imkanlardan yararlanamamak da kentsel yoksulluğu beslemektedir (Sipahi, 2005: 177). Kentsel yoksullar, daha çok barınma ve istihdamda zorluk yaşamaktadırlar. Düzenli gelir getirici bir işe ve sosyal güvenceye sahip olamamakta, hijyenik olmayan koşullarda yaşamaktadırlar. Kalori olarak düşük ve yetersiz beslenmektedirler. Elde ettikleri gelir, birikim yapma olanaklarını kısıtlamaktadır bu yüzden tasarruf yapma olanakları da bulunmamaktadır. Kentsel yoksulluğun artışı beraberinde, uyumsuzluk, gecekondulaşma, işsizlik, kayıtdışı istihdamda artış, kentsel şiddet, sokak çocuklarında artış ve kadınların yaşadıkları eşitsizlikler kentsel yoksulluğun beslediği önemli sorunlardır (Ceren ve Çelik, 2015: 578). Kentsel yoksulluk aynı zamanda bireysel ve toplumsal varoluşun çeşitli alanlarını kapsayan bir sosyal dışlanma ağıdır. Yoksulları, toplumun genel kabul görmüş yaşam tarzlarından ayırır. Bugün dünya nüfusunun yarısı “kentli”dir ve 2010’da BM Habitat değerlendirmesine göre uluslararası çapta kent vatandaşlarının yüzde 30’u “gecekondularda” yaşamaktadır (Benslimane, 2018: 2).

1.1.5. Geçici Yoksulluk ve Kronik Yoksulluk

Dönemsel yoksulluk olarak da adlandırılan geçici yoksulluk, bireylerin yaşam standartlarında ve refah seviyelerinde dönemsel olarak meydana gelen dalgalanmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu dalgalanmalar; ekonomik krizler, doğal afetler, mevsimlik işsizlik durumları, yüksek enflasyon ve dışsal şoklardır. Bu gibi durumlarda bireylerin yoksulluğu uzun sürmemektedir (Kaya, 2011: 40).

Kronik yoksulluk sadece maddi imkanlardan mahrum olmakla beraber bu mahrumiyetin sürekli ve oldukça ağır şekilde yaşanması, gelecek kuşaklara da aktarılması olarak tanımlanır. Kronik yoksullar yetersiz gelirin yanında, temiz suya erişme, sağlıklı beslenme, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişebilme ve sosyal imkanlardan yararlanma konularında da mahrum durumda kalmaktadırlar. Bu eksikliklerin uzun sürmesi ise yaşadıkları yoksulluğun şiddetini arttırmaktadır.

Kronik yoksulluğu geçici yoksulluktan ayıran en önemli nokta, geçici yoksulluk yaşayan bireylerin yoksullukla mücadele edip yoksulluklarını giderebilmeleridir.

Kronik yoksulluk yaşayan bireylerin mücadele etmek gibi bir imkanları dahi bulunmamaktadır. Çünkü birçoğu yoksul doğup yoksul olarak ölmekte ve bu yoksulluklarını çocuklarına aktarmaktadırlar (Atmaca, 2019: 14). Bu bireylerin ayrımcılığa maruz kalmaları da yoksullukla mücadele etmelerinin önünde önemli bir engeldir. Ayrımcılık bireylerin, kamu hizmetlerine ve piyasalara erişimini engelleyerek onların eğitim, sağlık ve gelir açısından yoksul kalmalarına neden olmaktadır (Temiz, 2008: 65).

1.2. Atipik Çalışma

Bireylerin veya hanehalklarının bahsedilen yoksulluk türlerinden en az ikisini bir arada yaşamalarına neden olan çalışma şekillerinden birisi de atipik çalışmadır. Bu nedenle kavramsal çerçeve bölümünde kısaca tanımlanan atipik çalışma bu bölümde atipik çalışmanın özellikleri, atipik istihdam biçimleri ve OECD ülkelerinde atipik çalışma türlerinde istihdam edenlerin oranları şeklinde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

1970’li yıllarda yaşanan ekonomik kriz ile birlikte dünya genelinde işsizlik artış göstermeye başlamıştır. Ekonomik durgunluk, teknolojik gelişmeler, artan rekabet ve küreselleşme, sermayenin üretim ve istihdam yapısında esnekleşme ihtiyacının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Güzel ve Heper, 2017: 13). Böylece işletmeler ayakta kalabilmek için verimliliklerini arttırmak ve işgücü maliyetlerini düşürmek durumunda kalmışlar ve Fordist üretim yapısının benimsemiş olduğu standart (tipik) istihdam biçiminden, standart dışı (atipik) istihdam biçimine, başka bir ifadeyle esnek çalışma biçimine yönelmişlerdir (Yavuz, 1994: 9-10). Tipik çalışma, işin tam zamanlı yapıldığı, işverenin yönlendirmesi altında ve işverenin işyerinde belirsiz süreli iş anlaşmalarını kapsayan çalışmaları ifade etmektedir (Kalleberg, 2000: 341). Atipik çalışma ise tipik çalışmanın tüm şartlarını esneten ve standart dışı hale getiren çalışma şekilleridir. Kısmi süreli çalışma, belirli süreli iş sözleşmesiyle çalışma, işçinin kendi evinde çalışması, bir işverenin emri altında değil kendi adına çalışma ve ücretsiz çalışma atipik çalışma biçimleridir (Karadeniz, 2011: 84).

Atipik çalışma şekilleriyle ilgili farklı sınıflandırmalar mevcuttur ancak literatürde önemli görülen atipik istihdam biçimleri; geçici çalışma, vardiyalı çalışma, kısmi süreli çalışma, sıkıştırılmış iş haftası, yıllık iş süresi ve belirli süreli hizmet ilişkisi, tele çalışma, evde çalışma, kendi hesabına çalışmadır (Yüksel, 2004: 49;

Raghuram vd., 2001: 739). Geçici iş ilişkisi, işverenin kendisine iş sözleşmesiyle bağlı olan işçisinin iş görme eyleminin, belirli veya geçici bir süre ile işçinin onayıyla birlikte başka işverene devredilmesidir. Böylece işverenler istedikleri zaman istedikleri özelliklere sahip işçileri işe alarak eksik işgücünü tamamlamakta, işçi de bir işyerinde, düzenli ve sürekli olarak çalışması için yeterli özellikleri taşımıyorsa işsiz kalmaktan kurtulmaktadır (Zeytinoğlu, 2012: 162). Vardiyalı çalışma biçimi, işe başlama ve işin bitiş saatlerinin işletmenin yapısına ve faaliyet işkoluna göre değişiklik göstermesiyle birlikte; işgününün gündüz, akşam ve gece çalışması şeklinde düzenlenmesi demektir. Çalışma yaşamında vardiyalı çalışma, mal ve hizmet üretiminin kesintiye uğramaması açısından, dönüşümlü bir çalışma sistemi olarak önemli görülmektedir. (Yüksel, 2004: 50). Kısmi süreli çalışma konusunda ise ülkeler arasında farklılıklar bulunmakta olup birçok ülkede kısmi süreli çalışmanın yasal ve net bir tanımı yapılmamıştır. ILO'nun kısmi süreli çalışma tanımı ise “işyerinde tam süreli iş sözleşmesi ile yapılan emsal çalışmanın üçte ikisi oranına kadar yapılan çalışma kısmi süreli çalışmadır.” şeklindedir. Bu çalışma modelinin günümüzde işveren açısından yaygın bir şekilde tercih edilmesinin sebebi özellikle hizmet sektörü ağırlıklı ekonomilerin gelişmesi ve depolanması mümkün olmayan bu hizmetlerin tüketime bağlı olarak üretilmesi gereğidir. Çalışanların bu istihdam modelini tercih etme sebebi ise, iş ve aile yaşamını bağdaştıracak bir düzene imkan tanınmasıdır (Şimşek, 2014: 141). Gelişmiş ülkelerde çalışan her 7 kişiden biri kısmi süreli çalışmaktadır (Güloğlu ve Sertkan, 2003: 7). Sıkıştırılmış iş haftası, toplam iş süresinin klasik 5-6 iş günü yerine 3 veya 4 iş gününe sıkıştırılarak dağıtılmasıdır. Sıkıştırılmış iş haftası; işçi için daha fazla boş ve serbest zaman, işe daha az gidip gelme ve daha fazla mesleki eğitim anlamına gelir. İşveren açısından ise işletme cari giderinin azalması, bakım-onarım işlerinin işin durmasına gerek kalmadan devam etmesi gibi kolaylıklar sağlar (Asiltürk, 2011: 58). Tele çalışma, bilgisayar ve haberleşme teknolojisindeki hızlı gelişmeler üzerine ortaya çıkmıştır. Tele çalışma işletme merkezi dışında çoğunlukla evde yapılan, bilgisayar ve haberleşme ağı ile işletmeyle bağlantı kurulan, işçinin işyerine bağımlılığının ve işverenin denetiminin az olduğu bir çalışma biçimidir. Uzaktan çalışma, tele haberleşme, elektronik ev çalışması gibi isimler de tele çalışma yerine kullanabilmektedir (Yavuz, 1994: 88). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1996 yılında “evde çalışma”nın standartlarını oluşturmak üzere 177 sayılı sözleşmeyi benimsemiştir. Sözleşme evlerde aile üyeleriyle birlikte yapılan ve kendileri için gerçekleştirilen bağımsız üretimi, tanımlamanın dışında bırakmıştır. Sözleşmeye göre evde çalışma, “ İşverenin işyeri dışında kalan kişinin

kendi evi veya kendi seçtiği diğer tesislerde, ücret karşılığında, donanım, malzeme veya diğer girdilerin kim tarafından sağlandığına bakılmaksızın işverenin belirlediği ürün veya hizmet için yapılan çalışmadır.” (Alp ve Sönmez, 2011: 21). Kendi hesabına çalışma kavramı ise küresel anlamda, düzenlenmiş bir ekonomik faaliyet sisteminin dışında olup, herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında bulunmama ve elde ettiği geliri açıklamama ile betimlenebilecek enformel sektörün büyük bir bölümünü kapsayan çalışma biçimidir. Kişi kendi işini kendisi yürütür, işletmenin işletilmesi ve hizmet sunumu gibi sorumluluklar yine kişiye aittir. Bu işlerin en önemli özelliklerinden biri ise garantisiz ve değişken yapısı olması sebebiyle elde edilen gelirin düzensiz ve belirsiz olmasıdır (Durusoy Öztepe ve Akbaş, 2018: 70).

Küresel boyutta atipik çalışma biçimlerinde yer alan nüfus incelenecek olursa kısmi süreli çalışma, geçici çalışma ve kendi hesabına çalışma verilerine bakılabilir.

Tablo 1. Bazı OECD Ülkelerinde Atipik Çalışma Şekillerinin Nüfustaki Oranı (%)

Ülkeler	Serbest Meslek	Geçici Süreli Çalışma	Kısmi Süreli Çalışma
Avusturya	12,2	8,1	19,7
Finlandiya	13,4	14,8	14,1
Fransa	12,4	15,4	13,1
Almanya	9,6	11,9	22
Lüksemburg	9,3	7,6	12,7
İsveç	9,9	15,4	14,1
Türkiye	30,1	10,8	11,3
İspanya	16	24	12,5
ABD	6,3	3,9	-
Belçika	14,7	10,2	16,6
İtalya	22,5	15	17,9

Kaynak: (OECD, 2020).

Bir işin gerçekleşmesi için önceden belirlenmiş bir tarihe kadar olan ücretli ve maaşlı çalışanları içeren geçici süreli çalışma biçiminin en yoğun olduğu ülke İspanya’da toplam nüfusun %24’ü bu atipik çalışma türünde istihdam etmektedir. Tablo 1’e bakarak yapılan bu tespitte İsveç ve Fransa %15,4, İtalya %15’lik oranla İspanya’yı takip etmektedir. Kısmi süreli istihdamda yer alanlar en fazla %22 ile

Almanya ve %19,7 ile Avusturya'dır. OECD'ye göre serbest meslek, işverenlerin kendi adlarına çalıştırdıkları işçilerin, üretici kooperatiflerin üyelerinin ve ücretsiz aile işçilerinin istihdamı olarak tanımlanmaktadır . Tablo 1'e göre serbest meslek oranı en fazla olan ülke %30,1 ile Türkiye'dir. Daha sonra %22,5 ile İtalya ve %16 ile İspanya'da serbest meslekte istihdam daha fazladır. Atipik çalışma biçimlerinin, gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de önemli oranlarda var olduğu görülmektedir. Özellikle geçici ve kısmi süreli çalışma biçimlerinde gelişmiş ülkelerdeki istihdam oranı gelişmekte olan ülkelere göre daha fazladır. Kısmi süreli çalışma Almanya ve Avusturya gibi ülkeler de işgücü piyasasında esnekliği sağlamak, istihdamı artırmak ve işsizliği azaltmak gibi amaçlarla uygulanmaktadır ancak ücretsiz çocuk bakımının yetersizliği veya güçlü ekonomik baskılar gibi sebeplerle de kısmi süreli istihdamın yükseldiği söylenebilir (Açıkgöz ve Yazar Aslan, 2019: 49). Serbest meslek istihdam oranının yüksek olduğu Türkiye, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde ise bunun sebebi bu ülkelerdeki tarım faaliyetlerinin, hizmet kapsamlı işlerin ve enformel çalışmaların yüksek oranda olması şeklinde gösterilebilir.

2. Kuramsal Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde kuramsal tartışma başlığı altında yoksulluğu etkileyen bileşenler incelendikten sonra, yoksulluğun kadınlaşması kavramı irdelenmiştir. Bu kavram altında kadın yoksulluğuna yol açan faktörler ve dünyada ve Türkiye'de kadın yoksulluğu başlıklarıyla, kadın ve yoksulluk arasındaki ilişkiye derinlemesine yer verilmiştir. Bölümün son kısmında ise çalışmanın konusunu oluşturan pazaryeri kavramı açıklanarak, kamusal/özel alan bağlamında ele alınmasının ardından atipik çalışma ve pazaryerleri içerisinde kadının yeri incelenmiş ve çalışmanın birinci bölümü sonlandırılmıştır.

2.1. Yoksulluk Olgusunun Yapısal Bileşenleri

Yoksulluğun birçok türü olduğu gibi her yoksulluk türüne sebep olan birden fazla etken bulunmaktadır. Yoksulluğun yaşandığı mekan ve zaman koşullarına bağlı olarak gelişmişlik düzeyine göre de yoksulluğun nedenleri farklılık gösterebilir. Literatüre bakıldığında kişinin kendi iradesi ve kişisel özellikleri sebebiyle yoksullaştığının yanı sıra gelir dağılımı, işgücü piyasaları, hanehalkı özellikleri, cinsiyet, eğitim, yaş gibi demografik özellikler, ekonomik krizler gibi nedenler yoksulluğa yol açmaktadır.

Dünya Bankası yoksulluğa yol açan nedenleri dört başlık altında toplamış ve detaylandırmıştır. Bu nedenler;

1. **Bölgesel Özellikler:** İzolasyon, altyapı sorunları nedeni ile piyasa ve hizmetlere ulaşımında zorluklar, doğal kaynaklar, arazinin elverişli olması, çevre ve iklim koşulları, bölgesel idare, eşitsizlik.
2. **Toplumsal Özellikler:** Altyapı, arazi dağılımı, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim ve yakınlık derecesi, toplumsal yapı ve toplumsal sermaye.
3. **Hanehalkı Özellikleri:** Hanehalkının büyüklüğü, bağımlılık oranı, hanehalkı reisinin cinsiyeti, sahip olunan mallar(toprak, konut, üretim kaynakları, menkul kıymetler), istihdam ve gelir yapısı, hanehalkı bireylerinin eğitim ve sağlık durumları.
4. **Bireysel Özellikler:** Yaş, eğitim, sağlık ve istihdam durumu şeklinde belirtilmiştir (Padır, 2020: 20).

Zastrow ve Bowker'a göre yoksulluğun nedenleri;

- Yüksek işsizlik oranı
- Olumsuz fiziksel sağlık
- Fiziksel sakatlık
- Duygusal sorunlar
- Yoğun tıbbi harcamalar
- Uyuşturucu bağımlılığı, alkolizm
- Geniş aile
- Otomasyon nedeniyle işten çıkarılma
- İş yapabilme becerisinden yoksun olma
- Düşük eğitim düzeyi
- Yaşam pahalılığında artış
- Düşük ücretli iş

Şeklindedir (Özgüler, 2014: 157).

Yoksulluğun süresine göre nedenleri de değişiklik göstermektedir. Sürekli yoksulluk ile kısa dönemli yoksulluğa neden olan faktörler aynı değildir. Örneğin düşük eğitim düzeyi, toprak ve krediye erişimin yetersiz olması gibi yapısal etmenler uzun dönem kronik yoksulluğun sebepleri arasında yer alırken, boşanma ve kısa süreli işsizlikten kaynaklanan geçici gelir düşüşleri de kısa dönem yoksulluğa sebeptir. Kısa

dönem yoksulluk özellikle gelişmiş ülkelerde yaygındır. Şenses (2001: 147) ise yoksulluğun nedenlerini;

- 1- Büyüme ve gelir dağılımı
- 2- Demografik unsurlar: nüfus baskısı, göç ve hanehalkı özellikleri
- 3- İşgücü piyasaları: Düşük ücret ve işsizlik
- 4- Dışsal unsurlar: Ayrımcılık, doğal afetler ve yerleşim yerinin özellikleri
- 5- Yapısal uyum programları ve kısa dönem devrevi hareketler.

Şeklinde belirtmiştir.

Tüm nedenlere bakıldığında yoksulluğu etkileyen faktörleri; işgücü piyasasından kaynaklanan nedenler, ekonomik nedenler, sosyal ve demografik nedenler, coğrafi nedenler, siyasal nedenler olarak beş başlık altında inceleyebiliriz.

2.1.1. İşgücü Piyasasının Yapısı

İşgücü piyasasından kaynaklanan, işsizlik, istihdam, bazı meslek gruplarının ortadan kalkması, işgücü piyasasının yeniden yapılandırılması ve yetersiz sendikalaşma gibi nedenler bireylerin yoksulluk yaşamasına neden olmaktadır. Çalışma isteği olmasına rağmen düzenli bir iş bulamayanlar düzenli bir gelire de sahip olamadıkları için yoksul duruma düşebilmektedirler. Kayıtdışı çalışanlar, geçici ve sosyal güvencesiz işlerde çalışanlar da yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar (Bilgiç, 2020: 47). İşsizliğin nasıl ve ne derece yaşandığı yoksulluğun şiddetini de belirler. Örneğin, işsizliğin süresi artarsa bireyin düzenli işte çalışmak yerine geçici ve güvencesiz işlerde çalışma süresi de artar ve bireyin yoksulluğu uzun bir döneme yayılır. Bununla birlikte elde ettiği ücretle geçimini sağlayan birey, işgücü piyasasındaki düşük ücretleri gördüğünde geçimini sağlayabilecek geliri elde edemeyeceğini düşünerek işgücü piyasasına katılmaktan vazgeçebilmektedir. Düşük ücretler ile istihdamda bulunan bireylerse işgücü piyasasında yer almalarına rağmen yoksullukla karşı karşıya kalmaktadırlar (Akçakaya, 2009: 8). Düşük ücretle kendisini ya da ailesini geçindiremeyen birey bazı durumlarda ek gelir elde etmek maksadıyla geçici işlerde de çalışıp eksik istihdam oranını da arttırmaktadır.

Sendikaların yoksulluk oranı ile doğrudan bir ilişkisi olmasa da yoksulluk sınırı altında gelir elde eden çalışanların daha yoksul duruma düşmemeleri ve daha yüksek ücret elde etmeleri için faaliyette bulunmaktadır. Sendikaya üye olan çalışanların hakları daha geniş olmakta ve daha fazla gelir elde etme imkanları bulunmaktadır. Bu

sebeple sendikaların azlığı ve sendikalaşma oranının düşük seviyede olması dolaylı olarak da olsa işgücü piyasasında yoksulluğu olumsuz şekilde etkilemektedir (İncedal, 2013: 34).

1970'lerin ortalarından sonra iç pazarlarda daralma, dış pazarlarda yoğun rekabet, petrol fiyatlarında artış, kar oranlarında düşüş yaşanması ve refah devletinin maliyetleri Fordist sistemin sınırlarını zorlayarak işgücü piyasasında değişim ve dönüşüme gidilmesine neden olmuştur. Böylece Post-Fordist ya da esnek üretime uygun neoliberal politikalarla birlikte yeni bir uluslararası iş bölümü hayata geçmiş, merkez ülkelerdeki sanayi üretiminin emek yoğun bölümü, emeğin göreceli olarak ucuz ve örgütsüz olduğu çevre ülkelere kaymıştır. Üretim sistemi esnek çalışma biçimleriyle bütünleşmiştir. Geniş bir işçi kitlesinin daha küçük üretim birimlerinde, taşeron işletmelerde, fason üretimde, evde, düşük ücretli ve düzensiz çalışma şartlarında istihdam edilmeleriyle birlikte toplumlarda düzensiz, güvencesiz ve düşük ücretli çalışma yaygınlaşarak işçi sınıfını yoksulluğa sürükleyen bir süreç ortaya çıkmıştır. 1970'lerde meydana gelen bu gelişmeler sonucunda, çalışmak yoksulluğa çare olmadığı gibi, düzensiz, güvencesiz işler, çalışan yoksulluğunun kaynağı haline gelmiştir (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 68).

İşgücü piyasasında yeniden yapılanma süreci ile birlikte çokuluslu şirketler artmış ve bu durum istihdam yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Yüksek ücretli çekirdek işgücünün artmasının yanında, iş güvenliği olmayan, düşük ücretli ya da geçici işçi istihdamında büyük bir artış yaşanmıştır. Bununla birlikte uluslararası rekabetin artmasının da etkisiyle istihdam olanakları daralmış ve çok sayıda çalışan işini kaybetmiştir (Şenses, 2001: 166). Düşük ücretin bireylerin geçimlerini zorlaştırdığı ve bireyleri geçici istihdama ittiği gibi işgücü piyasasının yeniden yapılanması sonucu çalışan bireylerin işsiz kalması onların yarı zamanlı, niteliksiz ve sıradan istihdamda yer almalarına sebep olmuştur. Geçici istihdamın bu şekilde yaygınlaşması da yoksulluğu etkileyen önemli bir etkidir.

2.1.2. Ekonomik Belirleyiciler

Ekonomide yüksek büyüme oranlarına rağmen işsizlik oranlarının artış göstermesi yapılması gereken araştırmaların büyüme-istihdam ilişkisine odaklanmasına neden olmuştur. Ortalama gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler yoksulluğu önemli ölçüde etkilemektedir. Bu etkenler özellikle gelişmiş

lkelerden çok, az gelişmiş ülkelerde etkisini daha belirgin şekilde göstermektedir (Türk ve nl, 2016: 95).

Gelir dağılımı ve büyüme arasındaki ilişki ise Kuznets'in (1955) nc çalışmasında incelenmiş ve bu ilişki "Kuznets Hipotezi" olarak temellendirilmiştir. Bu hipoteze göre büyüme gerçekleşmeden önce bireyler arasındaki gelir dağılımı göreli olarak eşittir ancak büyümenin başlaması ile birlikte gelir dağılımında eşitsizlikler meydana gelecektir. İlerleyen süreçte ise gelir dağılımı tekrar düzelmeye başlayacaktır. Bu durum büyümenin devam etmesiyle birlikte emeğin verimliliğinin de artacağı ve bunun ücretlere yansıyacağı varsayımına dayanmaktadır. Buradan ıkarılan sonuca göre büyüme devam ettikçe üretim faktörlerinin verimliliklerinin artması ile bireylerin gelirleri arasındaki fark azalacaktır (Thornton, 2001: 15). Dollar ve Kraay'ın 1960-2000 dönemlerinde yaptıkları çalışmaya göre ise, büyüme ve gelir dağılımı arasında bir ilişki yoktur ve büyüme en yoksul kesimin gelirini yalnızca mutlak olarak iyileştirmektedir. Dollar ve Kraay sonuç olarak yoksulların koşullarının iyileşmesinde büyümenin tek başına etkili olmadığını tespit etmişlerdir (Akçakaya, 2009: 17). Yoksulluğun azalması açısından oluşabilecek en ideal durum, büyümeyle birlikte eşitsizliğin azalmasıdır (Ravallion, 2001).

Heltberg'e göre gelir dağılımı eşitsizliği yoksulluğu önemli derecede etkilemektedir. Eşitsizlik seviyesi büyüme için olumsuz bir koşul oluşurmaktadır. Büyümenin eşitsizliği azaltması ya da daha da artmasını önlemeye çalışması, yoksulluğun azalmasını büyük ölçüde etkileyecektir (Heltberg, 2002).

Ekonomide büyümenin zengin yanlı (pro-rich) şekilde gerçekleşmesi o toplumda yer alan yüksek gelir grubundaki bireylerin avantajlı bir konuma sahip olması anlamına gelmektedir. Bu şekilde gerçekleşen büyüme gelir adaletsizliğinin arttığını gösterir. Ancak yoksul yanlı (pro-poor) gerçekleşen büyüme ile elde edilen gelir düşük gelir grubundaki bireyler açısından daha adaletli dağılmaktadır. Bu sebeple yoksulluğun azaltılması için uygulanan politikalarda fakir yanlısı ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması önemli bir yer tutmaktadır (Evcim vd., 2019: 147).

Tüm çalışmalara bakıldığında varılan ortak nokta büyüme ve gelir dağılımının başlangıç koşullarının ve ülkelerin içinde bulunduğu durumun yoksulluk üzerinde etkili olduğudur. Büyüme ve gelir dağılımı dışında üretimde hızlı bir daralma, fiyatlar genel düzeyinde ani düşüş, işsizlik oranında ani artış, ücretlerde gerileme, finansal piyasalarda

çöküş ve resesyon gibi ekonomik krize neden olan gelişmeler de yoksulluğu önemli derecede etkilemektedir (Yılmaz, 2006). Krizler hem çalışan kesimi hem de çalışmayan kesimi ekonomik açıdan geçinmekte zorladığı gibi sosyal açıdan huzursuzluk ve paniğe de neden olmaktadır. Zaten geçinmekte zorluk yaşayan yoksul kesim ekonomik kriz ile birlikte daha da yoksullaşmaktadır. Ülke ekonomisini olumsuz etkileyen krizler, ülkede en çok yoksul kesimi yaralamaktadır.

2.1.3. Sosyal ve Demografik Unsurlar

Hızlı nüfus artışı, yetersiz eğitim düzeyi, aile yapısında değişimler, yerleşim yeri ve göç gibi etkenler yoksulluğun sosyal ve demografik nedenleri olarak sayılmaktadır.

Toplumda hızla artan nüfus yoksullukla yakından ilişkilidir. Doğurganlık oranının artmasıyla yükselen nüfus oranı ülkenin kalkınmasını olumsuz şekilde etkilemektedir. Bunun sebebi kaynaklar üzerinde baskı oluşturması ve besin ürünlerinde talebin artmasıyla birlikte yoksulluğu da arttırmasıdır (Arpacıoğlu, 2012: 39). Nüfusun fazla artış göstermesi sonucunda bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için yol, okul, hastane gibi temel ihtiyaçlara yönelik demografik yatırımların yapılması zorunlu hale gelmektedir. Ancak bu durum o toplumun kalkınması ve refahının yükselmesi için yapılması gereken yatırımların önüne geçtiği için büyüme ve refah düzeyinin artışında zorluk yaşanmaktadır. Artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekilmesi ve büyüme hızının nüfus artış hızından geride kalması ile birlikte yoksulluğun yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir (Yılmaz, 2006: 33).

Hanehalkı büyüklüğünün yoksullukla ilişkili olduğu çoğu zaman söylenmektedir. Ancak yoksulluk araştırmalarında hanehalkı büyüklüğü ve yoksulluk arasındaki ilişkiye bakıldığında net bir sonuca ulaşılamamıştır. Yoksulluk bazı ülkelerde küçük hanehalklarında (İngiltere), bazı ülkelerde büyük hanehalklarında (Brezilya ve Malezya), bazı ülkelerde de (Yunanistan) her iki hanehalkı büyüklüğünde de, yani hem küçük hem büyük hanehalklarında şiddetli yaşandığı görülmektedir (Şenses, 2001: 157). Schiller'e (2004) göre ise ABD'deki yoksullar iki temel sebepten suçlanmaktadır. Bunlardan ilki çok sayıda çocuk sahibi olmaları, diğeri ise istikrarlı bir aile yapısına sahip olmamalarıdır. Bir ailede çocuk sayısının fazla olması ailenin ekonomik güvenliğini sarsmaktadır. Gelir ihtiyacının artması bir yana, aynı zamanda annenin ev işi yükünü de arttırmakta ve işgücüne katılımını zorlaştırmaktadır. Hanehalkı büyüklüğünün artması aile gelirinin üzerinde baskı yaratıp, aileden en az bir kişinin

işgücüne katılımını kısıtlayarak haneyi yoksullukla karşı karşıya bırakmaktadır (Akçakaya, 2009: 12). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine bakıldığında, Türkiye’de 2020 yılında yoksulluk riski %60 olan tek kişilik hanehalkı türünde yoksulluk oranı %14,16 iken sadece eşlerden oluşan çekirdek ailede %10,54, tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek ailede %19,33, eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek ailede %23,05, en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı türünde ise yoksulluk oranı %27,4 şeklindedir (TÜİK, 2020). Verilerden de anlaşılacağı üzere hane içerisindeki bireylerin sayısı arttıkça yani hanehalkı büyüdükçe yoksulluk oranı da doğrusal bir şekilde artmaktadır.

Yoksulluk ve eğitim arasında sıkı bir ilişki vardır. Toplumda eğitim düzeyi yüksek bireylerin fazla olması, o ülkenin beşeri sermayesinin güçlü olması anlamına gelmektedir. Eğitim, düşük ve yüksek gelirli mesleklere sahip olmayı belirler. Eğitim düzeyi ne kadar yüksek ise bireyin sahip olabileceği mesleğin geliri de o kadar yüksek olabilmektedir. Hanehalkı içerisinde ise ebeveynlerin eğitim düzeyleri çocuklarının alacağı eğitimde ne kadar etkin olacaklarını da belirler (Yumuşak ve Bilen, 2000).

Yerleşim yerinin özellikleri de yoksulluğun nedenlerindendir. Bireyin yaşadığı çevrenin fiziksel ve sosyal koşulları yoksulluğu etkileyen etmenlerdir. Ülkeler arasında hatta ülkenin içindeki farklı bölgelerde bile doğal özellikler, refah düzeyleri ve yoksulluk seviyeleri değişiklik gösterir. Doğal/iklimsel koşullar, altyapı, konut, istihdam olanakları, kamu hizmetlerinin miktarı ve kalitesine bakıldığında yoksulluğun hangi bölgelerde yoğunlaştığı gözlemlenebilmektedir (Şenses, 2001: 180). Sanayileşmiş ülkelerde piyasalara yetersiz erişim, istenmeyen iklim koşulları, olgun endüstrilerin yoğunlaşması, aşırı sendikalaşma, düşük nitelikli işgücü, kötü iş ortamı ve yetersiz kaynak tabanı gibi özelliklerin var olduğu bölgelerde yoksulluğun yoğun olduğu görülmektedir (Rasmussen, 1994:109; Şenses, 2001: 180).

Yoksulluğu belirleyen temel unsurlardan bir diğeri ise göçtür. Toplumun her kesimini farklı boyutlarda etkileyen göç, yoksulluğu da çeşitli biçimlerde etkilemektedir. Yoksulların, göç eden diğer kesimdeki bireylere kıyasla mekânsal hareketliliklerinin daha sınırlı olması bu duruma örnek verilebilir. Buna benzer olarak, değişik etnik grupların, işsizler ve kendi hesabına çalışanlar gibi değişik kesimlerin göç etme eğilimleri de farklı olabilir (Şenses, 2001: 161). Belli bir coğrafya içerisinde göçler genelde kırdan-kente doğru gerçekleşmektedir. Bu kapsamda bakıldığında kırsal alanda

yoksul olan işsizler kente iş bulma umuduyla itilmektedir diyebiliriz. Kendi hesabına çalışanların ise göç etme sebepleri daha fazla kitleye hitap edip daha fazla gelir sağlayabilmek ya da satış yaptıkları ürünün çeşitlerini arttırabilmek amacıyla ürün arayışı için göç etmek olabilir.

Kentsel yoksulluğun ne ölçüde kırdan kente göçlerin bir sonucu olduğu da merak konusudur. Bu konu ile ilgili başlıca iki tez vardır. Bunlardan ilki, kırsal kesimdeki yoksulların düşük gelir düzeyleri sonucunda adeta kente itildikleridir. Kent-kır arasındaki kazanç farklılığı arttıkça göçler de buna bağlı olarak artacaktır. Göç hareketlerinin hızlanması ile birlikte kentteki yavaş istihdam artışları karşısında hızlı bir enformelleşme meydana gelmekte ve buna bağlı olarak kentteki yoksulluk artmaktadır. İkinci tezde ise, yoksulluk göçü özendirmek bir yana, kısıtlayan bir etmen olarak görülmektedir. Kırsal alanda yaşayan topraksız/küçük toprak sahibi ve ücretle çalışan yoksulların göç maliyetlerini karşılamakta zorlanmaları karşısında göçten en az yararlanan kesim oldukları ileri sürülmektedir (Chakrapani ve Mitra, 1995: 380; Şenses, 2001: 161).

2.1.4. Coğrafi Özelliklerin Etkisi

Toplumların bulunduğu yerleşim yerleri, doğal coğrafya özellikleri o toplumun zenginliğini veya yoksulluğunu belirleyici rol oynar. Kıta ve denizlerin dağılımı, iklim, akarsular, bitki örtüsü ve toprak özellikleri her ülkede ve her bölgede aynı değildir. Ülkeler arasında hatta ülkelerin içerisinde bölgeden bölgeye farklılık gösteren bu özellikler, ülkelerin refah düzeylerini ve dolayısıyla yoksulluk derecelerini doğrudan etkilemektedir (İncedal, 2013: 44). Denize kıyısı olan ülkelerin küreselleşmeleri ve kalkınmaları, etrafı karalarla çevrili ülkelere göre daha hızlı gerçekleşir. Örneğin Güney Amerika'nın Andes dağlarında bulunan Bolivya ve Paraguay; Afrika ülkelerinden Çad, Zimbabwe, Zambia; Orta Asya ülkelerinden Kazakistan, Nepal ve Moğolistan etrafı kara ile çevrili oldukları için ekonomik büyümede ciddi sorunlar yaşamaktadırlar (Yılmaz, 2006: 42). Coğrafi konumu yüzünden ekonomik büyümede zorluk yaşayan ülkelerin, denize kıyısı olan ülkelere göre daha yoksul olmaları kaçınılmaz hale gelmektedir. Jared Diamond'ın "Tarih farklı halklar için farklı yönde gelişti ama bu çevresel farklardan dolayı böyle oldu, o halkların biyolojik farklılıklarından dolayı değil." şeklinde tek bir cümleyle özetlediği kitabına baktığımızda çevre coğrafyası ve biyo-coğrafyanın toplumların gelişimini etkilediği düşüncesinin eskiden beri var olduğunu görebiliriz. Diamond kitabında, çevresel koşulların insan toplumları

üzerindeki etkisini açıklamak için aynı ortak atadan gelen Moriori ve Maori toplumlarının farklı çevre koşullarında yaşamaları sonucunda farklı yönlerde geliştiklerini anlatmıştır. Bu iki toplum arasındaki farklara bakıldığında Chatham Adaları'nda yaşayan Morioriler'in avcılık/toplayıcılıkla geçinen, en basit teknoloji ve silahlarla donatılmış, güçlü önderlerden veya örgütlenmeden yoksun, yalıtılmış bir topluluk olduğu görülmektedir. Yeni Zelanda'nın Kuzey Adası'nda yaşamlarını sürdüren Maoriler ise sürekli kıyasıya savaşlar yapan, daha ileri teknoloji ve silahlara sahip, güçlü önderlerin yönetimi altında, nüfus yoğunluğu fazla olan çiftçi bir toplumun üyeleri olduğu anlaşılmaktadır. Her iki toplum da Polinezya halkıdır. Polinezya'daki insan toplulukları arasındaki farklılıklara katkıda bulunan coğrafi etmenler, Polinezya adalarında en az altı grupta toplanmıştır; adalardaki iklim, jeolojik yapı türü, deniz kaynakları, yüzölçümü, arazinin parçalanma biçimi, yalıtılmışlık. Chatham Adaları iklim bakımından soğuk olduğu için çiftçilik ve üretim yapmak mümkün olmayınca, Morioriler avcılık/toplayıcılıkla geçinmişlerdir. Maoriler'in yaşadığı Kuzey Adası'nın iklimi ise üretime elverişli olduğundan çiftçilik yaparak geçinen ve büyüyen bir topluluk olmuşlardır. Yaşadıkları yerin çevresel şartlarından dolayı üretemeyen ve sınırlı bir şekilde geçinen Morioriler'in nüfus yoğunluğu düşük ve ekonomileri de en basit düzeyde kalmıştır. Daha yoğun nüfuslu adalarda ise ekonomik uzmanlaşma artış göstermiştir (Diamond, 2010). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere coğrafi etmenlerin her biri bireylerin nasıl bir yaşam süreceğini ve yoksulluğu hangi bakımdan ne ölçüde yaşayacaklarını direkt olarak etkilemektedir.

Bir ülke içindeki bölgelerde de yoksulluk oranı coğrafi şartlara göre değişim göstermektedir. Bir ülkede yatırım kararı alınırken bölgeye ulaşım olanakları, hammaddeye erişim kolaylıkları dikkate alınmakta, belirlenen kaynakların elverişli olduğu bölgelere yatırım yapılmaktadır. Yatırım yapılan bölgelerde istihdam artmakta ve bu da yoksulluğun önüne geçilmesinde etkili olmaktadır. Ulaşım şartları, bölgedeki kaynakların elverişliliği ve erişim kolaylıkları kapsamında bakıldığında bölgedeki coğrafi şartlar bu özellikleri sağlamada zorluk yaratıyorsa o bölge daha az yatırım çeker, istihdam oranı düşük işsizlik oranı yüksek olur. Böylece yoksul kişiler o bölgede yoğun olduğunda, artan işsizlik ve yoksulluk bireyleri göçe itmektedir. Dolayısıyla yoksulluk ve yoksulluğun yarattığı olumsuzluklar artmaya ve yer değiştirmeye devam etmektedir. Ülkelerin bulundukları coğrafi farklılıklar ve doğal kaynakların çeşitliliği o ülkenin ekonomik yapısını belirlemektedir (Yalçın, 2008:14). Toprağı bitki, sebze ve

meyve yetiştirmeye elverişli coğrafyalarda tarım faaliyetleri ekonomiyi şekillendirebildiği gibi sanayi sektörü için gerekli hammaddelere sahip olan coğrafyalarda da ekonomi ve kalkınma bu yönde ilerlemektedir. Doğal kaynak çeşitliliği kısıtlı ve az olan ülkelerde istihdam edilecek alanlar da az olmaktadır. İstihdamda yer alamayan bireyler ekonomik olarak geçimlerini sağlayamadıkları için yoksul durumda kalmaktadır. Buna ek olarak bu ülkeler ihtiyaç duydukları hammaddeler için doğal kaynak açısından zengin olan ülkelere bağımlı hale gelerek dezavantajlı bir konumda yer almaktadırlar. Kısaca her ülke eşit düzeyde doğal kaynaklara sahip değildir. Bazı ülkelerin doğal koşulları insan hayatı için elverişli değildir ancak petrol ve altın gibi doğal kaynaklara sahip olmasından dolayı, ulusal gelir düzeyleri yükselmektedir (Yılmaz, 2006: 43).

2.1.5. Siyasi Etmenler

Yoksulluğa sebep olan siyasi nedenlerden biri, reformist değişimlerin gerçekleşmemesidir. Yapılan iyileştirici yenilikler dönemsel olarak rahatlıklar oluşturmakta ancak yoksulluğu ortadan kaldırma konusunda yetersiz kalmaktadır. Bir diğer neden ise yerelleşememe sorunudur. Bu sorun toplumda yapılan yardımların ihtiyaç sahiplerinin eline geçmesine engel olmaktadır ve amaçlanan yardım tam anlamıyla gerçekleşmemektedir. Kurumların arasında dayanışmanın olmaması da siyasi bir sebep olarak yoksulluğu etkilemektedir (Öztürk, 2015: 31). Denetimin olmayışı ve uygulamaların kişilerin tercihine bırakılması ise hesap verilemez, sorguya kapalı bir sistem doğurarak yoksulluğa neden olmaktadır (Öztürk, 2015’den aktaran Balkan, 2017: 20). Örneğin, Türkiye’de toplumun yaşadığı herhangi bir sorunu “devlet baba” yardım eder anlayışı ya da “nerde bu devlet” haykırışıyla ifade etmesi halkın kutsal devlet bakışına sahip olduğunu göstermekte ve tüm sorumluluğu devlette görmektedir. Ancak Türkiye’de siyasal mekanizma yoksulluk sorunuyla ilgili tüm sorumluluğu, devletçe bakım ve geçici yardımlar şeklinde sağlayarak, bu soruna 1980’lerin ikinci yarısından sonra kurumsal açıdan yaklaşmış, bu yönde politikalar geliştirmeye başlamıştır (Aksan, 2009: 16). 1980’ler özellikle sosyal devlet anlayışının şiddetle eleştirildiği ve “her şeyi devletten beklemeye alışmış” bir milletin piyasayla terbiye edilmesi görüşünün benimsenmeye başlandığı yıllar olarak karşımıza çıkar (Buğra, 2008: 198).

Ülkelerin yaşamış olduğu savaşlar, çatışmalar, iç ve dış tehditler ile mücadeleler, toplumun ekonomik durumunu doğrudan etkilemese de ülkenin zenginliğini veya

yoksulluğunu belirlemede yardımcı bir unsurdur. Olumsuz şartların yarattığı zararlar ülkedeki yoksul sayısını artırır (Padır, 2020: 28). Bu yalnızca belirli bir toplum içerisinde yaşanan savaş ve çatışmalardan değil, başka toplumlarda yaşanan savaş ve çatışmaların sonucu da olabilmektedir.

2.2. Yoksulluğun Kadınlaşması

Yoksulluğa neden olan yapısal bileşenlerin her biri dezavantajlı grupları çok daha fazla etkilemektedir. Bu gruplar içerisinde yer alan ve çalışmanın öznesi olan kadınların yaşadığı yoksulluğun nasıl kavramlaştığı ve “yoksulluğun kadınlaşması” olarak belirlenen bu kavramın Goldberg ve Kremen, Rahnema, Razavi, Yıldız Ecevit ve Buvinic’e göre nasıl tanımlandığına bu bölümde yer verilmiştir. Yapılan tanımlama ve yaklaşımların devamında ise kadın yoksulluğuna yol açan faktörler ve dünyada ve Türkiye’de kadın yoksulluğu incelenerek yoksulluk ve kadın arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Yoksulluğu en sık, en derinden ve en etkili şekilde yaşayan dezavantajlı gruplar içerisinde “kadınlar” da yer almaktadır. Tek bir açıdan değil, birden fazla konuda ve çeşitli şekillerde, özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği sebebiyle kadınlar yoksulluğu yaşamaktadırlar. Toplumsal cinsiyet, topluluklar tarafından oluşturulan kadın ve erkeklerin rollerini, öğrenilmiş davranışları ve beklentileri belirleyen bir kavramdır (Ecevit, 2003: 83). Bu roller her toplumda görülmektedir ancak geleneksel toplumlarda daha keskin sınırlara sahiptir (Tire, 2017: 100). Kadının rolü, iyi bir anne ve iyi bir eş olmaktır. Dolayısıyla çocuklar, ev içi ve ev çevresindeki işler, bakım gibi sorumluluklar kadının rolü olarak belirlenmiştir. Erkeğin rolü ise aileyi geçindirmek için gerekli işleri yapmaktır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ise kadın ve erkeğe atfedilen rollere bağlı olarak, kadınların ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve medeni alanlardaki hak ve özgürlüklerinin tanınmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen, ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan, cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlamadır (Bal, 2014: 16). Böylece kadınlar yoksulluğu yalnızca maddi açıdan değil, insan hak ve özgürlükleri, sosyal sermaye açısından da yaşamaktadırlar.

Yoksulluğun kadınlaşması kavramı ilk olarak Diana Pearce tarafından 1978 yılında kullanılmıştır. O yıllar Amerika’da yoksulların 2/3’nün kadınlardan oluşması ve istihdamdaki kadın oranında artış yaşanmasına rağmen 1950-1970’li yıllar arasında kadınların ekonomik durumlarının giderek kötüleşmesine dikkat çekmek amacıyla bu

kavram kullanılmıştır (Gerşil, 2015: 162). 1995 yılında ise Pekin 4. Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen Pekin Eylem Platformu'nda da yoksulluğun kadınlaşması kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu konferansta, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksul kadın sayısının erkeklerden çok daha hızlı arttığı fikrinde uzlaşılmış ve yoksul kadınların ihtiyaçlarına cevap vermek için stratejiler oluşturulmuştur (Can, 2017: 1117).

Goldberg ve Kremen yoksulluğun kadınlaşmasını, hem kendilerini hem de ailelerini geçindiren kadınların yoksullar içerisinde çoğunluğu oluşturduğu şeklinde tanımlamışlardır (1990: 2). Rahnema'ya göre yoksulluğun kadınlaşması, modernize yoksulluğun ikincil görüntüsüdür. Rahnema yoksulluğu modernlik ve ekonomikleşmiş sistemler açısından ele almakta ve günümüzdeki yoksulluğun yaşanılabilir bir hayatı mümkün kılmaktan uzak olduğunu ve bir sefalet haline geldiğini belirtmektedir. Bununla birlikte kadınların eski geçim ekonomilerindeki üretken konumlarını yitirdiklerini ve günümüzde sadece ekonomik bir değer olarak görüldüklerini ifade etmektedir (Rahnema, 2009).

Kim ve Choi ise yoksulluğun kadınlaşmasını tanımlarken iki konunun ele alınması gerektiğini ifade etmektedirler. Bunlardan ilki, yoksulluğun kadınlaşması kavramındaki “kadınlar”ın kim olduğunun önemidir. Bireysel şekilde yaşamını sürdüren kadınlar olabilirken, hane reisi konumundaki kadınlar da olabilirler. Hane içinde bazen cinsiyet ayrımcılığı, bağılılık ve eşit olmayan güç olabileceğinden, bireysel kadın yoksulluğunu dikkatli bir şekilde değerlendirmenin önemli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dikkat edilmesi gereken ikinci konu ise yoksulluğun kadınlaşmasının statik bir tablodan ziyade dinamik bir süreç olarak anlaşılmasıdır (Kim ve Choi, 2010: 5).

Razavi (1999: 417) ise yoksulluğa toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında daha geniş kavramlar elde edilebileceğini ve bunun yalnızca hane gelir düzeylerine odaklanmaktan daha faydalı olacağını ileri sürmektedir. Çünkü bu perspektiften bakıldığında kişinin yaşamını etkileyen önemli kararları kontrol etme gücünün olmaması gibi toplumsal cinsiyet kaynaklı dezavantajlı durumların daha iyi kavranmasına olanak tanınmaktadır. Bu bağlamda kadın, hayatını etkileyen önemli kararları tek başına ve özgür iradesiyle kontrol etmede dezavantajlı konumdadır. Bu durum günümüzde aşılmaya başlansa bile özellikle gelenekselleşmiş toplumlarda, kadının öğrenilmiş davranışının dışına çıkması hala tepkiyle karşılanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet bağlamında yoksulluğu anlamlandıran Yıldız Ecevit'e göre toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü ve bunun sonucunda kadınların ücret karşılığı olmayan işler yapmaları, onları ekonomik ve sosyal açıdan güvensizliğe itmekte ve hem 'kronik' yoksulluğa hem de kişisel, sosyal ve ekonomik krizlerden doğan 'geçici süreli' yoksulluğa karşı zayıf durumda bırakmaktadır (Ecevit, 2003: 85). Ecevit bunun nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır;

- Hane gelirlerinin ve değerlerinin dağılımı ve kontrolü
- Kaynakları kullanma
- Mülkiyet üzerinde söz sahibi olma konusunda zayıf konumda bulunma
- İşgücü piyasasında ayrımcılık
- Eviçi yeniden üretim sorumlulukları sebebiyle ücretli ekonomik faaliyetlerde sınırlanma
- Ekonomik ve politik kurumlarda sosyal dışlanma yaşamaları kadınları kronik yoksulluğa karşı korumasız kılan sebeplerdir.

Buvinic'e göre kadın yoksulluğunun genel yoksulluğa göre 2 belirleyici özelliği vardır; işgücü piyasasındaki konumu ve eğitim imkanlarından yararlanabilme durumu (Buvinic, 1998). İşgücü piyasasına katılımlarının düşük olması, katılım sağlandığında düşük ücretli işlerde istihdam etme, kayıtdışı sektörde çalışma, ücretsiz aile işçisi olma, elde edilen gelir üzerinde söz sahibi olamama, gelirden yoksunluk gibi göstergeler kadınların işgücü piyasasında ikincil konumda olduklarını belirtmektedir (Şener, 2012: 55). Bu sebeplerden dolayı kadınlar iş piyasasına katılımın getirdiği, gelir elde etme ve bunu kullanabilme özgürlüğünden, yaşlanıldığı zaman emeklilikten yararlanma imkanından yoksun kalmakta, sağlık haklarına eşleri üzerinden ulaşarak eşlerine bağımlı durumda yaşamlarını sürdürmektedirler.

2.2.1. Kadın Yoksulluğuna Yol Açan Faktörler

Kadın yoksulluğunun gelir temelli olmasının dışında birden fazla sebebi bulunmaktadır. Çok boyutlu bir kavram olarak ele alındığında ekonomik sebeplerin dışında, sosyal, kültürel ve siyasi boyutlarda kadınların yaşadığı yoksunluklar, yoksulluklarının kalıcılaşmasına neden olmaktadır. Bu sebepler zaman içerisinde, toplumdan topluma hatta kırdan-kente geçişse bile bazı ortak noktalardan söz edilebilir. Örneğin Moghadam'a göre kadınların erkeklerden daha yoksul olmaları ve yoksulluğun kadınlaşması üç temel nedene dayanmaktadır. Bunlardan ilki, hak ve yetenekler

konusunda kadınların dezavantajlı konumda olmaları. İkincisi, ağır çalışma koşulları ve düşük ücret almaları, üçüncüsü ise kültürel, yasal ve işgücü piyasası engelleri nedeniyle sosyo-ekonomik hareketlilik üzerinde kısıtlamalar yaşamalarıdır (Chant, 2003: 6).

Bizde bu nedenleri toplumsal cinsiyet, hane içindeki eşitsizlikler, eğitim, işgücü piyasalarındaki konumları, hane reisinin kadın olması başlıkları altında irdeleyeceğiz.

2.2.1.1. Toplumsal Cinsiyet Roller

Cinsiyet üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda gender (toplumsal cinsiyet) terimini “Sex, Gender and Society” adlı kitabında ilk kez kullanarak sosyolojiye kazandıran Ann Oakley, sex(cinsiyet) ile kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarını tanımlamakta, gender(toplumsal cinsiyet) ile erkek ve kadın arasındaki toplumsal bölünmeyi anlatmaktadır (Ersoy, 2009: 210). Oakley kitabında, kadın ve erkeklerin toplumsal farklılıklarının, cinsiyetin getirdiği biyolojik farklılıkları takip edip etmediğini incelemiştir. Aksu(2016)’nın da belirttiği gibi; *“kavramın arkasında yatan fikir, cinsiyetin toplumsal bir “inşa” olduğudur. Buna göre kadınlık ve erkeklik doğuştan getirilen biyolojik özelliklerden çok, toplumsal birer kurgu olarak ele alınmaktadır”*. Oakley’e göre kadın ve erkeğin farklı olduğu karşı konulamaz bir gerçektir. Ancak bu farklılıklar kültürel olarak belirlenmektedir. Bir kültürde farklı olarak kabul edilen özellikler diğer kültürde normal karşılanabilir. Mesela, Brezilya’da yaşayan bir kabilede kadınlar da erkekler kadar güçlü, saldırgan ve dışadönük özelliklere sahiptirler (Oakley, 1985: 49-57). Toplumun aşıladığı normlara bakıldığında özellikle geleneksel toplumlarda kadınların aleyhine birçok rol yüklenmiştir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri; öncelikle kadınlar için aile içinde, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı ve ev işlerinin yapılması, erkekler için ise iş ve sosyal hayata dahil olması, hane içerisinde söz sahibi olması vb roller yüklenmektedir. Bu durum kadının yoksayılması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin çekirdek halini göstermektedir (Özmete ve Yanardağ, 2016: 93). Geleneksel ya da farklı kültürlere sahip toplumlarda, cinsiyet rolleri farklılıklar gösterse de kadınlara atfedilen roller tüm toplumlarda benzer nitelikler taşımaktadır. Birçok toplumda kadınlardan yumuşaklık, uysallık, nezaket, ilgi gösterme, besleyip yetiştirme ve itaat etme gibi özelliklere sahip olmaları beklenirken; erkeklerden güçlü, lider, girişken, özgüvenli, bağımsız ve rekabetçi olmaları beklenmektedir. Bu nitelikler kadın ve erkeğin yoksulluğu yaşama şekillerini belirler. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği yoksulluğu sadece toplumsal açıdan etkilemekle

kalmayıp, ekonomik kaynaklara ve eğitim imkanlarına erişim, işgücü piyasalarındaki konum boyutlarında da etkilemektedir. Örneğin; Gana’da kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla eğitim imkanına ulaşma oranları daha azdır. Bunun nedeni kız çocuklarına yüklenen sorumlulukların (ev işleri, çocuk bakımı, yemek yapımı, yakacak ve temini vb.) onları zaman açısından baskılamasıdır. Zaman açısından dezavantajlı konumda olunca, işgücü piyasasının yarattığı fırsatlardan yararlanma olasılığı da sınırlı kalmaktadır (Şenses, 2001: 176).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği hem yoksulluğa sebep olmasıyla hem de yoksulluğun artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Kadınlara atfedilen roller onların kaynakları kullanmasında, gelir dağılımında, karar alma süreçlerine katılmalarında ve mülk edinmeleri gibi daha birçok konuda yoksulluk yaşamalarına sebep olmaktadır.

2.2.1.2. Hane İçindeki Eşitsizlikler

Hane içerisinde kaynaklara erişmede ve onları kullanmada kadınlar ve erkekler eşit haklara sahip değildir. Moghadam’ın bahsettiği gibi hane içindeki eşitsizlikler, kadın ve erkeklere verilen değer, erkek çocukların haneye katkıları, kızların eğitimi ve doğurganlığıyla yakından ilgilidir. Asya’nın birçok bölgesinde hane içi eşitsizlikler, erkek çocukların ve erkeklerin ev ekonomisine daha fazla katkıda bulunmaları ve ebeveynlerin yaşlandıkları zaman güvence olarak erkek çocuklarına güvenme algıları ile bağlantılıdır. Buna karşılık kadınların emek ve gelir getirici kapasitelerinin erkeklere göre daha az katkı sağladığı ya da evliliklerinin masraflı olması sebebiyle hane bütçesine yük oldukları algısı yaygındır (Moghadam, 2005: 14). Ebeveynlere bakıldığı zaman anne herhangi bir yerde çalışmıyor ise haneye gelen gelirden alıp tasarruf etmesi çok zordur, çalıştığı zaman ise gelirine erkek çocuklar ya da eşi tarafından el konulmaktadır. Bu durumda kendi gelirini kazanıp bundan faydalanamaması kadını daha zor bir konumda bırakmaktadır. Çünkü hem gelir elde etmek için çalışmakta hem de evde ev işlerini yapıp, çocukların bakımıyla uğraşmaktadır (Açıkgöz, 2010: 53). İş yükü ağırlaşan kadın, hane içindeki gelirden de yararlanamayınca hem ekonomik hem sosyal, kültürel açıdan yoksun duruma düşmektedir. Erkek egemenliğinin daha baskın olduğu eski toplumlarda kadınlar erkeklere göre daha az eşit olan yaşam şartlarına sahiptiler. Hala bu etki altında olan haneler mevcuttur. Erkekler beslenme, sağlık ve eğitimde kadınlardan daha avantajlı konumda olup, kadınların işlerini yalnızca ev içi ve ev dışı işler, çocuk bakımı olarak görmektedirler (Göktaş, 2019: 36). Özellikle ataerkil

toplumlarda kadının rolü erkeğe yardım olarak algılanmakta, geliri olan kadınlar gelirlerini kullanma serbestliğine çoğu zaman ya sahip değiller ya da gelirlerini kendi kişisel refahlarını geliştirici yönde kullanmaktan çok, hanedeki diğer bireylerin refahını geliştirme yönünde kullanmada daha istekli durumdadırlar (Şengül ve Fisunoğlu, 2014: 1).

2.2.1.3. Düşük Eğitim Düzeyi

Toplumların tümünde, eğitim görmek her bireyin hakkıdır. Bireyler arasında eşit şekilde yararlanılan bu hak hem bireyin hem de toplumun gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Ancak bazı toplumlarda eğitim hakkından yararlanmak isteyen bireyler bazı engeller ile karşılaşmakta ve bu hakkı özgürce kullanamamaktadırlar. Bu engeller maddi açıdan zorlanma, ebeveynlerin yetersiz eğitimi ve en önemlisi ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Erkekler ve kadınlar bu sebepten dolayı herkesin sahip olduğu haklardan eşit şekilde yararlanamamaktadır.

Özellikle kültürel olarak daha muhafazakar olan bölgelerde erkek çocukların eğitimine çok daha önem verilirken, kız çocuklarının eğitimi belli bir düzeyde kalmakta ve anneye ev işlerinde yardımcı olma, hasta ve yaşlı bakımının sorumluluğunu alma gibi görevler verilerek eğitimden yoksun kalmalarına neden olunmaktadır (Göktaş, 2019: 25). Günümüz ekonomilerinde istihdam edecek bireyin eğitim düzeyi önemli bir etkidir. Bu da maddi imkanlara sahip olabilmek için eğitimin gerekli olduğunu göstermektedir. Ancak sadece maddi gelir elde etmek değil bireyin kendini geliştirmesi ve topluma karışabilmesi için de eğitim almak gereklidir (Demircan, 2021: 19). Dolayısıyla eğitime ulaşma konusunda ikincil konumda olan kız çocukları, işgücü piyasasına girmekte de zorluk yaşamaktadırlar. Kendi ekonomik geçimlerini sağlama özgürlüğü konusunda erkeklerden daha dezavantajlıdırlar. Bunun yanında kişisel gelişimlerini sağlamaları farklı bakış açılarına sahip olmaları, farklı topluluklara katılımları da sınırlı kalmaktadır. Böylece hem ekonomik hem de sosyal, kültürel ve siyasal olarak yoksulluğu erkeklerden çok daha fazla ve çok daha derin yaşamaktadırlar.

Tablo 2. Cinsiyete göre seçilmiş eğitim düzeyi göstergeleri, 2020 (%)

Cinsiyete Göre Seçilmiş Göstergeler	Kadın	Erkek	Toplam
Okur-yazar olmayan nüfus oranı(25+ yaş)	6,5	1,0	3,8
Yüksekokul veya fakülteden mezun nüfus oranı(25+ yaş)	17,3	21,1	19,2
İstihdam oranı(15+ yaş)	26,3	59,8	42,8
İşgücüne katılma oranı(15+ yaş)	30,9	68,2	49,3
İşsizlik oranı(15+ yaş)	15,0	12,3	13,2

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2020.

Tablo 2'ye bakıldığında da görüldüğü üzere Türkiye'de okur-yazar olmayan nüfusun %6,5'ini kadınlar, %1'ini de erkekler oluşturmaktadır. Kadınların okur-yazar olmama oranının yüksek olması bu konuda ikincil konumda olduklarını gösterir. Yüksekokul ya da fakülteden mezun olan kadınların oranı %17,3 iken erkek mezun oranı %21,1'dir. Günümüzde de kadın ve erkeğin eğitim hakkından eşit şekilde yararlanmadığı açıkça ortadadır. Bunun sebebi toplumsal cinsiyet eşitsizliği, maddi yoksulluklar, kadınların yüksekokul ya da fakülte eğitimini bitirene kadar evlilik yapmış/yapacak olmaları ya da yaşlı-çocuk bakımı sorumluluğu altına girmiş olmaları gibi bir ya da birden fazla engel ile karşılaşmış olmasıdır. Eğitim oranı erkeklere göre daha düşük olan kadınlar istihdamda yer alma ve işgücüne katılma oranlarında da erkeklerden daha geri konumdadır. İstihdamda yer alan kadınların oranı %26,3 iken erkekler %59,3 gibi açık farklı bir oran ile kadınlardan daha çok istihdamın içindedirler. Kadınların işsizlik oranı %15 ile erkeklerden(%12,3) daha fazladır. Özetle Türkiye'de kadınların eğitim alma, okur-yazar olma oranları erkeklere göre çok daha geri konumda kaldığı için bu durumun istihdamda yer almalarını ve işgücüne katılmalarını engellediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kadın, yoksulluğa daha yakın konumda yer almaktadır.

2.2.1.4. İşgücü Piyasasındaki Konumları

Kadınların yoksulluk ile karşı karşıya kalma sebeplerinden birisi işgücü piyasasındaki konumlarıdır. İşgücü piyasasına atılırken, işgücü piyasasına girdiklerinde ve içerisinde bulundukları süre boyunca “kadın” olarak birçok engel ile karşılaşmaktadırlar. Bu engeller kadınların yoksulluğu yaşamasına neden olmaktadır.

Burada da yine toplumsal cinsiyet büyük bir etken konumundadır. Kadınlar cinsiyet rolleri gereği bakım ve ev işi sorumluluklarından dolayı iş hayatına katılımları zordur. Buna rağmen iş hayatına katılan kadınlar da bulunmaktadır ancak onların birçoğu da toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği sorumluluklardan dolayı normal çalışma süresinin altında çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Bakım sorumlulukları olmasa dahi çalışmak için eşlerinden izin almakta zorluk yaşamaktadırlar. Çünkü toplumsal cinsiyetin gerektirdiği roller, kadınların ev dışında ücretli çalışmalarını iki yönden baskılamaktadır. Bir yönden kadının dışarıda çalışması, erkeğin ailenin geçimini sağlayan tek kişi olarak sorumluluğunu yerine getiremediği şeklinde algılanacağı için erkek kendisini tehdit altında hissedip saygınlığını yitirmekten çekinecektir. Diğer bir yönden ise kadın evin ve çocukların bakımından sorumlu tutulduğu için kadının konumu zayıflayacaktır. Bu sebeple evden çalışmaları daha çok tercih edilen bir durumdur (Erdut, 2011: 59).

Çalışma hayatına girdiklerinde ise istihdam edildikleri konumda terfi etmede, işten çıkarılma durumlarında, çalışma koşullarında ve ücretlendirmede erkeklerden daha dezavantajlı konumdadırlar (Bayat, 2015: 56). İşgücü piyasasının içerisinde bu gibi engeller ile karşı karşıya kalmaları kadınların yarı zamanlı, düşük statülü ve enformel işlerde çalışmalarının ve sendikalaşma oranlarının düşük olmasının yolunu açarak işgücü piyasasında ikincil konumda yer almalarına neden olmaktadır (Ulutaş, 2009: 27).

İşgücü piyasalarında kadınlara karşı ayrımcılıktan iki şekilde söz edilebilir. Bunlardan ilki aynı işi yaptıkları halde erkeklerden daha düşük ücret almaları şeklinde gerçekleşen doğrudan ayrımcılık, diğeri ise kadınların daha düşük ücret ve verimlilik düzeyindeki işlerde yoğunlaşmalarına neden olan dolaylı ayrımcılıktır. Kadınlara yapılan dolaylı ayrımcılık, kız çocuklarının sağlık, eğitim ve beslenme gibi kaynaklardan erkek çocuklara kıyasla daha az yararlanmalarından dolayı gerçekleşmektedir (Şenses, 2001: 178). Özellikle eğitim imkanından yeteri düzeyde yararlanamayan kadınların mesleki becerilerinin eksik kalması ve kaynaklara erişmede

güçlük çekmeleri işgücü piyasasındaki konumlarını etkileyerek ve iş imkanlarını kısıtlayarak, onları güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışmaya itmektedir (Gerşil, 2015: 163).

2.2.1.5. Hane Reisinin Kadın Olması

Yoksulluğun bir kadın sorunu haline gelmesi ile birlikte, hane reisi kadın olan, çocuklarıyla beraber yalnız yaşayan ve geçimini kadınların sağladığı hane sayısının artması arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Ancak doğrudan bir ilişki saptanamamıştır. Kadının gelir getirici bir işte çalışma imkanının olmadığı ve çok sayıda çocuğun geçiminden sorumlu olduğu aileler, hane reisi kadın olan ailelere göre daha dezavantajlı durumdadırlar. Aynı zamanda, kadının aile içi şiddetten kaçmak için boşandığı ya da çalışmasının önündeki ataerkil engelin ortadan kalktığı zamanlarda, hane reisi kadınların refahlarının artışından söz edilebilir (Heintz, 2006: 34; Ulutaş, 2009: 34). Kadınların hane reisi olduğu ailelerde yoksulluk ile toplumsal cinsiyetçi iş bölümü arasındaki ilişkiye dikkat çeken Wichterich, Mısır'daki özelleştirme sürecini araştırırken hane reisinin kadın olduğu ailelerin %65'inin yoksulluk sınırının altında yaşadığını, hane reisinin erkek olduğu ailelerin ise bu oranın yarısı kadarının yoksulluk sınırının altında olduğunu belirtmiştir (Wichterich, 2004: 169-170'den aktaran Yazar, 2015: 37). Kadının hane reisi olduğu ev halkı sayısında artış oldukça, yoksulluk sınırının altında yaşayan kadın (ve çocuklarının da) sayısı artış göstermektedir. ABD'de kadının hane reisi olduğu ailelerin üçte biri bu sınıfa girer ve çocukların da dörtte biri yoksuldur. Öte yandan bu kadınlar ve çocukları 1980'den beri yapılmakta olan toplumsal refah programlarındaki kesintilerden en kötü şekilde etkilenen gruplar olmuştur. Bu kesintilerden önce bile kadınların alım gücü azalmaya başlamış ve birçok kadına ve çocuğa destek olan bu kesintiler, o zamandan beri çok önemli bir oranda azalma göstermiştir. Kesintilerin nedenlerinden biri, kadının hane halkı reisi olduğu ev halklarının yaşadığı yoksulluğun sorumlusu olarak görülmesi ve bu ev halkı türünün sapkın olduğunun düşünülmesidir. Bu sapkınlığın kadınların evden dışarı çıkıp kendilerini destekleyecek bir eş bulmak yerine para kazanmak istemelerinden kaynakladığına dair yanlış bir toplumsal düşünce yaygındır. Oysa kadın idaresindeki ev halkları, aslında cinsiyet rollerini kadınları bu kadar zor duruma sokacak biçimde

belirleyen bir toplumdaki ekonomik kısıtlamalara akılcı bir tepki olarak doğmuştur (Haviland vd., 2008: 490).

Chant (2003)'ın kadınların hane reisi olduğu aileleri yoksulların en yoksulu olarak görmesinin ve bunu yoksulluğun kadınlaşmasıyla ilişkilendirmesinin üç nedeni vardır. Bunlardan birincisi kadın reisli ailelerin çocukların bakımını tek başına üstlenmeleri ve sorumluluklarının fazla olması, ikincisi iş yüklerinin fazla olması ve buna rağmen düşük gelir elde etmeleri, üçüncü neden ise toplumsal değerler sebebiyle her türlü işte çalışamamalarıdır. Yoksul kadınların reis olduğu hanelerde bir başka sorun ise hanede yaşayan çocukların maddi zorluklar sebebiyle eğitimlerini yeterli düzeyde tamamlayamamaları sonucunda bu eğitimsizliğe bağlı olarak yoksulluğun kalıcılaşması, nesilden nesile aktarılmasıdır. Ekonomik olarak geçinmekte olan bu hane türünde çoğunlukla çocuklar okula gitmek yerine çalışarak hane ekonomisine katkıda bulunmaktadırlar (Chant, 2003: 6). Hane reisinin kadın olduğu aileler hem eşin getirdiği kazançtan yoksun kalmakta hem de çocuk bakımı ve ev işleri sorumluluğunu da tek başlarına üstlendikleri için diğer yoksul kadın gruplarına göre daha dezavantajlı konumdadırlar.

2.2.2. Dünyada ve Türkiye’de Kadın Yoksulluğu

Kadın yoksulluğunu daha iyi anlayabilmek için küresel anlamda yoksulluğun artmasıyla birlikte kadın ve yoksulluk arasındaki etkileşimi görmek gerekir. Bu bölümde küresel çerçevede yoksulluğun ve kadın yoksulluğunun gelişimi incelenmiş, günümüzde bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde erkek ve kadınların işgücüne katılım oranları, cinsiyete dayalı ücret farkı oranlarıyla birlikte bu ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksleri incelenerek kadınların işgücü piyasasındaki durumları, sağlık boyutundaki durumları ve kadınları güçlendirme boyutundaki konumlarına yer verilmiştir. Kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin yoksulluklarına olan etkisi ise Türkiye’de kadın ve erkeğin hane içindeki sorumlulukları paylaşım oranlarına bakılarak anlatılmıştır.

Dünyanın hemen her yerinde yoksulluktan en çok etkilenen dezavantajlı gruplar arasında kadınların bulunduğu bir gerçektir. Her toplumda az ya da çok kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine uğramaları, eğitimlerinin olmaması ya da yeterli düzeyde olmaması, ev ve çocuk bakımından sorumlu olmaları, çalışma hayatında deneyimsiz olmaları gibi birçok neden ve daha fazlası kadınların yoksulluk riskinin

daha yüksek olduğunu göstermektedir (Şengül ve Fisunoğlu, 2014: 1). Yoksulluk gibi kadın yoksulluğu da çok boyutlu bir küresel sorundur. Eğitim, sağlık ya da sosyal-kültürel ihtiyaçlar konusunda fırsat eşitliği yakalayabilme, çalışma hayatına girebilme, istihdamda yer aldıkları zaman ücret ve mevki konularında bulundukları konum açısından da kadınlar yoksulluk yaşamaktadırlar. Buradan da anlaşılacağı üzere kadınların yalnızca gelir yoksulluğu değil, mutlak yoksulluk, insani yoksulluk, yapabilirlikten yoksun olma, öznel yoksulluk gibi en az iki yoksulluk çeşidini bir arada yaşadıkları söylenebilir. Tüm bunları anlayabilmek için öncelikle kadının toplumdaki yerine bakılmalıdır. Toplumdan topluma, coğrafyadan coğrafyaya bu değişse de kadınlar genel olarak ikincil konumda görülmektedirler.

Sanayileşmeyle birlikte kadınların toplumsal konumunda değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Sanayi döneminin öncesinde kadın yalnızca ev işleri ile meşgul oluyordu ancak sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte kadın ev dışında çalışmaya da başlamıştır. Sanayi ve hizmet sektörünün ihtiyaç duyduğu emeği kadınlar gerçekleştirmeye başlayınca bunun karşılığında ücret almaya başlamışlardır. Kadının emeğinin karşılığını parasal olarak alması ilk kez Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir. 19. Yüzyılda başta İngiltere olmak üzere, Batılı ülkelerin çoğunda toplam işgücünün büyük bir kısmını kadınlar oluşturmıştır (Gökkaya, 2014: 373). 1. ve 2. Dünya Savaşları'nda erkek işgücünün silah altına alınması ile birlikte kadınların çalışma hayatına girmesi, kadın işgücünün artmasına neden olan bir diğer unsurdur (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 196). Yıllar içerisinde ise gelişen ve değişen dünya ekonomisindeki yapısal değişimler ve sosyo-ekonomik dönüşümler, emek piyasalarının esnekleşip yeniden yapılanmasına yol açmıştır. Böylece tam zamanlı ve güvenceli işlerin yerini, yarı zamanlı ve güvencesiz işler almış, bu durum ise kadınların ekonomik faaliyetlerini ve istihdam içerisindeki yerlerini önemli ölçüde etkilemiştir (Karabıyık, 2012: 232).

Sanayi Devrimi'nin yaşandığı yıllarda kapitalist kalkınmayla birlikte ortaya çıkan süreç, erkekleri düşük ücretli ve kötü şartlarda çalışmaya itmişken, kadınları ve çocukları da erkek işçilerden daha düşük ücret alarak insana yaraşır çalışma koşullarından uzak bir üretim sisteminin parçası haline getirmiş, kadınlar yoksul sınıfın içerisine hızla girmişlerdir. En ucuz ve en kolay manipüle edilip işten kolayca çıkarılabilen işgücü olmaları kadınları ve çocukları sömürülebilir duruma soktuğu için işçi sınıfına dahil edilmişlerdir. Çocuk sahibi olan kadınların geçimlerini sağlamak amacıyla her ücreti kabul etmek zorunda kalmalarını anlayan kapitalistler, kadın

istihdamını daha kârlı ve az riskli olarak görmüşlerdir (Mies, 2011: 243). Günümüz küresel kapitalizmi de Sanayi Devrimi yıllarındaki yoksulluğu anımsatmaktadır. Bunun sebebi ise 1970’li yıllardaki ekonomik krizle birlikte neo-liberal politikaların, düşünsel ve ekonomik süreçlerde yaygınlaşmaya başlamasıdır (Kalfa Topateş, 2017: 116). Chossudovsky (1999: 37) ise 1980’lerden itibaren IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelere, 1990’lı yıllardan itibaren ise gelişmiş ülkelere makro-ekonomik istikrar ve yapısal uyum programlarının dayatılmasının yüz milyonlarca insanın yoksullaşmasına neden olduğundan bahsetmektedir. Bu küresel ekonomik yeniden yapılanma süreci işsizlik, düşük ücretler ve marjinalleşme gibi olumsuz sonuçları doğurmuştur. Yapısal uyumun toplumsal etkileri, kadınların sosyal haklarının sınırlandırılması ve ekonomik reformların zararlı çevresel sonuçları kadar ağır olmuştur. Güneyde, doğuda ve kuzeyde birçok ülkede aynı anda uygulanan bu reformlar insanların geçimlerini zorlaştıran ve sivil toplumu ortadan kaldıran bir süreç olarak yoksulluğun küreselleşmesine yol açmıştır. Bu bağlamda piyasa ilişkilerinde görülen neo-liberalleşme sürecinde devlet girişimciliğinin özelleşmiş hükümet harcamaları azaltılmış, eğitim, sağlık, gibi toplumsal hizmetlerin maliyetlerinde artışlar yaşanmıştır. Bu sebeplerden dolayı artan işsizlikle beraber düşük ücret, üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artış, yalnızca işçi sınıfının ve ailelerinin yaşam düzeyini ve kalitesini düşürmekle kalmamış, bu hanelerde yaşayan kadın ve çocukları daha çok yoksullaştırmıştır (Gerşil, 2015: 169). Yaşanan bu bunalımlar sonucunda Fordist üretim, verimliliğin düşmesine, küreselleşmeyle birlikte uluslararası ticaretin genişlemesine ve talebin standart ürünlerden farklı özellikleri olan ürünlere doğru artış göstermesine, sistemin değişmesine uyum sağlayamamıştır. Üretim biçiminin, yaşanan değişimlere karşı yetersiz kaldığı bu dönemde özellikle Japonya’da uygulanan esnek üretim biçiminin başarılı sonuç vermesi diğer ülkelerin de üretim sistemlerini değiştirmelerine neden olmuş ve Post-fordist üretim şekli tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır (Özer ve Biçerli, 2004: 59). Post-fordist üretime geçişle birlikte devletin davranış şekilleri ve sınıf ilişkileride tamamen değişime uğramıştır. Devlet müdahaleciliğinden uzaklaşmış, bürokrasi azaltılmış, özelleştirme ve serbest piyasa anlayışıyla birlikte emek piyasalarında yeniden düzenlemelere gidilmiştir. Toplu üretimin aksine, ileri teknoloji ve inovasyon gerektiren ürün yapılanması, parça halinde ve müşterinin taleplerine özel üretim anlayışı, daha nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Böylece işgücü piyasasında esnek üretim yöntemleri yaygınlaşmaya başlamıştır (Jessop, 1994: 258). Esnek üretimin sonucu olarak çekirdek işgücü küçülürken çevre işgücü nicel

olarak artmıştır (Kürkçü, 2021: 28). David Harvey'in (2012: 171) "tam zamanlı çalışan, sürekli statüye sahip ve kurumun uzun vadeli geleceği için merkezi önem taşıyan" çalışanlar olarak tanımladığı "çekirdek işgücü"ndekiler yeni üretimde planlama, proje ve strateji gibi işlerde istihdam ederken; çevresel işgücünde bireyler, süresiz ve güvencesiz şekilde, evde ya da iletişim merkezinde çalışarak, yarı-zamanlı istihdam etmektedirler (Hirsch, 1991: 26). Yeni üretim döneminde düşük vasıflı, düşük ücretli geçici işler ve hizmetlerde özellikle kadınlar, göçmenler, etnik azınlıklar ve gençler istihdam edilmektedirler (Castells, 2008: 318). Gorz (2001: 9-12) bu durumu neo-liberal ekonomi politikalarıyla oluşturulan kapitalizmin geleneksel çalışmayı ortadan kaldırdığı ve esnek çalışma biçimleri aracılığıyla birbirine benzeyen ancak birbirinden çok farklıymış gibi gösterilmeye çalışılan yeni işler icat ettiği şeklinde ifade etmektedir. Çalışmanın bir "mesleği" ifade etmesi gerektiğini iddia eden Gorz, bu yeni çalışma biçimlerine dahil olan insanların yaşamları boyunca farklı işlerde çalışması nedeniyle bu yapının yıkıldığını söylemiştir. Tanımlanabilir mesleği olmayan ve dolayısıyla da yaptığı işle özdeşleşemeyen bireylerden oluşan toplumlar, "yaptığı işle özdeşleşmiş" insanlardan oluşan bir toplum yaratmak bir yana "köleleştirilmiş bir emekçi insanlık" yaratma konusunda hızla ilerlemektedirler. Tüm bu saptamalardan yola çıkarak Gorz (1986: 77), bugünün yeni proletaryası adı verilen yapının tüm dışlanmış kesimleri kapsadığını ileri sürmüştür. Bu bağlamda Gorz'un tanımladığı yeni proletarya, güvencesiz çalışanları, esnek çalışma biçimlerinde istihdam edenleri, yoksulları, yetenekleri ve becerilerine uygun işlerden çalışmayanları kapsayan geniş boyutlu bir kavramdır. Yoksulluğun küreselleşmesiyle birlikte ucuz emeğe dayalı ihracat ekonomisinde artışlar yaşanmaya başlamıştır (Chossudovsky, 1999: 91). Böylece küresel işbölümü kapsamında ihracat odaklı üretim yapan fabrikalardaki temel yapıyı da yeni proleter grup olan ucuz emek gücünün kullanılması oluşturmaktadır. Bu ucuz emek gücünün çoğunluğunu da kadınlar oluşturmaktadır (Topateş, 2017: 250-251). Örneğin Bangladeş'te 1978 yılında, sadece 4 giysi fabrikası varken, 1995 yılında 2.400 fabrikada 1.2 milyon işçi istihdam edilmeye başlanmıştır ve ülkedeki ücretli çalışanların %70'ini içeren bu sektörde çalışanların % 90'ı 25 yaşın altındaki kadınlar olmuştur (Toksöz vd., 2001: 16). Genel olarak emek-yoğun işlerde istihdam eden kadınların ücretleri aynı işleri yapan erkeklerden daha azdır. Bu işletmelerin mesleki yapısı emeğin cinsiyet temelli iş bölümüyle ilişkilidir (Lim, 1990: 102). Yaşanan bu eşitsizlikler merkez ülkelerde de vardır. Japonya'nın işgücü piyasasında toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıklar yaşanmaktadır. Sanayi sektörlerinin birçoğunda kadınların ücretleri

erkeklerinkinden düşüktür ve Japon kadınların birçoğu kısmi ve geçici süreli işlerde istihdam edilmektedirler. “Bununla birlikte emek piyasasındaki kadınların önemli bir bölümü hem işçi hem de ev halkı üyesidir; aile bağları işyeri ilişkilerine üstün geldiğinden bu durum kadınların örgütlenme çalışmalarını ve kolektif eylemlere katılma güdülerini azaltmaktadır.” (Şen, 2008: 81’den aktaran Topateş, 2017: 251). Ücretli işgücüne katılan kadınlar bir şekilde toplumsal cinsiyet rolleriyle karşılaşmaktadırlar. Toplum yapısının ataerkil olması kadınları iyi işlerden dışlamaktadır (Walby, 2016: 41).

Küreselleşme ve esnek üretimle birlikte kadınlar işgücü piyasasında istihdam edecek fırsat bulmuşlardır ancak kötü çalışma koşulları kadınların yoksulluğu daha çok yaşamalarına neden olmaktadır. Kadınların istihdama katılım oranları Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerine göre daha düşük düzeylerde olmuştur. Bu durumda Moghadam Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde erkeğin aile geçindirdiğini, kadınların ev ve bakım işlerinden sorumlu ve ekonomik açıdan erkeğe bağlı olduğu bir “patriyarkal toplumsal cinsiyet” sözleşmesinden bahseder. Bu sözleşme kadınların işgücü piyasasına girmelerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kadınların hangi işlerde çalıştıkları hangi mesleğe uygun oldukları bu sözleşme ile belirlenmektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde patriyarka ve kapitalizm arasındaki eklemlenme kadınların işgücüne katılımlarından alıkonulması şeklinde kendini göstermektedir (Moghadam, 2001). Bu ülkelerde ekonomik kalkınma ve kadın istihdamına yönelik bir diğer analiz de Türkiye’nin bölgenin en çok sanayileşmiş ülkesi olmasına rağmen kadınların tarım dışı istihdamdaki oranlarının sınırlı sanayileşme bağlamında ele alınmasıdır. Türkiye 1980’lerde ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemiş ancak bu süreçte kadınların istihdam oranlarında önemli bir artış yaşanmamıştır. Özellikle Anadolu kentlerinde sanayi bölgelerinde esas olarak erkeklerin çalıştığı işletmelerin bulunması ve buraların adeta erkeklere özgü olarak algılanması sanayi bölgelerinin kadın için “uygun” çalışma ortamları olarak görülmemesine neden olmaktadır. Bununla birlikte her koşulda çalışmaya hazır geniş bir genç erkek kitlesinin bulunması ve işverenlerin işgücü talebini esas olarak bu kaynak üzerinden sağlaması, Türkiye’de işgücü piyasalarında cinsiyetçi zihniyet ve yapıların değişmemesine de neden olmaktadır. Böylece Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri arasında Türkiye sanayileşme yönünden en gelişmiş ülke olsa da toplumda ve işgücü piyasasındaki patriyarkal yapı kadınların istihdama katılımlarının sınırlı olmasına yol açmıştır (Toksöz, 2015: 43-45).

Neo-liberal politikaların varlığında sermayenin serbest dolaşımı devam ettiği sürece üretimde yer alan emek yoğun bölümlerin emeğin ucuz olduğu ve güçlü demokrasilerin olmadığı ülkelere doğru kaydırılması söz konusu olmuştur. Üretimde görülen bu kaymalar sanayileşmiş ülkelere yer alan üretim yerlerinin kapatılmasıyla birlikte bu bölgelerde yaşayan kadınların işten çıkarılmalarıyla sonuçlanmaktadır. Bununla birlikte 1980'lerden itibaren bazı coğrafyalarda uzay ve mühendislik sanayilerinde şirketlerin yeniden yapılanmaları, otomobil üretiminin yaygınlaşması, çelik sanayinin azalması Batı ekonomisinin tüm sektörlerini ve emek gücünün tüm kategorilerini etkileyerek sanayi bölgelerindeki fabrikaların kapanmasına yol açmıştır (Chossudovsky, 1999: 96). Yaşanan bu değişimler sonucunda kadınlar ansızın ve hızlı bir şekilde işten çıkarılan dezavantajlı kesim içerisinde yer almışlardır (Yarar, 2015: 36). Bu çerçevede küreselleşen dünyada ortaya çıkan yeni üretim tarzlarına bağlı olarak işgücünde toplumsal cinsiyet odaklı istihdam oluşturulmaktadır. Elizabeth Soza'nın, Brezilya'da yaptığı araştırma sonuçlarında kadınların kurtuluşu bakımından fabrikalar olumlu ve önemli bir yere sahip olmuşlardır ancak endüstriyel istihdamda cinsiyetçi hegemonya da kendisini yeniden üretebilmişti (Thinker, 1990: 48). Walby (2016) de özel ve kamusal olarak iki farklı ataerkillikten bahsetmiştir. Özel ataerki, kadınların baskı altına alınmasının temel alanı olarak ev içi üretime dayanırken kamusal ataerki istihdam ya da devlet gibi kamusal alana dayanır. Özel ataerkillikte kadınları dışlama stratejisi uygulanırken, kamusal alanda görülen ataerkillik ayrımcılık ve ikincileştirme şeklindedir. Walby'nin kamusal ataerki tanımını sanayileşmiş istihdamda; ilk seçenek olarak kadınların işten çıkarılması, erkeklerden daha düşük ücret verilmesi ve kötü çalışma koşulları altında istihdam edilmeleri şeklinde kendini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin hızla kalkınmak isteme çabaları göz önüne alındığında, ekonomideki üretim biçimi değiştirilse de üstyapı bu değişime tamamen uyum sağlayamayabilmektedir (Topateş, 2017: 254). Kadınlar işgücü piyasasında yer alarak ve kamusal alana çıkarak özgürleşseler de toplumsal cinsiyet ayrımcılıkları ya da erkek hegemonyası yüzünden iş hayatlarının bir ya da birden fazla bölümünde mutlaka engellerle karşılaşır.

Kadınların istihdamda yer almaları ve işgücüne katılmaları onların yoksulluklarını direkt olarak etkileyeceğinden dünyada ve Türkiye'deki güncel işgücüne katılım oranlarını inceleyerek yoksulluklarına dair bir çıkarımda bulunulabilir. İşgücüne katılım oranı (İKO),belirli bir yaş ve cinsiyetteki bireyin işgücünde olma ihtimalini

gösteren önemli bir kriter ve kavramdır. Bu oran bireylerin işgücüne katılma kararlarını da yansıttığından, ülkelerdeki kadın ve erkeğin işgücüne katılma oranları incelenerek kadının hem toplumdaki hem de işgücü piyasasındaki yerine dair bilgiler verecektir.

Tablo 3. Ülkelerde +15 Yaşta Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılım Oranları, Kasım 2021 (%)

Ülkeler	Erkek	Kadın	Toplam
Avusturya	66	55,3	60,5
Finlandiya	63,6	56,1	59,7
Fransa	59,4	51,5	55,3
Almanya	66,1	57	61,5
Lüksemburg	65,6	58,3	62
İsveç	67,8	61,6	64,7
Türkiye	70,3	32,8	51,1
İngiltere	67,3	58,3	62,7
ABD	66,4	55,2	60,7
Belçika	58,9	50,1	54,5
İtalya	58,1	40,4	48,9

Kaynak: ILO, 2021.

Tablo 3’deki sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerde +15 yaş kapsamında yer alan bireylerin toplam işgücüne katılım oranlarının içerisinde, kadın ve erkeğin durumu gösterilmiştir. İşgücüne katılım oranı ne kadar yüksek ise bir ülke ekonomik açıdan o kadar iyi konumda demektir. Tablo 3 incelendiğinde toplam işgücüne katılım oranı %64,7 ile en yüksek olan ülke İsveç iken %48,9 ile en düşük işgücüne katılım oranı İtalya’ya aittir. İngiltere, Lüksemburg ve Almanya işgücüne katılım oranı yüksek olan diğer ülkeler konumunda yer alırken Türkiye, Belçika ve Fransa işgücüne katılım oranı düşük olan diğer ülkelerdir.

Kadınların işgücüne katılımları, toplumda var olan işsizliğin azaltılmasında önemli rol oynar. Aynı zamanda hem toplumsal gelişme hem ekonomik kalkınmaya olumlu etkileri ülkenin gelişmişliğini de arttırmaktadır. Tablo 3’e göre sırasıyla %61,6 oran ile İsveç, %58,3 ile İngiltere ve Lüksemburg ve %57 oranla Almanya kadınların işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu ülkeler iken bu oranın en düşük olduğu ülkelerin sırası ise %32,8 Türkiye, %40,4 İtalya, %50,1 Belçika, ve %51,5 Fransa’dır. Tablo 3’de yer alan tüm ülkelerde erkeklerin işgücüne katılım oranları kadınlarınkinden

daha fazladır. Erkekler ve kadınlar arasındaki İKO'nın farkına bakıldığında ise en büyük oran %37,5 ile Türkiye'de çıkmaktadır. Daha sonra %17,7 İtalya ve %11,2 ile ABD kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranları arasındaki farkın büyük olduğu ülkeler arasında yer almaktadırlar. Bu farkın büyük olmasının anlamı, kadınların eğitim düzeylerinin ve mesleki yeterliliklerinin erkeklere göre daha alt düzeyde olmasıdır diyebiliriz. Bunun yanı sıra o ülke toplumunun sosyal ve kültürel normları ve toplumsal cinsiyet anlayışının kadınların aleyhine olması da erkek ve kadın İKO'nı farkını açan önemli etkenlerdir. Toplumda kadınların ikincil konumda olması, işgücü piyasasına katılabilmek için gerekli yeterliliklerden faydalanamaması ya da az bir ölçüde faydalanması anlamına gelir. Toplumsal cinsiyet anlayışında hane içi görünmeyen emek kadına ait iken hanede karar verici rol erkeğe yüklendiği için kadının işgücüne katılımı kadının kararı değil, hane reisi kim ise onun kararına bağlı olmaktadır. Toplumsal cinsiyet algısı yıkılıp, karar verici rolde kadının olması ise eğitim düzeyi ile doğrudan ilişkilidir (Öztürk ve Aldan, 2020: 143). Kadınların işgücüne katılımının erkeklerden çok daha az olduğu Türkiye, İtalya ve ABD'de kadınların işgücüne katılımları için, gerek bakım desteği gerekse istihdam yaratılması gibi konularda kamusal desteğin yetersiz olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye'de kadınların özellikle daha çok ücretsiz aile işçisi olarak ya da kendi hesabına çalışması daha yaygın bir durum olduğu için de işgücüne katılım oranı düşüktür.

Kadınlar tam istihdamda yer alıp ücretli bir işte çalışsalar bile erkeklere oranla daha fazla zorlukla karşılaşmakta ve yoksulluğu yaşama riskleri daha yüksek olmaktadır. Kadın yoksulluğunun önemli sebeplerinden biri olan ücret eşitsizliği, eşit işe eşit ücret ilkesinin evrensel bağlamda kabul edilmesine rağmen tüm dünyada varlığını devam ettiren bir sorundur. Cinsiyete dayalı ücret farkı, erkeklerin medyan kazançlarına göre erkeklerin ve kadınların medyan kazançları arasındaki farktır (OECD, 2022). Aradaki fark arttıkça ücret eşitsizliğinin de doğru orantılı olarak arttığını söyleyebiliriz. Tablo 4'e bakıldığında cinsiyete dayalı ücret farkının OECD toplam ortalaması 11,6'dır. Kadınların işgücüne katılım oranının fazla olduğu İsveç'te ücret farkı oranı % 7,4 iken Almanya ve İngiltere'de bu oran % 13,9 ve % 12,3 ile OECD ortalamasının da üzerindedir. Bu ülkelerde işgücüne katılım yüksek olmasına rağmen cinsiyete dayalı ücret farkının fazla olması, kadınların istihdamda yer alsalar bile bir noktada erkeklerden daha fazla engel ile karşılaştıklarının göstergesidir. İKO farkının en yüksek olduğu Türkiye'de ise ücret farkı oranı % 10'dur. Cinsiyete dayalı ücret oranı

farkının en yüksek olduğu ülke ise % 17,7 oran ile ABD'dir. Sonuç olarak bakıldığında dünya üzerinde kadınlar istihdamda yer alsa dahi emeklerinin karşılığı olarak elde ettikleri kazanç erkeklerden daha azdır. Bu nedenle kadınların istihdamda yer alması kadar eşit işlerde çalıştıkları erkekler ile eşit ücreti almaları da yoksulluklarını azaltacaktır.

Tablo 4. OECD Ülkelerinde Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı Oranları (%)

Ülkeler	Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı
Avusturya	13,3
Finlandiya	17,2
Fransa	11,8
Almanya	13,9
İsveç	7,4
Türkiye	10
İngiltere	12,3
Amerika Birleşik Devletleri	17,7
Belçika	3,8
İtalya	7,6
OECD Toplam	11,6

Kaynak: (OECD, Gender wage gap (indicator), 2022).

Kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliği ölçmek amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurumu (UNDP) insani gelişme endeksini geliştirmiştir. İnsani gelişme endeksi (İGE), insani gelişmenin şu üç temel boyuttaki; uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim ve insana yakışır bir yaşam standardı, uzun dönemli ilerlemeyi değerlendirmek için kullanılan bir ölçüm yöntemi anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi (TCEE) ise cinsiyete dayalı eşitsizlikleri üç farklı boyutta ölçmektedir. Bunlar; üreme sağlığı, kadının güçlenmesi ve ekonomik faaliyetlerdir. Sağlık boyutu iki gösterge ile ölçülür: anne ölüm oranı ve ergen doğurganlık oranı. Güçlendirme boyutu iki gösterge ile ölçülür: her bir cinsiyetin parlamentoda sahip olduğu koltuk oranı ve orta ve yüksek öğrenime devam etme seviyeleri. Çalışma boyutu da kadınların iş gücüne katılımları ile ölçülür (Aytış, 2021: 47). Kadın yoksulluğunun arkasındaki en büyük sebep olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yoğun yaşandığı ülkelerde kadınlar yoksulluğu daha fazla yaşamaktadırlar. Bu yüzden UNDP'nin 2021 yılı İnsani Gelişme Raporu incelenip Türkiye ve 162 ülkenin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

(TCEE) değerlerine bakıldığında Türkiye 2019 yılında 0,306'lık endeks değeri ile 68. sırada yer almıştır. TCEE değer sıralamasında ilk sırada yer alan ülke 0,025 değer ile İsviçre olmak üzere, Danimarka, İsveç, Hollanda, Belçika ve Norveç ilk sıralarda yer almaktadırlar. Son sıralarda ise 0,725 değer ile Papua Yeni Gine ardından Yemen, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti gibi İGE değerleri de diğer ülkelere kıyasla düşük olan ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin daha fazla yaşandığı söylenebilir (UNDP, 2020: 16). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi değerleri ne kadar düşük ise ülkelerdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği o kadar az anlamına gelmektedir. Bölgesel olarak bakıldığında da Tablo 5'de görüldüğü üzere Sahraaltı Afrika ve Arap devletleri en yüksek TCEE değerlerine sahipken, Avrupa, Asya ve Pasifik bölgeleri en düşük değerler ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en az yaşandığı ülkeleri kapsamaktadır. Türkiye'nin ise toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi sıralamasında ortalarda yer alması, TCEE değerinin üç boyutu olan üreme sağlığı, kadının güçlenmesi ve ekonomik faaliyetlerin toplumsal yapının etkisi sebebiyle ülkedeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltacak şekilde gerçekleşemediğini söyleyebiliriz.

Tablo 5. Seçilmiş Bölgelerde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) Oranları (2019)

Bölgeler	TCEE değeri
Arap Devletleri	0,518
Doğu Asya ve Pasifik	0,324
Avrupa ve Orta Asya	0,256
Latin Amerika ve Karayipler	0,389
Güney Asya	0,505
Sahraaltı Afrika	0,570

Kaynak: UNDP, 2020.

Kadın yoksulluğunu etkileyen faktörlerden işgücüne katılım ve cinsiyet eşitsizliği kapsamında Türkiye, küresel boyutta iyi bir konumda değildir. Bu durumu Türkiye'de toplum yapısının geleneksel şekilde devam etmesi ve kadınların yoksulluğunu engellemek amacıyla uygulanan politikaların ve desteklerin yetersiz kalması gibi sebepler ile açıklayabiliriz. Bir toplumun normlarını en iyi yansıtan etkenlerden birisi de aile yapısıdır. Türk aile yapısını istatistiksel olarak inceleyen

TÜİK'in raporlarında kadınların çalışma hayatında yer alması ile ilgili toplumun %82,6'sı kadının çalışması ve sosyal hayata katkı sağlamasının önemli olduğunu düşünüyorken, kadının esas görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğunu düşünenlerin oranı ise %35,8'dir (TÜİK, 2022).

Tablo 6'yı incelediğimizde ise ev içerisinde yemek yapma sorumluluğu %85,4 kadında iken erkeklerin %10,8'i yemek yapmaktadır. Çocukların bakımı ile %94,4 oranla kadınlar ilgilenirken erkekler %2,3 oranla çocukların bakım sorumluluğunu üstlenmektedir. Hanenin aylık fatura ödeme işlemlerini ise %74,1 erkekler, %21,2 kadınlar yapmaktadır. Küçük bakım, onarım, tamir işlerini %65,2 erkekler yaparken kadınların yalnız %9,6'sı bu işleri yapmaktadırlar. Yemek yapma, ev temizliği, çocuk bakımı ve sofra kurup kaldırma işlerini büyük farklarla kadınların yerine getirdiği görülmektedir. Gıda alışverişini ise %49,3 erkekler ve %46,7 kadınlar yapmaktadır. Ev alışverişini yapan kadın ve erkeklerin oranı neredeyse eşit olsa da yine bu sorumluluğu erkekler daha çok yerine getirmektedir. Gıdayı değerlendirip yemek yapmak hatta o yemeği sunmak bile kadınların sorumluluğundadır.

Tablo 6. Hanedeki İşlerden Genellikle Sorumlu Olan Kişiler, 2021 (%)

	Erkek	Kadın
Yemek yapma	10,8	85,4
Aylık faturaları ödeme	74,1	21,2
Küçük bakım, onarım ve tamir işleri	65,2	9,6
Evin günlük toplanması ve temizlenmesi	11,1	85,4
Çocuk bakımı	2,3	94,4
Günlük/Haftalık gıda alışverişi	49,3	46,7
Sofranın kurulup kaldırılması	12,7	84,8

Kaynak: TÜİK, 2021.

Tablo 6'ya göre hane içerisinde erkekler ekonomik ve fiziksel işlerde daha baskın rol alırken kadınlar ise hane içi hizmet ve bakım işlerinde daha yoğun sorumluluk altındadırlar. Bu doğrultuda Türk aile yapısında ekonomik harcamalardan

erkek sorumlu iken ev işleri ve bakım konuları kadınların sorumluluğundadır ve erkekler bu konularda oldukça az role sahiptir diyebiliriz. Kadınlara atfedilen bu roller onların işgücüne katılımlarını, istihdamda yer alışı şekillerini, yapabilirliklerini dolayısıyla yoksulluklarını önemli ölçüde etkilemektedir. Aile yapısında incelediğimiz üzere kadınlara yüklenen roller ile birlikte özellikle kırsal alanlarda kadına karşı gösterilen tutum kent yaşamına göre daha ataerkil düzeydedir. En ağır yoksulluk durumunda bile kadınların çalışması düşünülemez algısı günümüzde de hala mevcuttur. Çünkü toplumun bakış açısına göre kadınların ücretli çalışması erkeklerin yenilgisidir ve “gurur kırıcı” bir durumdur (Bora, 2007: 115; Kalfa Topateş, 2017: 119).

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yalnızca işgücüne katılım ve ekonomik kazanç elde etmek kadın yoksulluğunun önüne geçemez. Toplumsal roller ve bu roller ile oluşan algı kadının yapabilirliklerini de kısıtlamaktadır. Amartya Sen’e göre ekonomik yoksulluk yoksulluğun tek sebebi olamaz, bireylerin ne olmaya ya da ne yapmaya güçlerinin yettiğine de bakılması gereklidir. Yapabilirlikler, potansiyel işlevselliklerdir. Bireyler için değerli olan işlevsellikleri başarma özgürlüğüdür. Barınma, sağlıklı olma, çalışma gibi faaliyetler işlevsellik iken bunları yapabilme özgürlüğü kişinin yapabilirliğini ifade etmektedir (Kardam ve Yüksel, 2004: 50). Küresel boyutta baktığımızda kadınlar yapabilirlikler bağlamında dezavantajlı konumdadırlar. İşgücüne dahil olsalar bile çoğunlukla kayıtdışı işlerde ya da ücretsiz aile işçisi olarak yaşamlarını idame ettirmeleri yapabilirliklerinin kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır. Erkekler ile aynı konumda çalışabilecek kapasitedeyken düşük beceri isteyen işlerde çalıştırılmaları, ücretlerde eşitsizlik yaşamaları ya da diledikleri faaliyetleri yapamayıp, diledikleri yaşam standardına yaklaşamamaları üzerlerine yüklenen ev içi ve bakım sorumluluklarının yoğun olmasından ve toplumsal algının kadını ikincil konuma koymasından dolayıdır. Bu sebeptendir ki kadınlar yoksulluğu her ülkede her alanda daha ağır şekillerde yaşamaktadırlar. Kadın yoksulluğuna neden olan ekonomik ve toplumsal boyutlara istatistiksel olarak baktığımızda küresel anlamda hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelere kadın yoksulluğunun varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz. Küresel boyutta bakıldığında erkeklerin işgücüne katılım oranı kadınlarınkinden daha fazladır. Buna ek olarak işgücüne katılabilen kadınlar işyerinde de erkeklerden daha çok sorunla karşılaşmaktadır. Ücret eşitsizliği ekonomik anlamda bu sorunlardan biri olmakla beraber çalışılan işte yükselememek de kadınların çalışma hayatında karşılaştığı önemli bir engeldir.

İstatistiklere yansımayan ve ulaşılamayan kayıtdışı işlerde ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların da varlığı unutulmamalıdır. Kadınların büyük kısmı toplumun getirdiği normlar neticesinde istihdamda tipik olarak yer alamamaktadırlar. Bunun sebebi aile ve ev içi roller ya da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin getirdiği erkeklerin eğitimlerine daha çok önem verilmesi gibi olumsuzluklardır.

2.3. Atipik Çalışma ve Pazaryerlerinin Cinsiyetli Doğası

Kadın yoksulluğunun en derin şekilde yaşandığı çalışma şekillerinden biri olan atipik çalışma türü pazarda çalışmayı da içerisinde bulundurmaktadır. Bu bölümde öncelikle kadınların atipik çalışma içerisinde istihdam etmeleri toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmıştır. Devamında atipik çalışmanın kapsamına giren pazaryerleri kavramsal ve tarihsel olarak tanımlandıktan sonra kamusal alan/özel alan bağlamında da değerlendirilmiştir. Son olarak da pazarda çalışan kadınlar incelenmiş ve pandemi döneminde yaşadıkları zorluklardan bahsedilmiştir.

2.3.1. Atipik Çalışma ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Kadının çalışma hayatına katılmasında temel belirleyiciler vardır. Bu belirleyiciler, eğitim, medeni durum, çocuk sahibi olma durumu, çocukların yaşı ve aile yapısıdır. Bu etkilerle birlikte toplumun sosyo-kültürel normları ve toplumsal cinsiyet algısı en önemli belirleyicilerdendir (Öztürk ve Aldan, 2020: 143). Kadınların istihdam edilmelerini etkileyen değişkenlere bakacak olursak, Elhorst ve Zeilstra (2017) eğitim düzeyi yüksek olan bir bireyin düşük düzeyde eğitim görmüş birinden daha iyi durumda olacağını iddia etmektedir. Çünkü yüksek eğitilmiş kişiler gelişen teknoloji ile ekonomilerde ihtiyaç duyulan beceriye sahip olurlar, iş arama faaliyetini daha etkin bir şekilde gösterirler, işten atılma eğilimleri daha düşük olur ve yüksek gelir elde edilmesi özellikle kadınlar için ev işleri ve çocuk bakımı konularında ücretini ödeyerek yardım alma imkanı verir. Bu sebeplerle temel belirleyicilerden biri olan eğitim düzeyi ile kadının işgücüne katılımı arasında pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir (Güçlü, 2017: 91). Medeni durum kadının çalışma hayatında etkili olan önemli unsurlardan bir diğeridir. Kadınlar evlendikten sonra işgücüne katılımları azalmaktadır (Dublen, 2014: 91). Bu durumun iki sebebi olabilir. Bunlardan ilki kadının eşinin çalışıp kazanç elde etmesinden dolayı kadının işgücü piyasasından uzaklaşması, bir diğer sebep ise çocuk sahibi olan kadınların önceliği çocuklarına vermesidir (Aytaç Güner, 2010: 33). Çocuk sahibi kadınların birçoğu istemelerine rağmen işgücü piyasasına girememekte ya da çocukların bakımına da zaman ayıracak şekilde istihdamda yer almaktadır. Eğitim

düzeyi yüksek kadınlar çalışma hayatında elde ettikleri yüksek gelir ile çocuklar için bakım hizmetini karşılayabilirler ancak vasıfsız işgücünde çalışacak olan kadınların alacakları ücret bakım hizmetini karşılama maliyetiyle neredeyse aynı olacağı için bu kadınlar tam zamanlı istihdamda bulunmak yerine atipik istihdamda yer almayı tercih edebilmektedirler. Bunun sebebi de; bakım hizmetlerinin yetersizliği, yüksek ücretli olmaları ve temel eğitim kurumlarının yarı zamanlı olması, çalışma saatleriyle uymamasıdır. Buna ek olarak toplumda çocuğa en iyi annenin bakacağı yargısı da hakim olunca kadınların çalışmak yerine çocuklarına bakmaları ya da standart dışı işlerde çalışmaları kaçınılmaz hale gelmektedir (Çakır, 2008: 33). Cattan'ın yaptığı bir araştırmada çocuk bakımı hakkında yapılan çalışmalarda; çalışan ebeveynlerin ihtiyaçları üzerinde durulup, çalışmayan ebeveynlerin çocuk bakımı problemi yokmuş gibi bir izlenim bırakılmıştır ancak Youth Survey'in son verilerine göre istihdam edilmeyen birçok genç annenin işgücüne katılmalarındaki en büyük engelinin çocuk bakımı olduğundan bahsedilmiştir. Bu durum özellikle yoksul anneler için geçerli bir durumdur. Yoksul anneler için çocuk bakımına ücret ödemek pek mümkün değildir bu yüzden dışarıda iş arayamamakta, dolayısıyla işleri olmadığı içinde çocuk bakımına verecek paraya sahip olamamaktadırlar (Cattan, 1998: 7). Kadının çalışmasını belirleyen önemli etkenlerden aile yapısının geleneksel olmasından ileri gelen cinsiyete dayalı işbölümü dolayısıyla kadın yaşlı ve çocuk bakımı, ev işleri ile ilgilenmekte ve ev eksenli işlerde çalışmaktadır. (Tilev, 2018: 131). Geleneksel aile yapısı kırsal kesimde daha baskın bir şekilde görülüp, hissedilmektedir. Kırsaldaki kadınlar ücretsiz aile işçisi olarak tarım ve bahçe işlerinde atipik bir biçimde çalışmaktadırlar. Kente göç eden kadınlar ise eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve vasıfsız olmaları sebebiyle düzenli ve güvenceli istihdama girmekte zorluk yaşamaktadırlar. Hem istihdamda fırsat yakalayamadıklarından hem de aile yapıları gereği kadınların çalışması olumsuz olarak değerlendirildiği için kadınlar korumasız ve düzensiz işlere yönelmektedir. Bunun yanı sıra kadın erkeğe göre gün içerisinde birden fazla şey ile ilgilenmek durumundadır. Ev işleri, çamaşır, bulaşık, yemek, evin düzenini sağlama, çocuk/yaşlı var ise bakım görevini getirme ve onların ihtiyaçlarının giderilmesi erkekten çok kadının yerine getirdiği sorumluluklardır ve bu sorumlulukları başkasına devredememektedir. Özellikle hane içerisinde bu konularda dayanışma azlığı olduğundan kadınların sarf ettikleri emek görünmezleşir. Tipik istihdamda yer alan kadınlar için de bu sorumlulukları yerine getirmek zordur. Eğer ki hane geliri bu sorumlulukları azaltmaya yardımcı olmuyor ise kadın işyerinde de evde de sürekli çalışır ve emek gösterir halde

olup bitkin düşmektedir. Görüldüğü üzere bu sorumluluklar iş seçimi, işe giriş veya girememe, kariyer süreci, iş eğitimi, performans değerlendirme ve işten ayrılma gibi aşamalarda belirleyici rolde olup ve kadının çalışma alanı serbestliğini kısıtlamaktadır. Bazı aile yapılarında eş, kadının çalışmasına müdahale etmektedir. İş piyasasında da her iş alanı kadına açık değildir ve genellikle kadın ev işlerinin uzantısı olan işlere yönelmekte ve yönlendirilmektedir (Pehlivan, 2009: 20). Kadınlar için oldukça yıpratıcı olan bu süreçte çözüm olarak kadınlar, kısmi süreli, geçici ya da kendi hesabına çalışma gibi esnek çalışma şekillerini tercih etmekte ya da bu tip işlerde çalışmaya mecbur kalmaktadırlar.

Özellikle evli kadınlar içerisinde eşlerine bağımlı kalmak istemeyip ekonomik özgürlüklerini elde etmek isteyenlerin sayısı az değildir. Gelişmiş ülkelerde kadınlar, kısmi süreli çalışmanın %80-90'ını oluşturmaktadır. Evli kadınların çalışma hayatına katılması kısmi süreli çalışma şekli ile artmaktadır. Bu çalışmayı tercih eden kadınlar günün geri kalan zamanında aile sorumluluklarını da yerine getirebilmektedirler (Yavuz, 1994: 59). ILO Yarı Zamanlı Çalışma Sözleşmesi'ne göre de kısmi süreli çalışma kadınlar arasında en yaygın standart dışı istihdam türüdür. Kadınlar toplam istihdamın %40'ından azını oluştururken, yarı zamanlı çalışanların payı %57'dir. Yarı zamanlı çalışmaya ilişkin cinsiyet farklılıkları özellikle Hindistan, Hollanda, Kuzey Avrupa ülkeleri, Japonya, Nijer ve İsviçre'de yüksektir. Kadınlar arasında marjinal yarı zamanlı çalışmanın (haftada 15 saatten az) liderleri ise Brezilya, Almanya ve Hindistan'dır (ILO, 1994).

Kadınların atipik iş türleri içerisinde yer almaları her ne kadar sorumluluklarını gerçekleştirmelerini sağlayıp düşük de olsa bir gelir elde etmelerini mümkün kılarsa da aslında bu işlerde yüksek riskler ile karşı karşıyadırlar. Bu risklerden birisi güvencesizliktir. Bireyin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu ailesi için gelir güvencesinin olmayışı bir risktir. Geçimin sağlanması ve ihtiyaçların karşılanması için belirli ve düzenli bir gelir akışı olmalıdır. Ancak bu tip işlerde ücretin miktarı da sürekliliği de bireyi belirsizlik ile karşı karşıya bırakmaktadır. Özellikle kadınların bu gibi işlerden daha kolay çıkarılabilmesi erkeklere göre daha güvencesiz olduklarını gösterir. Bu sebeple kadın işten her an çıkarılma riski altında, yeni bir iş bulma güçlüğü ya da işsiz kalma endişesi içerisinde çalışmaktadır. Güvencesizliğin kaynakları, iş sürecinin kontrolünün kaybedilmesi ya da kontrolün azalması, statü ve gelirin yükselme olasılığının olmaması ya da azalması, aynı geliri elde etmek için daha çok emek sarf

etmenin gerekmesi, geleneksel ücret artışlarında azalma yaşanması, işi tamamlayabilme becerisinin yitirilmesi ve sonuçlarla ilgili belirsizliğin artması şeklinde ifade edilebilir (Erdut, 2004: 32). Ülkelerin işsizlik oranlarının yüksekliği ile güvencesizlikleri doğru orantılıdır. OECD üyesi ülkeler arasında İspanya, İtalya ve Yunanistan görece olarak güvencesizliğin en yüksek olduğu ülkelerdir. Yeni bir iş bulabilme olasılığı, yeni işin nitelikleri ve işsizlik deneyimi gibi faktörler ülkelerin artan güvencesizlik deneyimlerini göstermektedir (Temiz, 2008: 61). Türkiye’de sosyo-kültürel faktörler ve toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde ev işleri ve çocuk bakımının kadınların sorumluluğunda olması işgücüne piyasasına çıkmalarını engellerken, bu sorumluluklarla birlikte işgücü piyasasında istihdam eden kadınlar da mevcuttur.

Tablo 7. İstihdamdaki Kadınların İşteki Durumları (Bin kişi)

İşteki Durum	Tarım	Tarım dışı
Ücretsiz Aile İşçisi	1612	200
Kendi Hesabına	211	592
İşveren	5	169
Ücretli veya Yevmiyeli	220	5996
Toplam	2047	6958

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2021.

Türkiye’de kadınların istihdam içerisindeki durumları için Tablo 7’ye bakıldığında tarım dışı işlerde ücretli veya yevmiyeli işlerde çalışan kadın sayısı fazladır. Tarım içerisinde ise kadınlar en fazla ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilmektedirler. Bunun yanı sıra hem tarımda hem de tarım dışı alanda kendi hesabına çalışan kadın sayısı da azımsanamayacak durumdadır. Her iki alanda da işveren kadın sayısı diğer çalışma durumlarına oranla oldukça azdır. Tarım dışında ücretli veya yevmiyeli çalışan kadınların sayısı fazla olsa da SGK’ya kayıtlı olmama durumları da diğer istihdam durumlarına göre aynı derecede fazladır. TÜİK’in esas işinden dolayı sosyal güvenlik kurumuna kaydı olmayanların durumuna bakıldığında tarım dışında ücretsiz veya yevmiyeli çalışan kadınların 745 bini SGK’ya kayıtlı değildir (TÜİK, 2021). Bu durumda kadınlar istihdamda yer alsalar iş içerisinde bir şekilde korumasızlık ve güvencesizlik ile karşı karşıyadırlar. Tablo 7’de ücretsiz aile işçisi olarak istihdam eden kadınların tarım içerisinde yoğunlaşmasını ise Türkiye’de tarımsal faaliyetlerin

yapıldığı kırsal alanlarda kadınların diğer işlerde çalışmaları yerine aile içi ve ev çevresindeki işlerde çalışmalarının daha uygun görülmesi olarak açıklayabiliriz.

2.3.2. Pazaryeri/Semt Pazarı Kavramı

Çalışmanın mekânsal konusunu oluşturan pazaryerlerinin kavramsal tanımına ayrıntılı bir şekilde yer verilen bu bölümde tarihsel gelişimleri de incelenmiştir.

Farsça bāzār kelimesinden türetilen pazar kavramı, satıcıların belirli günlerde ürünlerini satmak için sergiledikleri belirli geçici yer anlamına gelmektedir. Pazarlar insanların karşılıklı olarak ihtiyaçlarını giderdiği, üreticinin maddi kazanç sağladığı ve tüketicinin gıda-giyim ihtiyacını karşıladığı, ticari alışverişlerin yapıldığı yerlerdir (Gün, 2020: 8). Pazaryerleri bulunduğu bölgeye, kurulduğu güne ve satılan ürün grubuna göre çeşitli şekillerde adlandırılabilir. Örneğin; Salı pazarı, Cuma pazarı gibi zamanı belirten, semt pazarı, yayla pazarı gibi bölgeyi belirten, antika pazarı, sebze pazarı gibi ürünleri belirten ve hatta kadınlar pazarı, köylü pazarı, sosyete pazarı gibi bir sosyal statüyü belirten pazarlar mevcuttur.

Pazar kavramını farklı şekillerde tanımlayıp, türlü niteliklerine vurgu yapan araştırmacılar vardır. Tuncel'in aktardığı bazı araştırmacıların pazar kavramını tanımlayışları şu şekildedir; Tax'e (1963: 15) göre pazaryeri, çok sayıda kişiden kişiye yapılan eş zamanlı işlemlere dayanmaktadır. Aynı zamanda pazarların atomistik (birbirinden bağımsız, çok sayıda küçük ölçekli alıcı ve satıcının bulunması), özgür, açık ve rasyonel olduğunu bu nedenle fiyatın, arz ve talep güçlerinin engelsiz etkileşim tarafından belirlendiği, ekonomistlerin "mükemmel piyasasına" tekabül ettiği yer olduğunu ileri sürmüştür (Bromley, 1971: 125). Hodder ve Ukwu'ya (1969) göre ise pazar, zamanı, yeri ve sınırları belirlenmiş olan, üreticiler, alıcılar ve satıcıların ticaret maksadıyla bir araya geldikleri kurumsal bir faaliyet olup, kamu teşkilatıdır. Bunlara ek olarak bazı araştırmacılar pazarın sosyal ve ekonomik boyutuna dikkat çekmiştir. Smailes (1964), gelişmekte olan ülkelerde bulunan köy pazarlarının, halkın sosyal ve ekonomik yaşamında, mağazalar ve alışveriş merkezlerinden daha baskın bir role sahip olduklarını belirtmiştir. Webber ve Symanski (1973), periyodik pazarların sadece mal alışverişi için değil, toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için de önemli işlevleri olduğunu vurgulamıştır. Pazaryerlerinde ekonomik değişkenlerin daha izlenilebilir ve onlar hakkında daha fazla bilgiye sahip olunabildiği için sosyal ve kültürel değişkenlerin etkilerinin biraz daha göz ardı edilebilir durumda olduğunu da

belirtmişlerdir (Webber ve Symanski, 1973: 213-214). Genel olarak pazarlar, her alandan üreticinin, satıcının, tüketicinin bir araya toplandığı, kentsel alanlarda kuruluyor ise belediyeler tarafından belirlenmiş mekanlarda kısmen denetim ile gerçekleşen, kurulma zamanları çoğunlukla belirli bir düzen içerisinde olan ve eş zamanlı olarak kişiler arasında çeşitli şekillerde oluşan alım satım işlemlerinin gerçekleştiği yerlerdir diyebiliriz (Tunçel, 2018: 418).

Geçmişten bugüne doğru bakıldığında ise eskiden değiş-tokuş, takas yöntemiyle insanlar ihtiyaçlarını karşılarken, daha sonraları ellerindeki ürünleri sokaklarda, meydanlarda sergilemeye başlamışlardır. Bu sürecin başlangıcı feodal döneme dayanmaktadır. Feodal dönemde kilisede dua edenler ve askerler para karşılığında alışveriş yapan sınıflardı. Ancak feodal pazarlarda ticaret çok aşağı bir düzeydeydi. Onbirinci ve onikinci yüzyıllarda gerçekleşen Haçlı seferleriyle birlikte Avrupa'nın birbirinden farklı bölgelerine ulaşılmış ve böylece bir tüccar sınıfı oluşmuştur. Bu tüccar sınıfı "pazar" kavramını ortaya çıkarmıştır. Haçlı seferleri sonunda Batı Avrupa'yı feodal uykusundan uyandırarak yabancı mallara talebi arttırılmış, Akdeniz ticareti yolu Doğu ile Batı arasında büyük bir ticaret yolu haline getirilmiştir. Denizde etkinleşen ticaretle birlikte uzak noktalar arasında değiş tokuş işleminin gerçekleşebilmesi için ticaret merkezleri kurulmaya başlanmıştır. Böylelikle 16. yüzyılda şehirlerde küçük pazaryerlerinden daha büyük ve kapsamlı panayırlar kurulmaya başlanmış, pazaryerleri o günden bugüne kadar önemini arttırarak birçok toplumun kültüründe yer etmeyi başarmıştır (Huberman, 2009). Günümüzde şehirlerde nüfusun artmasıyla birlikte son dönemlerde zaman, mekan ve ürün çeşidi kategorilerinde kısmen belli bir düzende sokaklardan kapalı alanlara taşınan pazarlar ticari faaliyetlerine devam etmektedirler (Gün, 2020: 11). Periyodik olarak haftada bir şehirlerin farklı yerlerinde kurulan pazarlar "semt pazarı" olarak bilinir. İdari kontrol altında belirli alanlarda kurulan pazarlar alıcılar ile satıcıların kamusal etkileşim sahnelerinden biridir. Ancak her ne kadar kamu denetimindeymiş gibi görünse de genellikle kayıtdışı ekonomik alanın içinde kalmaktadır (Geçgin, 2019: 43).

Pazarlar bir ülkenin, bir toplumun kültürel bir parçasıdır. Türkiye'ye baktığımızda 'pazara çıkmak', 'pazar yapmak' söylemleri topluma yerleşmiş bir haldedir. Pazarlar Türkiye gibi birçok ülkenin ve toplumun kültürünün bir parçasıdır. Yerleşik ya da geçici olsun bir kesimdeki pazaryerlerinin kendilerine has ürünleri, pazarlama şekilleri, mimarisi, giyim-kuşamı, kokusu, hepsi birlikte bir bölgesel kimlik

oluşturarak açıkça bir kültür bölgesini yansıtmaktadırlar. Pazarlar gelişmiş ülkelerde de azımsanmayacak bir yere sahiptir. Fransa'da haftada 4000 civarında pazar kurulmakta ve pazarın kurulduğu gün haftanın en canlı günü, kasaba ya da şehrin içinde en zor geçilen ve kafelerin en iyi iş yaptıkları gün olarak görülmektedir. Fransa gibi diğer Avrupa ülkelerinde, İngiltere ve Hollanda'da da pazarlar kurulmaktadır (Aydın Can ve Ünal, 2016: 554). Gün geçtikçe nüfusun artmasıyla, teknolojik, ekonomik ve ticari gelişmeler yaşanmasıyla alışveriş kültürü de değişikliğe uğramıştır. Günümüzde daha çok alışveriş merkezlerinden, süpermarketlerden ve internet üzerinden ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Ancak pazarlarda sebze ve meyvelerin daha taze olması, hem giyim hem sebze pazarlarında ürünler için pazarlık yaparak daha uygun fiyata alabilme imkanının olması, birden fazla seçeneğin bulunması, satıcı-üretici ile yapılan sohbetler, ürün hakkında bilgi alabilme imkanının olması gibi sıcak iletişimin döndüğü mekanlar olması dolayısıyla pazarlardan alışveriş yapmak eskimeyecek sosyo-kültürel bir etkileşim ortamıdır.

Pazarda satış yapanlara bakıldığında çiftçiden, esnafa, ev hanımlarından, emeklilere, öğrencilere kadar toplumun her kesiminden insanın bir araya geldiği görülebilir. Pazarcıların sahip olduğu bu kültürel, geleneksel, ekonomik farklılıklar ve pazaryerlerinin taşıdığı özellikler incelendiğinde toplumun önemli bir kesiminin temsili söz konusudur (Koçak ve Çakmak, 2011: 240). Alıcılar-tüketiciler de aynı şekilde toplumun her tabakasından, her yaşta ve her statüde bireyi barındıran geniş bir kitledir. Böylece pazar alanları tüm sosyal sınırları ortadan kaldıran, bireyler arasındaki farklılıkları görünmez kılan önemli bir iletişim alanı diyebiliriz. Hem alıcılar hem satıcılar yalnızca ekonomik etkileşim değil aynı zamanda sosyal ilişkiler kurarak bu ihtiyaçlarını da karşılarlar.

Pazarlara zamansal ve mekansal açıdan bakılacak olursa, kentsel ve kırsal alanlarda kurulumları değişiklik göstermektedir. Köylerde ve kasabalarda pazarlar haftada bir kez ve genellikle günlük kurulmaktadır. Yıllık olarak ise panayır şeklinde uzun süreli gerçekleşmektedir. Daha büyük kentsel yerleşim yerlerinde ise, genelde bakkal, manav, giysi satan yerleşik dükkanlar, çarşılar ve süper marketler ya da daha büyük alışverişler merkezleri insanların ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayan mekanlardır. Bunların yanı sıra tüketici sayısının fazla ve yerleşim yerlerinin geniş olması sebebiyle haftanın belirli günlerinde, belirli yerlerde kurulmakta olan semt

pazarları yardımcı, alternatif bir alışveriş merkezi alanı olarak varlığını sürdürüyor diyebiliriz (Agcadağ, 2011: 58).

2.3.3. Kamusal Alan/Özel Alan ve Pazaryerleri

Kadınların çalışma hayatında yer almaları kolay bir şekilde gerçekleşmemiştir. Bunun en önemli sebebi toplumsal cinsiyet rolleridir. Bu rollerin gerçekleştirildiği “özel alan” olarak tanımlanan ev ve ev çevresi geçmişten bu yana kadınla bağdaştırıldığı için bu bölümde kamusal alan/özel alan kavramlarıyla kadınların bu alanlardaki konumlarına yer verilmek istenmiştir. Aynı zamanda pazaryerlerinin kamusalılığı da irdelenerek kadınların kamusal alana girişlerinden bahsedilmiştir.

Kamusal alan kavramı birçok düşünür tarafından farklı tarihsel dönemlerde ve farklı perspektiflerde tanımlanmıştır. Eski Yunan’da özgür vatandaşların ortak kullandığı (koine) polis’in alanı, tek tek kişilere ait olan (idia) oikos’un alanından kesin olarak ayrılmıştır. Kamusal alan, bios politikos, pazar meydanında, agora’da cereyan eder ancak mekansal olarak bağlanmış değildir. Kamu, mahkeme ve meclis görüşmeleri biçiminde müzakerelerde oluşabileceği gibi (lexis), savaşta veya savaş oyunlarındaki gibi ortak harekette de (praxis) oluşur. Özel alan, adı itibarıyla eve bağlıdır, dolaşım durumundaki bir varlığa ya da emek gücüne sahip olmak, ev ekonomisi ve aile üzerindeki egemenliğin ikamesi olamaması, yoksulluk ve köle sahibi olmamak başlı başına polis’e kabul edilmenin önünde engeldir. Hayatın yeniden üretimi, kölelerin çalışması ve kadınların hizmeti oikos’ta sürdürülmektedir (Habermas, 2018: 60). Oikos zorunluluğun, belirlenmişliğin alanı iken polis, özgürlüğün, kendi kaderini belirlemenin, dünyayı dönüştürmenin, kamusal etkinliğin, insanın özne oluşunun alanıdır (Ersöz, 2015: 84). Bireyin kamusal hayata katılabilmek için özel hayatında özerk olması gerekiyordu diyebiliriz.

Kamusal-özel alan ayrımı 18. yüzyılın sonunda feodal otoriteler, yani kilise, prenslik ve soyluluk bir kutuplaşma içerisine girmesiyle ortaya çıkmıştır. İlk kez feodal otoriteler özel ve kamusal birimler şeklinde ikiye ayrılmış ve din insanlar için özel bir husus haline gelmiştir. Kilisenin konumunun reform hareketi sonucu değişmesiyle birlikte temsil ettiği ilahi otoriteye olan bağlılık, yani din bireylerin vicdanlarına ait özel bir konu haline gelmiştir. Böylece dinsel özgürlük tarihsel olarak ilk bireysel özel bağımsızlık alanını oluşturmuştur (Habermas, 2004: 97).

Kamusal alan tartışmalarının en önemli isimlerinden Habermas bu konuyu tarihsel ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak ele almıştır. Ona göre kamusal alan, özel olan bireylerin fikirlerini oluşturma, açıklama ve münakaşa etmelerine olanak tanıyan iletişim ortamı özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Önemli olan bir diğer nokta ise bu iletişim ortamının bir kamuoyu oluşturabilmesi ve herkesin katılım sağlayabileceği özellikleri barındırmasıdır. Habermas'ın özel olarak ele aldığı konu farklılaşan siyasi ve ticari ilişkiler ile beraber ortaya çıkan burjuva toplumu ve bu toplumda meydana gelen kamusal alandır (Uzgören, 2021: 2). Onun görüşüne göre burjuva toplumu, devletin benzeri olarak inşa edildi. O zamana dek ev ekonomisinin çerçevesi ile sınırlanmış faaliyetler ve bağımlılıklar, evin eşiğinden kamunun ışığına çıkıyordu. Özelleşmiş ekonomik faaliyet, kamusal düzenleme ve gözetim altında büyüyen mal dolaşımı tarafından yönlendirilir; bütün bunların yaşandığı ekonomik şartlar, girişimcinin ev ekonomisinin sınırlarından uzaklaşması ile ilk kez genel kazancın konusu haline gelmektedir.

Antikiteden devralınan ekonominin siyasal ekonomiye dönüşmesi, değişen ilişkileri de yansıtıyordu. 17. yüzyıla kadar Oikos-despotun, pater familias'ın, ev sahibinin görev alanı içinde kalan "ekonomik" kavramının kendisi, ilk kez şimdi, karlılık yasalarına göre hesabı tutulabilen ticari işletmenin pratiğinde modern anlamını kazanıyordu: ev sahibinin görevleri, ev yönetiminde tutumluluk doğrultusunda sınırlanıyor ya da artırılıyordu. Modern ekonomi artık Oikos'u odak almıyordu, evin yerini pazar almıştı; ekonomi "ticaret bilimi"ne dönüştü (Habermas, 2018: 81-82). Habermas'ın kamusal alana dair bir diğer yorumu ise iletişimsel eylemin gerçekleştiği yer olmasıdır. Toplumdaki bireylerin bir araya gelerek kamuoyunu ilgilendiren konularla ilgili fikirlerini belirtip, tartışabilecekleri bir ortam olarak kamusal alanların varlığı her şeyden önce iletişime bağlıdır. “İletişimsel eylem” kuramı, bireylerin herhangi bir baskı altında olmadan düşüncelerini özgürce anlatabildikleri kimsenin kimse üzerinde üstünlük sağlamaya çalışmadığı ve düşüncelerinden dolayı birbirlerini aşağılamadığı bir iletişim ortamını ifade eder (Habermas, 2001: 127).

Hannah Arendt kamunun özel alanla ilişkisinin Antikiteden farklılığını “toplumsal” olanın ortaya çıkması ile karakterize ederken, ‘toplumun kamusal önem kazanmış olan özel alanını’ kastetmiştir. Arendt özel ve kamusal arasındaki ilişkiye dikkat çekerek özel/mahrem kelimesinin kökündeki mahrum kılıcı anlamını, kamusal alanın çoğul anlamıyla olan ilişkisinden aldığını söylemiştir. Ona göre tamamen özel bir

yaşam sürdürmek, gerçekten insani bir yaşam için özsel olan şeylerden yoksun kalmak demektir. Her şeyden önce başka insanlar tarafından görülmenin ve duyulmanın sağladığı gerçeklikten, onlarla ortak bir şeyler aracılığıyla beraber olmanın ve ayrılmanın sağladığı “nesnel” bir ilişkiden, yaşamın kendinden daha kalıcı bir şeyler kazanma imkanından yoksun kalmak demektir (Arendt, 2021: 104). Arendt’in anlatımıyla özel alanın mahrum kılıcı tarafı, kamusal alandan mahrum kalma, görünmeme ve yoksun kalma anlamlarını barındırır. Arendt (2021) mahremiyet açısından bu ikiliği değerlendirdiğinde özel alanın saklanması gereken şeyleri içerdiğini, gösterilecek olanların ise kamusal alanda gerçekleştiğini belirtmiştir. Aristoteles (2020) bu durumu “yaşamın zaruriyetleri yüzünden bedenlerini işe koşan emekçilerle, türün fiziki bekasını bedenleriyle temin eden kadınlar, gizli saklı tutulmaktaydılar” şeklinde ifade etmiştir. Kadınlar ve köleler yaşamı bedeni işlevlere adanmış “labouriours” (emekçiler) olmalarından dolayı aynı kategoriye dahildiler. Wallon’un görüşü ise “Kadınlar ev içi yaşamın gündelik gerekleri karşısında köleleriyle aynı konumu paylaşıyorlardı. Hangi sınıfa mensup olursa olsunlar ev işi onların, savaş da erkeklerin işiydi.” şeklindedir (Arendt, 2021: 122). Kamusal alanda Arendt, Kant’ın düşüncelerini izleyerek ilerlemiştir. Kant’ın “genişletilmiş zihniyet” kavramsallığında bir bireyin düşüncelerinin kabullerindeki açılımlar olan yargılar, toplumdaki diğer bireylerin yargılarıyla savaş içerisinde olmamalıdır. Eğer bu bireylerin yargıları arasında savaş veriliyorsa öyle bir toplumda bireyler arasında “medeni ilişkiler” kurulamayacaktır. Bu durumda kamusal alanda çokluk olgusunun önem kazandığı görülmektedir. Arendt bireyin kendisiyle birlikte toplumda bir çoğulluk içinde var olduğunu belirtir (Arendt, 2018c’den aktaran Topateş, 2021: 23). Sonuç olarak uygarlığın üreticisi anlamına gelen homo faber’in var ettiği dünya, kamusal alanın kurumlarını oluşturmaktadır (Bell, 2012: 802).

Thomas Hobbes ve John Locke bireyi özgürlüğünden mahrum etmenin temelini, bireyin yalnızca kendi rızasına bağlı olabileceğini savunmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında kamusal alan erk ve baskının toplumsal olarak yapılandırıldığı alanı ifade ederken özel alan ise yapılandırılmayan, yapay olmayan erk ve baskı ilişkilerinin bulunmadığı doğal özgürlük alanını ifade eder (Alkan, 2000: 74). Sennett (2010) bu ikiliği özel/doğal ve kamusal/kültür şeklinde iki alan arasındaki ilişki olarak incelemiş ve bu alanların düşman olmaktan çok denetimler ve dengeler sorunu içerisinde olduklarını ifade etmiştir. Özel alan kamusal alanı, geleneksel ve isteğe bağlı davranış

kodlarının genel olarak bireyin gerçeklik anlayışını ne derecede etkilediğine bakarak denetliyordu. Bunların ötesinde bireyin kendini ifade etme biçimi ve hiçbir geleneğin, göreneğin engel olamayacağı hakları da vardı. Kamusal alan da özel alan karşısında düzenleyici konumdaydı. Kamusal alan, sadece aile sevgisi kodlarıyla var olan bir hayatın ürettiği doğaya özgü bir eksikliği, “yabanıllığı” düzeltiyordu. Kültürün eksikliği adaletsizlik ise doğanın eksikliği de kabalıktı (Sennett, 2010: 129).

Kamusal alanın karşıtı olarak görünen özel alan günümüzdeki biçiminde, ev-içi-aile-ev emeği kavramlarını doğallaştırmaya ve evrenselleştirmeye çok uygundur. Aile, ev işleri, birlikte yaşama ve yakınlık rahatlıkla toplumsal ilişkilerin karşıtları olarak, yani doğal olaylar gibi gösterilebilir (Savran, 2011: 267). Bireyin kamusal yaşamından daha küçük ölçüde sınırları olan, dış dünyada kullanılan maskelerin kullanma zorunluluğunun bulunmadığı, bireye özgü olup bireyin kendi şahsiyetini hâkim kılabilirdiği yerler özel alan olarak adlandırılabilir. Özel alan kavramını açıklamak için bireyin aile, arkadaş ve diğer kişilerle olan ilişkilerinin yaşandığı alandan, tüm bunların dışındaki bireyin mahremiyet alanına kadar olan her alanı incelemek gerekir (Özşekerli, 2016: 32).

Tüm bu görüşler ve tanımlar ele alındığında özel alan gizliyi, doğalı, ev emeğini, aileyi, çalışmayı, duygusallığı ve bireysel ihtiyaçları kapsamına alırken kamusal alan görüleni, yapılandırmayı/yapayı ve siyasi faaliyetleri kapsamaktadır. Özellikle eski zamanlarda kadının kadın olduğu için kamusal alana girmemesi ve yönetmeye uygun olmadığı düşüncesi daha yaygındı. Bu sebeple özel alanda özerkliğini gösteren erkek kamusal alana girmeye hak kazanırken, kadın özerkliğini gösterse dahi kamusal alana giremiyordu. Bu yüzden eskiden beri duygunun, ev işlerinin, aile ilişkilerinin ve gizli şeylerin var olduğu özel alan kadın ile bağdaştırılırken, özgürlüğün, yönetimin, kültürün ve siyasetin bulunduğu kamusal alan erkeklerin baskın olduğu yer olarak görülmektedir. Bu ataerkil anlayış modern çağ ile birlikte bu alanları dönüştürüp, değişime uğratmıştır. Ev işleri ve emek pazara çıkmaya, özelden kamusal alanlara yayılmaya başlamıştır. Çalışma, üretim ve tüketim yaygınlaştıkça özel alanda varlığı hep saklanmış olan çalışan sınıf ve kadınlar da varlıklarını kamusal alanda göstermeye başlamışlardır. Ancak kadınların ve erkeklerin kamusal alanda çevreleri aynı değildir. Geleneksel, cinsiyete dayalı hane içi iş bölümü değişmediği için hane içinde ve çevresinde yine kadınlar birincil olarak çalışmayı sürdürmektedir. Ücretli çalışma hayatında ise büyüyen hizmetler sektöründe yoğunlaşmakta ve çoğunlukla hanede gerçekleştirdikleri işlerin

kamusal alanda dengi olan işlerde çalışmaktadırlar (Mackenzie, 2002: 253). Modern kamusal/özel ayrımında Pateman'ın analizi kadınların yurttaşlığında bugün hala var olan yapısal gerilimi, çelişkiyi ortaya koyar. Modern şekliyle özel/kamusal ikililiğinin en önemli özgülüğü de budur: Kadınlar yurttaş olduklarında bile erkeklerle aynı şekilde yurttaş değildirler (Pateman, 1998: 241-245'den aktaran Savran, 2011); kadınların kamusal mevcudiyetleriyle erkeklerinki arasında hep bir asimetri vardır. Bu durum, kadınların eğitime ve ücretli işgücüne katılım biçimlerinde de, siyasete katılışlarında da görülebilir. Bu bağlamda kadınların kamusal alana katılımlarındaki yapısal asimetri kapitalist patriyarkanın bir boyutu olmaya devam ediyor diyebiliriz. Dolayısıyla da, Pateman'ın analizi kadınların medeni ve siyasal haklarını kazanmış oldukları toplumlarda da hala geçerlidir. Türkiye Cumhuriyeti gibi, daha kuruluş safhasında kadınları yurttaşlaştırmaya girişmiş ve kısa sürede seçme ve seçilme haklarını tanımış ülkelerde de durum böyledir. Modern özel/kamusal ikililiğinin bir diğer özgülüğü de, kadınların özel alana kapatılmasını değil kamusal alana çıktıklarında yaşadıkları eşitsizliği, asimetriyi açıklamaya olanak vermesidir. Modernite-öncesi patriyarkanın bazı biçimleri kadınları kamusalıktan dışlayarak ötekileştirirken, modern patriyarka, özel/kamusal ikiliği sayesinde kamusal alan içerisinde de ötekileştirir. Böylece alanlar ayrılığı bir yönüyle de kadınların ev dışındaki ikincil konumlarını ve maruz kaldıkları baskıyı belirler (Savran, 2011: 267-268). Bu görüşe dayanarak bir değerlendirme yapıldığında kadınlar modernleşme ile birlikte her ne kadar kamusal alana çıksalar da patriyarkanın baskısını ve sömürsünü çeşitli biçimlerde hissetmektedirler.

Her zaman bir aracıya ve bir iletişim ortamına ihtiyaç duyan kamusal alanın, kentte fiziksel olarak görünebilir halde olması kamusal mekan kavramının oluşmasını mümkün kılmaktadır. Herkese açık, erişilebilir olması ve kısıtlanmaması kamusal mekanın oluşması için zorunlu özelliklerdir (Özgür, 2017: 81-82). Kamusal mekanlar kent içerisinde karşılaşmalara fırsat veren, özgür ve beklenmedik faaliyetlerin gerçekleşebileceği sosyal ilişkiler kurulabilen yerlerdir. Günümüzde özellikle ataerkil kültürün bulunduğu yerlerde özel alanda saklanması, gizlenmesi gereken kadın mahrem alan dışına çıkmak için ya çalışmak durumundadır ya da kendine alan yaratmak zorundadır. Özellikle ücretli bir işte çalışmayan, ev işleri ile ilgilenen kadınlar sürekli evde faaliyet gösterdiklerinden böyle bir alana daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Bu sebeple hem içeride hem de dışarıda bulunabilecekleri ev çeperi, balkon, kapı önü, pencere kenarı ve eve yakın rekreasyon alanları gibi yerlerde toplanıp, sosyalleşen bir

grup kadın Ünlütürk Ulutaş ve Şenol Cantek'in tespitine göre "kamusal sayılan bir mekanı özel sayılan bir alanın uzantısı kılarak mahremiyet halesiyle sarabilirler". Bu durum da kamusal-özel alan geçişgenliğine örnektir (Ünlütürk Ulutaş vd., 2014: 132-133).

Pazarlar sokak aralarında, meydanlarda ve günümüzde daha çok belirlenmiş bir alanda çoğunlukla kapalı mekanlarda kurulmaktadır. Kamusal bir toplanma alanı olarak pazarların mekansal nitelikleri incelendiği zaman, pazarcıların tezgahlarını sokaklarda kurması ve sokakların herkesin kullanımına açık kamusal mekanlar olması toplumsal kapsayıcılık açısından bir avantaj sağlamaktadır. Bireylerin gün içerisinde iş, okul, ev ve market gibi yerlere gitmek için geçtikleri başka bir aktivite amacıyla kullanılmayan sokaklar, haftanın belirli bir günü kurulan pazaryerleri sayesinde mahallelinin gündelik yaşantısını yansıtan canlı kentsel mekanlara dönüşmektedirler. Akşam saatlerine kadar süren bu canlılık sokaklarda araç geçişini durdurarak, yayaların kullanımını yoğunlaştırmakta ve insanları bir araya getirerek transit olarak kullanılan sokakları toplanma mekanları haline getirmektedir. Böylece kentsel hayat içerisinde kamusallığın oluşmasında önemli bir potansiyel oluşmaktadır (Uzgören, 2021: 13). Geleneksel olarak sokaklarda kurulan pazarların çevreyi kirletmesi ve denetlenebilirliği gibi sorunların çözümü olarak belediyeler özel bir alan belirleyerek çoğunlukla kapalı yerlere pazarları taşımıştır. Sokakların kamusallığı ve transit geçiş noktası olmaları avantajı insanları bir araya getirerek kamusallığı arttıran bir etken iken kapalı pazaryerlerindeki yeme-içme yerleri ve dinlenme alanları da pazara gelen bireylerin daha uzun süre vakit geçirmelerini, insanların bir arada daha çok iletişimde kalmalarını sağlamaktadır.

Pazaryerleriyle ilgili bir başka önemli husus bireyler arasındaki farklılıkların dönüşümüyle ilgilidir. Şehrin merkezinde yer alan pazarlar, sokakta yer alan pazarlara göre çok daha büyüktür ve çok daha çeşitli ürünleri barındırır. Bu sebeple birbirinden farklı alıcı kitlesini kendine çeker (Mitchell ve Özgüç, 2000: 43). De la Pradelle'ye (1995) göre pazaryerleri farklılıkları ortadan kaldırır ve sıradan hiyerarşiler yer duygusuna ortak bir bağlılıkta bulunup geçici olarak askıya alınırlar. Sahlins'de (1972) bu durumu "olumsuz karşılıklık"ın bir formu 'ilgili tarafların kimliklerinin geçici olarak kenara bırakıldığı ya da kasıtlı olarak göz ardı edildiği için her şeyin adil olduğu bir ilişki türü' olarak yorumlar (Ünlü Yücesoy, 2013: 193). Özel hayatlarında ya da normal yaşamlarında birbirlerinden çok farklı niteliklere, çok farklı ekonomik fırsatlara sahip bireyler hem satıcı-üretici hem alıcı-tüketici olarak bu farklılıkları pazar alanının

dışında bırakıp eşit olarak eylemlerini gerçekleştirmekte ve kamusal etkileşim kurmaktadırlar. Herkesin eşit olduğu bu mekandaki iletişim yalnızca üretici/satıcı-tüketici/alıcı arasında değil, üretici-üretici ve tüketici-tüketici arasında da gerçekleşmek üzere üç çeşitten oluşmaktadır. Pazaryerlerindeki bu iletişimin temalarını üretici ve tüketici arasında yapılan pazarlıktan, ürünlerin ve pazarın durumu hakkında bilgi alışverişinden, ekonomi ve ülke gündemine kadar kamuoyunu ilgilendiren tüm sorunlar/konular oluşturmaktadır. Bireylerin statülerini dışarıda bıraktıkları bu mekanda herkes birbiriyle her konuda fikrini özgürce beyan edebilmektedir. Pazarın bu özelliğine baktığımızda belirli zamanlarda geçici bir kamusal mekan oluşturduğunu söylebiliriz.

2.3.4. Pazarda Çalışan Kadınlar

Bir önceki bölümde geçici bir kamusal alan olduğu sonucuna vardığımız pazaryerlerine bu bölümde kadınların burada çalışmaya ne şekilde dahil olduğundan bahsedilmiştir. Bununla birlikte çalışmanın Covid-19 virüsünün tehlikesini sürdürdüğü bir döneme denk gelmesi sebebiyle bu virüsün pazardaki çalışma koşullarını nasıl etkilediğine de bu bölümde yer verilmiştir.

Kadınların çalışma hayatında karşılaştığı toplumsal cinsiyet temelli sorunlar dolayısıyla eşitsizlik yaşamaları bunun yanında özel hayatlarında sahip oldukları sorumluluklar ve ekonomik sorunlar onları kayıtdışı çalışmaya yönlendirmektedir. Eyüboğlu vd. (2000) tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye’de kadınların çocuk bakımını aksatması, ev düzeninin bozulması ve çalışma yerinde yabancı erkeklerle bir arada bulunmanın olumsuz algılanması onların çalışma hayatından uzak kalmalarının arkasında yatan temel nedenler olarak belirlenmiştir (Kuzgun ve Sevim, 2004: 16). Özellikle eğitim düzeyi düşük, erkeğin hane reisi olduğu ya da tek hane reisinin kadın olduğu ailelerde, herhangi bir mesleği bulunmayan ve kamusal alanda çalışma olanağı bulamayan kadınlar kazanç sağlamak ya da aile ekonomisine yardım etmek için ev-eksenli çalışmayı tercih etmektedirler (Yonca, 2021: 26). Durusoy Öztepe’ye (2012) göre; ev-eksenli çalışan birey siparişin çok olduğu zamanlarda işverene bağımlı olarak çalışabildiği gibi, siparişin olmadığı zamanlarda ise kendi hesabına bağımsız olarak çalışabilir. Bu durumda ev-eksenli çalışma, kendi hesabına bağımsız çalışan ve bir işverene bağımlı şekilde genel faaliyetlerin evden yürütüldüğü bir çalışma biçimi olarak tanımlanabilir (Öztepe, 2012: 45-46). Kadının ücretsiz bir şekilde gösterdiği emeğin gerçekleştiği yer olan evin, ücret kazanabileceği bir alana dönüşmesi ev-eksenli çalışmanın bir diğer tanımı olarak açıklanabilir. Ev-eksenli çalışmanın en önemli kriteri

üretimin gerçekleştiği yerin genelde özel alanda gerçekleşmesidir. Bu açıdan bakıldığında kadın evde temizlik, yemek gibi günlük işlerini yaparken, bir yandan da özel alanda ekonomik faaliyete dönüştürebileceği bir alanda üretim yapabilmektedir (Erdut, 2011: 64).

Ev-eksenli yapılan üretimlere; örgü, dantel yapma, yoğurt yapımı, erişte kesme, kilim, halı, battaniye dokuma, çiçekçilik, çorap/patik örme, yufka açma, tatlı, pasta, kurabiye hazırlama, salça hazırlama, takı yapımı gibi işleri örnek verebiliriz (Kocabaş vd., 2017: 181). Bunlara ek olarak toplumsal yapı içerisinde ele alındığında kadınların ev işlerinin yanında bahçe ve tarla işleriyle de meşgul oldukları söylenebilir. Bu şekilde meyve ve sebze yetiştiren ve diğer ev-eksenli ürünleri yapan kadınlar hem ailesinin ihtiyacı olan ürünleri elde etmekte hem de ihtiyaçlarından artan ürünleri ticarete dönüştürüp pazarlarda satarak ailesine ve kendisine gelir kazandırmaktadır. Hem üreten hem de ürettiklerini pazarlayan kadınlar özel alanda görünmeyen emeklerinin en azından bir kısmını görünür hale getirerek kazanç elde edebilmekte ve bu şekilde hayata bakış açılarında çeşitli değişiklikler meydana gelmektedir. Yalnızca üreten kadınlar değil, ürünleri toptancıdan ya da üretildiği yerden alıp satan kadınlar da oldukça fazladır. Pazarda satış yapan kadınların çoğunun ‘aile işleri’ olması sebebiyle bu işe başlamış oldukları sonucuna varılabilir. Ailenin uzun zamandır bu işi yapması, çocuğunu, eşini, kardeşini yardımcı rolüyle ‘ücretsiz aile işçisi’ olarak yanında götürmesi, bu işin sürekliliğini büyük oranda arttırmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren aile büyüğüne yardımcı olarak giden bireyin büyüdüğünde bu işi yapma olasılığı oldukça yüksektir. Kadının başka işlerde çalışma seçeneği olsa bile bu işi tercih etmesinin başka bir sebebi olarak ise ataerkil anlayışın hâkim olduğu bir aile yapısı ya da böyle bir toplumda yaşıyor olması gösterilebilir. Aile işi ya da ataerkil yapının etkisi altında olmayarak pazarda satış yapan kadınlar ise kendi hesabına çalışmayı tercih etmiş olanlardır. Hangi nedenle olursa olsun pazarda çalışmayı tercih eden kadınlar emeklerini özel alandan kamusal alana taşımaları sonucunda kazanç sağlamaya başlamışlardır. Emeklerinin bir kısmını da olsa görünür kılmaları kadınların özgürleşmeleri adına önemli bir adımdır ancak bu süreçte pazarcılığın atipik çalışma şekli olması bazı noktalarda kadınları zor durumlarla karşılaştırmaktadır. Düzensiz ve belirsiz kazanç düzeyi, uzun süren çalışma saatleri ve sosyal güvencesizlik pazarda çalışan kadınların karşılaştığı zorluklardan en önemlileridir. Bu zorlukların yanı sıra pazarcılık ekonomik dalgalanmalardan da hemen etkilenebilen kırılgan bir yapıya

sahiptir. Ekonomik krizler, doğal afetler, savaşlar, iklim değişiklikleri ve salgın hastalıkların beraberinde getirdiği sorunlar işgücü piyasası kapsamında bakıldığında en çok atipik çalışma şekilleri içerisinde yer alan bireyleri etkilemektedir. Pazarda çalışanlar da bu sorunlardan fazlasıyla etkilenen bir konumdadırlar.

Çalışmanın yapıldığı dönemde dünyada salgın haline gelen Covid-19 virüsü en başta insanların sağlıkları olmak üzere tüm ülkeleri sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutlarda olumsuz şekilde etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu yüzden küresel bir afet olan bu salgının çalışmamızın konusu olan pazarcılık alanındaki etkilerini de açıklamak gerekmektedir. Küresel bir salgın olan ve tüm dünyayı alarma geçiren Covid-19 virüsü ülkelerde pandemi dönemini başlatmıştır. Bu dönemde bir tedavi yöntemi bulunana kadar sokağa çıkma kısıtlamaları getirilmiş yaş gruplarına göre dışarıya çıkma saatleri belirlenmiştir. Hem açık alanda hem kapalı alanda maske ve mesafe kurallarına uygulanması zorunlu kılınmıştır. Virüs kapan kişilere ve onlarla etkileşim halinde olan bireylere karantina uygulanmıştır. Bulaş riskini azaltmak için yapılan bu uygulamalar psikolojik, sosyal-kültürel ve ekonomik açıdan tüm toplumları olumsuz şekilde etkilemiştir. Örneğin insanların çok olduğu yerlere getirilen kısıtlamalar bazı iş kollarının kapanması ile sonuçlanmış ya da küçülmeye gitmelerine neden olmuştur. Sosyal aktivitelerin sınırlı hale gelmesi de hizmet ve imalat sektörünün birçok alanında daralmaya yol açmıştır (Ersoy vd., 2019: 147-148). Tüm bunlarla birlikte neredeyse her şey dijital ortama taşınmıştır. Teknolojinin gün geçtikçe geliştiği dünyada bu küresel salgın ile birlikte dijitalleşme ivme kazanarak hayatımızda daha çok yer almaya başlamıştır. Eğitim-öğretim, iş toplantıları ya da sosyalleşmek için yapılan görüşmeler sanal ortamda gerçekleşmeye başlamış, internet üzerinden yapılan alışverişler daha sağlıklı ve daha güvenli olarak görülmesi sebebiyle oldukça artmıştır. Ölüm riskinin bulunduğu bu virüs tüm dünyada dijitalleşmeyi bir noktada zorunlu kılmıştır diyebiliriz. Bu durum özellikle normal hayatta alışveriş yapılan esnafları ve pazaryerlerini olumsuz şekilde etkilemiştir. Çoğu marketler ve mağazalar internet üzerinden de satış yapabiliyorken, internette satış yapamayan esnaflar ve pazaryeri çalışanları virüs için alınan tedbirlerden daha çok etkilenmiştir.

Türkiye’de Ticaret Bakanlığı Hal Kayıt Sisteminin 2019 yılı Eylül ayı istatistiklerine göre esnaf ve sanayiciler arasında pazarcılar %28 oranla en büyük paya sahiptir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Esnaflar arasında en büyük paya sahip ve Türkiye’nin en önemli alışveriş merkezlerinden olan semt pazarlarında çalışan

pazarcılar da COVID-19 pandemi sürecinden en çok etkilenen kesimlerden biri olmuştur. 81 İle Pazar Yerleri Genelgesi ile 27 Mart 2020 tarihinde, kamuoyunda sosyete pazarı olarak bilinenler başta olmak üzere sergi ve tezgahlarda giyim, oyuncak, süs eşyası, çanta vb zorunlu olmayan ihtiyaç malzemelerinin satışının yapıldığı tüm pazarların faaliyetleri geçici bir süreliğine durdurulmuştur. Pazar esnafı içerisinde temel gıda ve hijyen ürünleri satışı yapanlar haricindekiler için pandemi dönemi çok daha zorlu geçmiştir diyebiliriz. Genelgedeki diğer tedbirler ise yoğunluk yaşanmaması için yeni pazar/satış yerlerinin belirlenmesi, tezgah/sergi aralarında en az 3 metre mesafe olması, ambalajsız satılan meyve ve sebzelere tüketicilerin temas etmemesi ürünlerin direkt pazar esnafı tarafından poşetlenmesi ve pazaryerlerinin en geç saat 19:00'a kadar faaliyette bulunması şeklindedir. Yapılan bu çalışmada pandemi sürecinde alınan bu tedbirlerin pazaryerlerine ve pazarcılara etkisinin nasıl olduğu da dahil olmak üzere, pazarda satış yapan kadınlar kapsam alınarak, kadınların bu işe başlama sebepleri, çalışma şartlarının nasıl olduğu, pazaryerinde yaşadıkları sorunlar, gelirlerini değerlendirme biçimleri, sosyal hayatları ile yoksulluğa ve geleceğe dair bakış açıları değerlendirilerek, yoksulluklarını anlayıp, tespit edebilmek amaçlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI

Çalışmanın alan araştırmasından oluşan bu bölümünde öncelikle araştırmanın amacı ve yöntemine yer verilmiş daha sonra Bodrum ve Denizli’de gerçekleştirilen araştırmanın örneklemiyle birlikte elde edilen verilerin toplanma teknikleri açıklanmıştır. Araştırmanın kısıtlılıklarının sunulmasıyla devam eden bölüm, araştırma bulgularının aktararak analiz edilmesinden oluşmaktadır.

1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Yoksulluk, küreselleşme ile birlikte tüm toplumlarca daha derin yaşanmaya başlanmıştır. Değişen üretim ve tüketim biçimlerine bağlı olarak emek piyasalarının işleyişi, istihdam edilme şekilleri de değişikliğe uğramıştır. Atipik istihdam oranları artmış, düşük ücretli ve güvencesiz bu istihdamda yer alan bireyler yoksulluğu daha çok hissetmeye başlamışlardır. Yoksulluğun artmasıyla birlikte kadınlar da atipik şekilde istihdam edilmeye başlayarak hanelerini geçindirmeye ya da ek gelir sağlamaya çalışmışlardır. Bu çalışma biçiminde kadınlar erkeklere oranla daha fazla istihdam etmektedirler. Bunun sebebi ise toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği ev ve bakım sorumluluklarının kadınların düzenli ve güvenceli bir işte çalışmalarının önünde engel niteliğinde olmasıdır.

Çalışmada, atipik çalışma biçimi olarak pazarda çalışma alanı seçilmiş ve pazaryerlerinde satış yapan kadınlarla araştırma gerçekleştirilmiştir. Kadınların yoksulluğu en derinden yaşayan dezavantajlı bir konumda olmaları zorlayıcı bir durumken atipik çalışmanın olumsuz etkilerinin yoksulluğu daha çok hissetmelerine ve yaşamalarına neden olacağı düşünüldüğü bu konu seçilmiştir. Yapılan çalışmada kadınların yoksulluğun hangi çeşitlerini yaşadıkları, atipik çalışmanın getirdiği zorluklar, yoksullukları ile pazarda çalışmaları arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyet rollerinin çalışma hayatları ve gündelik yaşamları üzerindeki etkisi ile birlikte kadınların yoksulluğu algılayış biçimleri ele alınmıştır. Bodrum ve Denizli bölgelerinin iklim, coğrafi özellikler ve toplumsal yapılarının, pazaryerlerinin mekansal nitelikleri ve pazarda satış yapan kadınların karşılaştıkları zorluklar açısından hangi noktalarda

farklılaştırdığı ya da ortak noktada buluşturduğu tespit edilmek istendiği için araştırma bu iki bölgede gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın hipotezine göre pazarda çalışan kadınlar, atipik çalışmanın özellikleri ve toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle yoksulluğu çok daha derinden yaşamaktadırlar.

Bu çalışmada insanların ve kültürlerin ayrıntılı, derinlemesine bir tanımını yapmak, insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı, olayları, süreçleri, kavrayış ve anlayışları ortaya koymak için yapılan niteliksel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Kümbetoğlu, 2021: 47). Bu yöntemde sayılardan çok sözler, gözlem ve yorumlar ve davranışların anlamı önemli olduğu için kadın araştırmasında kullanıma uygundur. Çalışma özellikle geleneksel yöntemlere göre farkını birkaç temel noktada ortaya koyan feminist yöntem kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Kümbetoğlu, 2021: 53). Niteliksel yöntem ve tekniklerin kullanılması pazarda çalışan kadınların deneyimlerini, günlük hayatlarını, çalışma şartlarını ve yoksulluklarını anlamak ve yorumlamak açısından yerinde olacaktır.

2. Araştırmanın Örnekleme ve Veri Toplama Teknikleri

Çalışma kapsamında yapılan görüşmeler Bodrum ve Denizli bölgelerindeki açık ve kapalı olmak üzere 12 pazaryerinde yapılmıştır. Bu pazaryerlerinde Bodrum bölgesinde satış yapan 13 ve Denizli bölgesinde satış yapan 18, toplam 31 kadın görüşmeciyile yüz yüze görüşmelerde bulunulmuştur. Görüşmeler 2021 yılı Aralık ve 2022 yılı Şubat aylarında gerçekleştirilmiştir. Etik kurallar gereği görüşmecilerin izniyle ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşmecilerin her birine kod isimler verilmiştir. Görüşmeler 15 dakika ile 35 dakika arasında değişiklik göstermektedir. Seçilen örneklemin türü, benzeşik örneklemedir. Görüşmecilerin tamamıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel yöntemlerden en sık kullanılan görüşme, insanların bakış açılarını, öznel deneyimlerini, duygularını, değerlerini ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 41). Kadınların atipik çalışmayla ilgili deneyimlerini ve yoksulluğa bakış açılarını, algılarını ortaya koymak için yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilerin analizi ise içerik analizi tekniği kullanılarak yapılmıştır. Bu analiz, verilerin daha yakından incelenmesi ve bu verileri açıklayan kavram ve temalara ulaşılması amacıyla kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 89). İçerik analizinde görüşme, gözlem veya dökümanlar yoluyla elde edilen nitel araştırma verileri dört aşamada analiz edilmiştir;

Verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 228-239).

3. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Araştırmanın yapıldığı süre boyunca bazı kısıtlılık ve zorluklarla karşılaşmıştır. Pazarda çalışan kadınların dinamik bir şekilde çalışmaları sebebiyle müşteri akışını engellemek için görüşmeyi kabul etmemeleri başlıca zorluklardandır. Birden fazla kadın bu sebeple görüşme yapmayı kabul etmemiştir. Müşteri geldiği zaman durulabileceği belirtildikten sonra kadınlar görüşmeyi kabul etmişlerdir. Görüşmecilerin satış yapmalarını engellemek için konuşmalara sık sık ara verilmesi ve müşterinin kaçmaması için sorulan sorulara cevap vermekte acele etmeleri elde edilmek istenen bazı bulgulara derinlemesine ulaşamamasına neden olmuştur. Araştırmanın bir diğer kısıtlılığı ise kalabalık ve gürültülü ortamlarda görüşmelerin gerçekleştirilmesidir. Pazaryerleri insanların toplu halde bulunduğu alışveriş alanlarıdır. İnsanların sesleri, sokaklardan gelen araç sesleri ve açık havada bulunan birçok ses görüşmeler süresince sorulan soruların ve verilen cevapların anlaşılmasında araştırmacıyla görüşmeci arasında karşılıklı olarak zorluk yaşatmıştır. Bu sebeple sorular tekrarlanmış, bazı cevapların yinelenmesi istenmiştir. Soruların anlaşılmasındaki bir diğer kısıtlılık ise görüşmecilerin eğitim düzeylerinin düşük olmasıdır. Özellikle yoksunluk ve yoksullukla ilgili sorularla birlikte örgütlenme düzeyinin öğrenilmesi amacıyla Pazarcılar Odası hakkında sorulan sorular görüşmeciler tarafından anlaşılmamıştır. Bu yüzden daha basit bir dille tekrar sorularak ve açıklanarak görüşmecilerden yanıt alınmıştır. Görüşmelerin Şubat ve Aralık aylarında yapılması dolayısıyla havanın soğuk olması da araştırmanın kısıtlılıkları arasında yer almaktadır. Havanın soğukluğuyla birlikte kimi zaman yağmur yağması görüşmelerin kesintiye uğramasına ya da hızlı bir şekilde bitirilmek istenmesine sebep olmuştur. Tüm kısıtlılık ve zorlukların yanında pandemi döneminde zorunlu olan maske kullanımı konuşmaların net anlaşılabilmesine ve rahat bir iletişime engel olan önemli kısıtlılıklardan biridir. Ancak buna rağmen maskelerini takıp görüşmeyi kabul eden kadınlar araştırmacının öğrenci olması ve kendi çocuklarının da çoğunlukla öğrenci olmaları dolayısıyla araştırmacıyı kendi çocukları yerine koyarak yardımcı olmak istemişlerdir. Bununla birlikte konuşmak, sohbet etmek kadınları rahatlattığı için de görüşmeyi kabul etmişlerdir.

Araştırmanın kısıtlılıklarının anlatıldığı bu bölümden sonra gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular ve bu bulguların analizine yer verilecektir.

4. Araştırma Bulguları

Araştırmanın sonucunda ortaya çıkan verilerin aktarıldığı bu bölümde öncelikle çalışmaya gönüllü bir şekilde dahil olan görüşmecilerin sosyo-demografik özelliklerine yer verilmiştir. Pazarda çalışan kadınların bu özelliklerinin incelenmesiyle elde edilen verilerle bir sonraki bölümde çalışma hayatları ve geçim düzeyleri ile ilgili veriler bağdaştırılarak sırasıyla pazarda satış yapmaya başlama süreçleri, çalışma koşulları, sosyal güvence ve Pazarcılar Odası üyelikleri, gündelik yaşam ve sosyal hayatları, yoksulluk ve yoksunluk algılarıyla birlikte son olarak kadınların gelecek planları çözümlenmiş ve bu bölümde sunulmuştur.

4.1. Sosyo-Demografik Bulgular

Araştırma Denizli ve Bodrum'da toplamda 12 pazaryerinde yapılmıştır. Ancak çalışan kadınlar sadece bu pazarlara değil kimi zaman haftada 6 gün farklı pazarlara gitmektedirler. Tablo 8 incelendiğinde 31 görüşmecinin 13'ü Bodrum'da 18'i de Denizli'deki pazaryerlerinde satış yapmaktadırlar. Bu kadınlar 30-76 yaş aralığındadırlar ve yaş ortalamaları 47,4'tür. 1'i bekar ve 3'ü dul iken 27 kadının evli olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin sahip olduğu çocuk sayısının ortalaması 2,4'tür. Bekar bir görüşmeci haricinde medeni durumu evli ve dul olan görüşmecilerin en az 1 çocuğu olmakla beraber, birçoğunun 2 ya da 3 çocuğu vardır. Eğitim düzeyi en yüksek olan görüşmeci işletme bölümünü bitirip üniversiteden mezun olmuştur. Bir görüşmeci ise meslek yüksekokulu dış ticaret bölümü mezunudur. Pazarda satış yapan görüşmeci kadınların 23'ünün ilkokul mezunu olmasından, bu işi çoğunlukla eğitim düzeyi düşük olanların yaptığı çıkarımına varılabilir. Denizli'deki bir pazarda satış yapan 66 yaşında ve 6 çocuk sahibi Mesude eğitim durumunu şu sözlerle dile getirmiştir;

“Eğitim durumum sıfır. Okuma yazma biliyorum da az biliyom. Benim zamanımda babalarımız bizi göndermedi okula. Ha okul okumadım ama bi okumuştan fazla bilgim var. Çünkü babam çok bizle sohbet ederdi. Bize hep doğruyu gösterdi.”

Bu ifadeden görüşmecinin çocukluğunu yaşadığı dönemde 'baba' figürünün karar verici ve öğretici konumda olduğu görülmektedir. Baba, görüşmeciye okula göndermeyip kendi bildiklerini öğretmekle hayata ve insanlara karşı manevi anlamda eğitmiştir. Ancak okuldan alınabilecek teknik, edebi ve uygulamalı tüm bilgilerden mahrum kalan görüşmeci hayatının ilerleyen dönemlerinde düzenli çalışabileceği bir meslek edinme

imkanından da yoksun kalmıştır. Dolayısıyla paternalist otorite uygulayan babada ve babasıyla yaptığı sohbetleri eğitimin seçeneği olarak gören kadında yanlış bilinç vardır diyebiliriz. Hem Bodrum'daki hem de Denizli'deki pazarlarda görüşmecı kadınların eğitim düzeyleri düşüktür.

Tablo 8. Görüşmecilerin Sosyo-Demografik Verileri

Kod Ad	Yaş	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Eğitim Düzeyi
Bodrum				
Maide	53	Evli	3	İlkokul mezunu
Gülay	53	Evli	1	Ortaokul mezunu
Nazife	44	Evli	1	İlkokul mezunu
Funda	30	Bekar	0	İlkokul mezunu
Kadriye	48	Evli	2	İlkokul mezunu
Semra	37	Evli	3	İlkokul mezunu
Aysel	53	Evli	2	İlkokul mezunu
Nurgül	41	Evli	2	İlkokul mezunu
Sevil	76	Evli	4	İlkokul mezunu
Canan	52	Evli	2	Lise terk
Nursel	46	Evli	2	İlkokul mezunu
Pınar	40	Evli	3	Lise mezunu
Neşe	42	Evli	4	İlkokul mezunu
Denizli	Yaş	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Eğitim Düzeyi
Hatice	49	Evli	3	İlkokul mezunu
Mesude	66	Evli	6	Okur-yazar
Nuran	60	Evli	3	İlkokul mezunu
Nazlı	40	Evli	3	Lise terk
Emel	42	Dul	2	İlkokul mezunu
Sabahat	54	Dul	2	İlkokul mezunu
Cansel	44	Evli	3	İlkokul mezunu
Kıbar	52	Evli	2	İlkokul mezunu
Birgül	40	Evli	2	İlkokul mezunu
Kezban	43	Evli	2	İlkokul mezunu
Zeliha	60	Evli	1	İlkokul mezunu
Esin	34	Evli	2	Yüksekokul
Öznur	49	Evli	1	İlkokul terk
İnci	41	Evli	2	İlkokul mezunu
Handan	44	Evli	2	İlkokul mezunu
Kamile	62	Dul	3	İlkokul mezunu
Yeşim	35	Evli	3	Üniversite mezunu
Sedef	40	Evli	2	İlkokul mezunu

Her iki bölgedeki görüşmecilerin de sosyo-demografik özellikleri benzer tipolojidedir. Görüşmecilerin sattıkları ürünler çoğunlukla kendi ürettikleri meyve, sebze ve yeşil bitkilerdir. Denizli'deki pazarlarda yine kendi ürettikleri süt ve süt ürünleri satan görüşmeciler bulunurken Bodrum'daki pazarlarda zeytin ve zeytinyağı yapıp satan görüşmeciler bulunmaktadır. Denizli bölgesinde hayvancılığın daha çok yapılması, Bodrum bölgesinde ise zeytin bahçelerinin, zeytinciliğin yaygın olması sebebiyle ürünler arasında farklılık görülmüştür. Çalışmada farklılık bulunan diğer noktalar görüşmecilerin yaşadıkları bölgenin ekonomik özellikleriyle ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır.

Farklılık gösteren durumlar incelendiğinde, pazarda tezgâh açmak için yer satın alan görüşmecilerin mevcut olduğu ve bu görüşmecilerin büyük kısmının Denizli'de pazarda satış yapanlardan oluştuğu görülmektedir. Bodrum'da yer satın almak yerine yer kiralaayan görüşmecilerin sayısı daha fazladır. Bunun sebebi ise Bodrum ve Denizli'deki pazaryeri fiyatlarının değişiklik göstermesidir. Bununla birlikte sigorta primlerini ödeyemeyen görüşmecilerin Bodrum'da daha fazla olduğu da göz önüne alındığında Bodrum'daki yaşam pahalılığının Denizli'dekine oranla daha fazla olduğu sonucuna varılmaktadır.

Denizli'de pazarcılık yapan kadınların birçoğu çevredeki köylerden geldiğini dile getirmişken, Bodrum'da pazarcılık yapan kadınların çoğunluğu ise Bodrum'da ikamet etmektedir. Görüşmecilerin yaşam biçimleri her iki bölgede benzerlik gösterse bile yaşadıkları yerlerde geçinmeleri için gerekli olan ihtiyaçların ekonomik özellikleri aynı düzeyde değildir. Bu durum görüşmecilerin harcama düzeyleri arasında büyük farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tüm bunlara ek olarak görüşmecilerin içerisinde pazarda satış yapmaya başlamadan önce düzenli işte çalışmış olanlar da bulunmaktadır. Bu görüşmecilerin Denizli'de daha fazla olmasıysa Denizli'nin, Türkiye'de özellikle tekstil-sanayi sektöründe önemli bir merkez olması düzenli iş imkanlarının daha çeşitli ve fazla bulunmasını sağlamasından kaynaklanmaktadır. Bodrum ise Türkiye'nin önemli turizm merkezlerinden biri olsa da düzenli iş imkanları daha kısıtlıdır. Bu yüzden Denizli'deki görüşmecilerin kendileri ya da eşlerinin pazarda çalışmaya başlamadan önce düzenli bir işte çalışma fırsatını daha fazla bulmuş olmaları mümkündür.

4.2. Çalışma Hayatı ve Geçim Düzeyi ile İlgili Analizler

Görüşmecilere bu işe nasıl başladıkları ve bu süreçte destek alıp almadıklarını, çalışmaları konusunda eşlerinin düşüncelerini, pazarda çalışma şartlarını, yaşadıkları zorlukları, kazançlarını ve kazançlarını nasıl değerlendiklerini belirlemek amacıyla bazı sorular sorulmuştur. Sorulan sorularla kadının tipik olmayan bu istihdam biçiminde ne şekilde yer aldığıyla ve kendi elde ettiği kazancı nasıl değerlendirdiği ile ilgili cevaplara erişilmeye çalışılmıştır.

4.2.1. Pazarda Satış Yapmaya Başlama Süreci

4.2.1.1. Yanıtlayıcıları Pazarda Satış Yapmaya Yönelten Etmenler

Görüşmecilerin pazarda satış yapmaya başlama süreçlerine bakıldığında her iki bölgede de çoğunlukla kendi aileleri de zamanında pazarcılık yaptığı için ailelerinden miras kalan bu işi devam ettirerek satış yapmaya başlamışlar ya da eşleri ve eşinin ailesi pazarcılık yaptığı için evlendikten sonra bu işe başlamışlardır. Aile büyüklerinin de pazarda satış yaptığını söyleyen ve Bodrum'da pazarcılık yapan Kadriye bu işe nasıl başladığını gözleri dolarak anlatmıştır;

“Baba mesleği. Küçüklüğümde zaten babamın sergisi vardı ona yemek götürürdüm sepetle, onun yanında bakarken bizim de kanımıza girdi. Böyle ayrılamadık, okuyamadık da. O yüzden okuyamadım ben. Normalde hani mesela annem babam şeyyapsaydı okul eğitimime daha çok önem verselerdi. Hani annem verdi de baba pek vermedi. Ha pişman mısın dersin değilim ama keşke okusaydım keşke bi üniversite hayatım olsaydı öyle isterdim okumayı isterdim çok.”

İlkokul düzeyinde eğitimi olan Kadriye “baba mesleği” olması dolayısıyla küçük yaşından itibaren pazarcılığın içerisinde bulunarak bu işe başlamıştır. Bu iş ile birlikte yine ailedeki baba figürünün desteğinin olmaması sebebiyle birey eğitimde ilerleme fırsatı bulamamıştır. Yalnızca annenin desteğinin yetersiz kalması, bu hanenin içerisinde kadının sözünün ve kararının etkisinin zayıf olduğunu göstermektedir. Böylece görüştüğümüz kadın birey de içerisinde bulunduğu ailenin yolundan gitmek durumunda kalmış pazarcılığa başlamış bu durumdan pişman olmasa dahi içten içe

okumaya, eğitim görmeye ve eğitim-öğretim ortamını yaşamaya dair isteğinin gerçekleşmemiş olmasının burukluğunu yaşamaktadır.

Evlendikten sonra pazarcılık yapmaya başlayan Gülay bu işe başlayış hikayesini şu cümlelerle anlatmıştır;

“Eşimin mesleği. Ve de oğlan çocuğunun olmamazlığı yani yardımcı olmamazlığı. Bi tane kız var onun için yanında çalışan kişi mecbur kız çocuğu gelmeyeceğine göre mecbur ben geliyorum destek olmak için. Ben gelmesem bi tane adam tutcek, güvenemezsin. Hem de para gitcek ona öyle yani.”

Görüşmecı pazarcılıkta erkek çocuklarının çalışmasının normal olduğunu ancak bu işin kız çocukları açısından uygun olmadığını belirtmiştir. Gülay, aslında kadınların bu işte çalışmasını doğru bulmaz iken ücretsiz aile işçisi olarak eşine destek olmasının haneyi maddi ve manevi rahatlatması olgusu daha ağır bastığı için bu işe başlamıştır. Bu görüşmecı ve ailesi için toplumsal cinsiyet rollerinin keskinliği, yoksulluk ve güvensizlik gerçeğinin gerisinde kalmıştır.

Pazarda satış yapan 31 kadından 17'sinin ailesinin ya da eşinin işi olması sebebiyle bu işe başlamış olmaları hem Bodrum'da hem de Denizli'deki ailelerde *“pazarcılık kültürü”* nün baskın gelmesinden kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Maddi durumlarının kötüleşmesi sonucu bu işe başlayan görüşmecilerin ise kendi bahçe ya da tarlaları olduğu ve buradaki ürünleri satışa çıkararak ev ekonomisine katkı sağladıkları tespit edilmiştir.

“Elin işi”nde çalışmayı reddetmek

Ailesel etkenlerin pazarcılığa başlamaya sebep olmasının dışında bireylerin üretici olup elindeki fazla ürünleri satma isteği ve kendilerinin ya da eşlerinin asıl işlerinden ayrılmış/iflas etmiş olmaları da pazarda satış yapmaya başlamalarına yol açan etkenler arasındadır. Pazarda kendi hesabına çalışmaya başlamalarından önce bir işverenin talimatı altında çalışmış olan bireyler bu durumu *“elin işi”* olgusuyla tanımlamışlardır. Bu tanımlamayı yapmalarına neden olan en önemli etken ise düzenli ve güvenceli işler olduğu için işverene bağlı çalışan bireylerin, emeklerinin karşılığını bekledikleri gibi alamamalarıdır. Maddi boyutta bakıldığında, işçinin ücretinin gecikmeli ya da eksik şekillerde verilmesi ve çalışmasına son verilen işçinin kıdem ve

ihbar tazminatı hakkı doğduğunda bu haklarını alamaması kişiyi yıpratır. Manevi boyutuna bakılacak olursa, işyerinde emeği karşılığında motive edilmesi gereken işçinin tam aksine onur kırıcı davranışlara ve mobbinge maruz kalması kişiyi yıpratır. Tüm bunlarla birlikte bir işverene bağlı olarak çalışanların kimi zaman ek mesai yapmalarının sıklaşması, çalışma saatlerinin uzaması ve iş yüklerinin sürekli bir şekilde artış göstermesiyle hak ettikleri ücretin aldıkları ücretten daha fazla olması gerektiğine dair istekleri de artar. Maddi ve manevi yıpranmalarla birlikte bu isteklerine de karşılık bulamayan bireylerin bir kısmı “elin işi”nde çalışmaktansa güvencesiz, tehlikeli ve düzensiz çalışma koşullarının risklerine ve olumsuzluklarına rağmen kendi işlerini kurmaya yönelirler.

Yapılan bu çalışmada da tekstilde çalışan eşinin işyerinin iflas etmesi ve tazminatını alamaması sonucu mağdur durumda kalan Sedef Denizli’de pazarcılık yapmaya başlama sebebini şu şekilde açıklamıştır;

“Eşim tekstilde çalışıyordu işyeri iflas etti. Öyle olunca eşim dedi ki el işinde çalışmayacağım çünkü biz tazminat alamadık. İşe girdi çıktı göstermişler, devletin verdiği bu işsizlik ücretini dahi alamadık. Eşim 9 senedir çalıştığı yerde 2 ay çalışıyor görünüyordu yani. Eşim, elin işine girmeyeceğim kendi işimi yapıcım demesiyle biz bu işe başladık yani.”

Emir altında çalışmak istemediğini söyleyen 7 görüşmeciden 6’sı önceden düzenli bir işte çalışıp şu an pazarcılık yapan kadınlardır. Bu görüşmeciler tekstil ve sekreterlik işlerinde çalışmışlar evlenince ya da kendi istekleriyle bu işleri bırakıp pazarcılık yapmayı tercih etmişlerdir. Denizli’de 12 sene tekstil sektöründe çalışan Nazlı pazarcılık yapmayı isteme sebebini şu şekilde açıklamıştır;

“İstemezdim başka bir işte çalışmayı ya. Dedim ya açık hava sürekli insanlarla berabersin, tekstilde kapalı alandasın ve sürekli emir altındasın ve aynı insanlarla berabersin. Yapamadığında kızılıyorsun, yaptığında takdir edilmiyorsun mesela. Bayan olsan bile sana nasıl davranması gerektiğini düşünmüyor patronların. Bağırıp çağırıyorlar, geç kaldığında mesaiye direkt yevmiyenden kesiyor. Ama burada hürsün, özgürlüğüm var. Her şey kendi elimde. Güzel yani ben seviyorum bu işi ya.”

Tekstil, Denizli’deki işgücünün büyük bir kısmını bünyesinde bulunduran bir sektördür. Görüşmeci kadın tekstilde istihdam edildiği zaman orada çalıştığı ortamdan

kendisine davranılış şekline kadar birçok olumsuzlukla karşılaşmış ve emeğinin değeri bilinmemiştir. Bu sebeplerden dolayı sigortalı ve düzenli bir iş olsa dahi o işte çalışmak yerine bireyin kendisini daha özgür hissettiği atipik istihdam olan kendi hesabına çalışmayı tercih ettiği görülmektedir. Aynı şekilde önceden düzenli bir işte çalışan diğer görüşmeciler kadınlar da özellikle mobbing nedeniyle kendi deyimleriyle “*emir altında çalışmak*” yerine kendi işleri olan pazarcılığı yaparken daha rahat olduklarını belirtmişlerdir.

Bu çalışma kapsamında başka işlerden pazarcılığa geçiş yapan bireylerin “*elin işi*”nde çalışmaktansa kendi işlerini yapmayı tercih ettikleri, böylece kazançlarını ve zamanlarını ayarlayabilme imkanlarının kendi ellerinde olmasının görüşmecileri özgür hissettirdiği olgusu saptanmıştır. Bununla birlikte ücretli çalışmada yaşanan emek sömürüsü ve hak gaspının, kişileri atipik ve kendi hesabına çalışmaya yönlendirdiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın genel analizinde düzenli bir işte çalışmayı tercih etmeyenlerin ya da edemeyenlerin sayısı daha fazladır. 31 görüşmeciden 25’i düzenli bir işte çalışmayı tercih etmemiş ya da edememişlerken 6’sı düzenli bir işte çalışmayı tercih etmiştir. Düzenli bir işte çalışmayı tercih edememe sebepleri çocuk bakımını üstlenmeleri, eğitim düzeylerinin düşük olması, yaşlarının bunun için geçmiş olması ve küçük yaşlardan beri düzenli işe alışmamış ya da alıştırılmamış olmamalarıdır. Bu faktörler görüşmeci kadınların düzenli bir işte çalışma istekleri olmasına rağmen bu isteklerini olumsuz şekilde etkileyerek görüşmecileri düzensiz olan pazarcılığı yapmak durumunda bırakmıştır. Denizli’de pazarcılık yapan ve ilköğretim terk Öznur oldukça sitemkâr bir şekilde düzenli bir işte çalışma hayali olduğunu ancak çalışmadığını şu cümlelerle dile getirmiştir;

“Ah kızım sorma o derdimi sorma. İlk önce okumak isterdim. Okutmadılar kız çocuğu okumaz dediler. Buna karşıyım. Okutmadıklarına göre kardeşlerime dükkân açtılar. Bana kuaför dükkânı açacaklardı. Ona da erkek çok gelir dediler, onu da yapmadılar. Neymiş dükkânın önünden çok geçermiş... En büyük hayalim bayan kuaförlüğü.”

Öznur’un anlatımıyla yaşadığı sürece bakıldığında öncelikle ailesinin “kız çocuğu” olmasından dolayı eğitim görmesini engellemeleri daha sonra ise erkek kardeşlerinin bir iş sahibi olmaları için destek olmaları ancak görüşmecinin yine “*kadın olması*”

sebebiyle işyerinin önünden geçecek erkeklerin dahi kadın için bir tehdit olarak görülmesi hane reisinin ve üyelerinin ataerkil davranışlarının oldukça baskın olduğunu açıkça göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini hem eğitim hem iş hayatında yaşayan bu görüşmeci eğitim görememiş ve hayalini gerçekleştirememiştir. Eğitiminin düzenli iş hayatına girmesi için yetersiz kalması dolayısıyla babasının da işi olan pazarcılığı kendi hayatına entegre ederek, geçimini düzensiz olan bu çalışma türünde çalışarak sağlamak durumunda kalmıştır. Bu durum kadının cinsiyetinden dolayı yaşadığı eşitsizliğin hane içerisinde başladığını açıkça göstermektedir. Hane içerisinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine uğrayan kadınlar eğitim hakkından ve diğer hane üyelerine tanınan tüm imkanlardan yararlanmada ikincil konumdadırlar. Tüm bunlar kadınların hayatlarında mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, insani yoksulluk ve özellikle kronik yoksulluk gibi birden fazla yoksulluğu bir arada yaşamalarına neden olmaktadır. Bu yüzden kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaşamalarının engellenmesi öncelikle hane içerisinde bu eşitsizliğin ortadan kaldırılmasıyla başlar. Kız ve erkek çocukların hanedeki rollerin paylaşımında eşit düzeyde tutulmaları ve her fırsattan eşit şekilde yararlanmaları gerekmektedir. Hanede başlayan bu eşitlik kız çocuklarının aile, eğitim ve iş hayatlarında da olumlu etkiler yaratarak yoksullukla karşı karşıya kalmalarını engelleyecektir.

Düzenli işte çalışmayı tercih etmeyenler ve pazarcılıktan memnun olanların ise bu işi sevdikleri ve emir altında çalışmak istemedikleri için düzensiz de olsa kendi işleri olan pazarcılığı yapmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir. Denizli Servergazi Hastanesi'nde 14 yıl çalışan Yeşim düzenli bir işin, düzenli bir maaşın birikim yapmak ve geçinmek için yeterli olmadığını dile getirmiştir. İşinden ayrılma sebebini söylemese de pazarcılığa ticaretten daha fazla kazanç sağlayabileceğini düşündüğü için başlamış ve düzenli bir iş tercih etmediğini, pazarcılığı severek yaptığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Hayır istemezdim. Daha önce zaten hastanede o kadar yıl çalıştım fazla bir birikimim olmadı sadece 1 tane arabam oldu onun dışında hiçbir şeyim olmadı. Ama benim şu anda arabam var biraz yatırımım var. Arabam bide 2 tane. Ben hastanede çalışsam olmaz, zor olur. Hani sabit bir maaş ona göre kendini ayarlıyorsun hani gıdım gıdım. Bak benim şimdi 3 tane çocuğum var, hepsi de özel okula gidiyor. Yani çocuklarımı normal bir şeyde çalışsam böyle okutabilir miyim özel bir okulda okuyamaz.”

Diğer görüşmeci kadınlar pazarcılıkta “el bolluğu” olmasına rağmen “kını kınına” geçindiklerini belirtirken, sadece Yeşim düzenli bir iş ile değil de pazarcılık yaparak çocuklarını özel okullarda okutup, birikim ve yatırım yapabileceğini dile getirmiştir. Sadece Yeşim’in gelirinin diğer görüşmecilerin standart harcamalarının üzerinde olması başka bir yerden ek gelir sahibi olup olmadığı konusunda şüphe yaratmaktadır.

Düzenli bir işte çalışmayı tercih eden 6 görüşmeci ise pazarda çalışma şartlarının zor olması ve düzenli bir işte çalışmanın getireceği sosyal güvence ile belirli çalışma saatlerinin olması dolayısıyla düzenli işin, pazarcılıktan daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Hayvancılık ve çiftçilik ile beraber ürettiklerini pazarda satmaya getiren Neşe düzenli bir işte çalışma isteğini şu cümlelerle anlatmıştır:

“Evet isterdim tabi. Bu işler çok zor ablam. Biz bunu küçüklüğümüzde yapmasaydık, öyle yetiştik biz. Ama keşke o zaman okusaydım. Kızım hemşirelik okuyor, sabah dedim ona işinin kıymetini bil, bak soğuk görmüyon sıcak görmüyon dedim. Tamam kafan yoruluyor beynin yoruluyor ama rezil değil dedim. Bak ben arkamda ta nerden nereye yük taşıyorum dedim. Keşke daha iyi bir yerde olsaydım bir amir bir memur olsaydım daha iyiydi.”

Küçük yaşlardan itibaren pazarcılığın içerisinde bulunan ve bu işin zorluklarını yaşayan görüşmeci kadın, eğitim düzeyinin düşük olmasından dolayı düzenli bir işe girme fırsatı yakalayamamış, ailesinin yaptığı pazarcılık işini devam ettirmiştir. Bireyin yetiştiği ailenin pazarcılık yapmasının, eğitimde ilerleme fırsatını yakalayamayan bireyleri bu işin içine çeken en önemli etken olduğu saptanmıştır.

4.2.1.2. Aile Destek Mekanizmalarının ve Kadınların Çalışmalarına Yönelik Düşüncelerin Rolü

Pazarda satış yapmaya başladıkları süreçte Bodrum ve Denizli’de görüşmecilere çoğunlukla eşlerinin destek olduğu, eşleri dışında kardeşleri ve annelerinin, babalarının, kayınvalidelerinin kadınlara destek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eşleriyle birlikte ya da eşlerinin yanında bu işe başlayan kadın görüşmecilerden bazıları eşleriyle birbirlerini desteklediklerini ifade ederken bunu dile getirmeyen ve kimsenin destek olmadığını söyleyenler de bulunmaktadır. Bodrum’daki pazarcı kadınları destekleyenler Denizli’deki kadınları destekleyenlerden daha fazladır. Bodrum’da görüşülen kadınlar kendilerini eşlerinin desteklediğini daha çok dile getirmişlerdir. Annesi de pazarcılık yapmış olan Sema kendisine olan desteği şu sözlerle açıklamıştır;

“Annem çok destekledi. Hani 3 tane çocuğun var onların isteklerini karşılayamayacaksın olmaz böyle. Bi adamın çalışmasıyla olmaz dedi. Sonra gel pazarcılık yap dedi o çok destek çıktı sağolsun.”

Sema'nın sözlerinden anlaşılacağı üzere çocuklarının ihtiyaçlarını daha rahat karşılayabilmek amacıyla annesinin teşvikiyle bu işi yapmaya başlamıştır. Denizli'deki görüşmecilere bu soru yöneltildiğinde kendilerini destekleyen olmadığını belirtenler çoğunluktadır. Kadın görüşmecilerin çalışmaları hakkında eşlerinin ne düşündüğü sorulduğunda 31 görüşmeciden 22'si eşlerinin bu durumdan memnun olduğunu belirtmiştir. Eşlerin memnun olma sebepleri incelendiğinde ise eşleriyle birlikte bu işi yapanların kendilerine yardımcı olmalarından dolayı, kendi başına bu işi yapan kadınların eşleri ise maddi anlamda katkıda bulundukları için kadınların pazarcılık yapmalarından hoşnut durumda oldukları tespit edilmiştir. Daha önceden Denizli'de tekstil işinde çalışan ve bu işi bırakıp eşine yardıma gelen daha sonra yine tekstilde çalışmaya döndüğü zaman kendi başına pazarcılık yapan eşinin, kendisinin yokluğunda neredeyse işi batırdığını belirten Nazlı, eşinin görüşünü şu sözlerle anlatmıştır;

“Ooo ona kalsa... Onun kendisinin bensiz yapabileceğine inanmıyor. Benle yapabileceğini inanıyo... Bensiz olmayacağını söyledi çünkü buranın bi kadın hakimiyetine gerçekten ihtiyaç var. Çünkü bayanlardan yana biraz daha gelen müşterilerle konuşma falan derken.”

Bu görüşmeden kadınların pazarcılık işinde müşterilerle iletişiminin erkeklerden daha etkili olduğu sonucuna varılmaktadır. Denizli'de pazarcılık yapan İnci ise eşinin düşüncesinin ne olduğu sorusunu eşine yönelterek ondan cevap alınmasını istemiş ve daha sonra kendi yorumunu yapmıştır;

“Onu eşime sormalı. Eşi cevap veriyor: Memnunum çalışmasından. Kadın: ‘Altın yumurtlayan tavuk’ gibiyim. Kadın oldu mu pazarda daha bi farklı oluyor tabi, müşteriler daha esnek oluyor yumuşak oluyor. Tatlı dil iyi geliyor millete.”

Kadının kendisine ‘altın yumurtlayan tavuk’ benzetmesi yapmasından kendisine yabancılaştığının yanı sıra kadınların müşteri ilişkilerinde daha etkili olduğu ve bu

sayede çok daha fazla kazanç sağladıkları ve kadının pazarcılıkta önemli bir konumu olduğu anlaşılmaktadır.

Eşiyle birlikte pazarda satış yapan ancak daha sonradan eşinin rahatsızlanması sonucu kendi başına Bodrum pazarlarında satış yapmaya devam eden Nurgül eşinin düşüncesini şu şekilde aktarmıştır;

“Eşim rahatsızlanınca o bana tavsiye etmedi. Yapma dedi, rahatsız olursun kadın halinle bayan olduğun için zorluk çekersin dedi. O istemedi ben yine de mücadele ettim. Eşim yalnız başıma yaptığım zamana bakarsak şimdi hep birlikte yaptığımız için daha rahatız o yüzden daha olumlu bakıyor yani.”

Nurgül’ün anlatımına bakıldığında, “kadın” olması sebebiyle zorlanacağını söyleyen eşi, kadının bu işi tek başına yapamayacağını düşünmektedir. Kadının, ailesine maddi manevi sıkıntılar yaşatmamak ve çocuklarını okutmak için erkek egemen bu düşünceye karşı çıkması gerekmiştir. Kadın azmiyle ve çabasıyla, eşine rağmen ailesine yardımcı olmuş ve daha sonra eşi iyileşince bu işe devam etmelerini sağlamış hep birlikte bu işi yaptıkları için eşinin desteğini de kazanmıştır.

Pazarda çalışan kadın görüşmecilerden yalnızca 5’inin eşi, kadınların çalışmasını istememektedir. Bu 5 görüşmeciden bir tanesi Bodrum’da diğer dört görüşmeci de Denizli’de pazarcılık yapmaktadır. Bodrum’daki görüşmecinin eşi bu işi yalnız başına yapmak istese de müşterilere yetişememesi ve iş yükünün ağır olması sebepleriyle ve görüşmeci kadının deyimiyle pazarcılığın “yalnız işi” olmamasından dolayı kadının eşiyle çalışmasının ona yararı olduğunun da farkındadır. Denizli’deki kadın görüşmecilerin 2’sinin eşi ise “evde otursun” diyerek çalışmalarını istemedikleri tespit edilmiş, bir diğer görüşmeci kadının yaşının ilerlemesinden dolayı eşinin çalışmayı bırakmasını istediği sonucuna varılmıştır. “Evde otursun” sözü ile kadınların pazarcılık yapmalarının istenmeyişi mekânsal açıdan evin “özel alan” olması ve kadının bulunması gereken alanın ev olması gerektiği anlayışından kaynaklanmaktadır. Kendi başına çalışan, ürünleri getirirken şoförlüğü de kendisi yapan Denizli pazarındaki Cansel, eşinin çalışmasından memnun olmadığını şu cümlelerle aktarmıştır;

“Memnun değil eşim. Neden değil? Biraz eski kafalı benim eşim. Tabi öyle olunca annelerimiz gibi olmamı istiyο. İşte onun git dediği yere gitcen gitme dediği yere gitmicen. İnsanın hani özgürlüğü

oluyo ya çalışınca, bide şoförlük olunca onun için istemiyor. Ben yine de çalışıyorum, çalışmayı çok seviyom, ben işime aşığım.”

Eşinin düşünce yapısının eski olduğunu vurgulayarak, eskiden daha baskın olan ataerkil anlayış sebebiyle görüşmecinin “*annesi gibi*” erkeğin sözünü dinlemesi ve kendi kararlarına göre hareket etmemesi gerektiğini söyleyen eşine ve ataerkil anlayışa karşı güçlü bir şekilde durup sevdiği işi yaparak kendi özgürlüğünü elde ettiği görülmektedir.

4.2.1.3. Pazarda Satış Yapmak İçin İzin Alma Süreci

Pazarda satış yapan bireylere tezgâh açmaları için izin alma süreçlerinin nasıl olduğu ve bu süreçte zorluk yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Tezgâh açmak için öncelikle belediyeden izin almaları gereken pazarcıların kura sonucunda pazaryerlerinde nereye yerleşecekleri belirlenmektedir. Her pazarda tezgahların yeri belirlidir ve satıcı onun dışında başka bir yere tezgâh açamaz. Bazı satıcılar tezgahlarını açacakları yeri kiralayıp aylık ya da yıllık belediyeye ödeme yaparken bazı satıcılar yerleri satın almaktadırlar. Her halükârda tezgâh açtıkları her gün için günlük yer ücreti de belediyelerce görevlendirilen zabıta tarafından tahsis edilmektedir. Tezgâh açma sürecinde zorluk yaşadığını söyleyen görüşmecilerin sıkıntı yaşadıkları durum çoğunlukla günlük yer parası verilmesidir. Özellikle tezgâh açılacak yeri satın alan görüşmeciler her gün yer parası vermekten şikayetçidirler. Bodrum’da satış yapan Gülay zorluk yaşadığı durumları şu şekilde anlatmıştır;

“Biz şimdi buraya geldiğimizde belediyeciler bizden gelip imza alıyor bizde haftalık para veriyoz buraya. Üç hafta biz buraya gelmediğimiz zaman yerimiz iptal oluyor. Sen hani kazanmışın kazanmamışın hiç sorun yok yani. Hani belediyenin “devletin sıkıştırması” da var. Sadece kendi başına ay mal alayım da sereyim diyemiyorsun yani. Vergimiz var mesela şimdi emekliyiz de Bağ-Kur ödedik önceden, vergi var, yer parası var, belediyenin çöp parası var hepsi var.”

Gülay’ın sözlerinden pazarcılığın dışarıdan görüldüğü kadar kolay olmadığı, satış yapmak için verilen ücretlerin pazarcıları baskıladığı ve art arda tezgâh açmamaları gibi bir durumda yerlerini kaybettikleri, bu sebeplerle “*devletin sıkıştırması*” olarak adlandırdığı üzere zorluk yaşadıkları görülmektedir.

Denizli’de çiftçilik yapan ve 20 yıllık müstahsil olduğunu dile getiren Hatice tezgâh açmak için izin alma sürecini şu cümlelerle aktarmıştır;

“Bu pazarın ilk kurulduğu haftadan önce kağıtlarımızı verdik ben müstahsilim hiçbir pazarda yerim yok buradan yer aldım eşimle beraber. Eşimin öteki pazarlarda da yeri var ama benim yok... Okuyup da atanamayanlara mesela yer vermekte öncelik verdiler. Bizim kaybımız oradan oldu. Onlara da ekmek vermek zorundayız dediler. Hani üniversiteden çıkıp da atanamayanların dediler, evi olcek damı olcek kendine göre bir kazancı olcek dediler onun için.”

Denizli Belediyesi’nin eğitim düzeyi yüksek olan ve atanamayan bireylere pazaryeri verilirken öncelik tanınması, üretici olan kadın görüşmeciyi olumsuz etkilese de Denizli’de yalnızca üreticilere değil üniversite mezunu olup işsiz kalanlara da pazaryerlerinde satış yapmaları için öncelik tanındığı saptanmıştır.

4.2.2. Pazar Yerlerinde Çalışma Koşulları

Pazarda çalışan kadın görüşmecilere kaç saat çalıştıkları ve haftada kaç gün pazara satışa çıktıkları sorularak pazarcılıkta çalışma koşullarının nasıl olduğuyla, görüşmecilerin satış yapmayı tercih ettikleri pazaryerlerinin çekicilikleri tespit edilmeye ve pazarcılığın olumlu ve olumsuz yönleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

4.2.2.1. Pazar Yerinde Çalışmanın Zamansal ve Mekânsal Boyutları

Görüşmecilerin çalışma saatlerine bakıldığında hepsinin sabahın çok erken saatlerinde kalktıkları ve akşama kadar pazarda çalıştıkları saptanmıştır. Belirtilen saatler en erken gece 3’ten en geç akşam 20.00’ye kadardır. Haftada yalnızca bir gün pazara geldiğini söyleyen 3 görüşmeci dışında diğer 28 görüşmeci haftada en az 2 gün pazara gelmektedir. Görüşme kapsamında kadınların pazara gitmedikleri günlerde bahçe, tarla, zeytin işleri, hayvancılık ve ev işleriyle meşgul oldukları sonucuna varılmıştır. Bodrum’da eşiyle birlikte pazarcılık yapan Nazife çalışma zamanlarını şu sözlerle açıklamıştır: *“Pazar işinde Çarşamba, Perşembe, Cuma çalışıyoruz. Geri kalan günler hep bahçede hiç tatilimiz yok.”*

Birden fazla pazaryerinde çalışan 28 görüşmeciye satış yaptıkları pazaryerlerinden hangisinden ne sebeple memnun olduklarının analizi yapıldığında görüşmeci kadınların 9’u pazarların hepsinden memnun olduğunu dile getirirken, 8’i

ürünleri en çok nerede satılıyor ise orayı, 5'i hafta sonlarına denk gelen pazaryerlerini, 3'ü müşterinin kendilerine daha kibar ve anlayışlı davrandıkları pazaryerlerini sevdiklerini söylemiştir. Diğer 3 görüşmeciden 2'si açık pazaryerlerini, 1'i de kapalı pazaryerlerini tercih ettiğini dile getirmiştir. Denizli'de haftada 3 pazaryerine satış yapmaya giden Hatice memnun olduğu pazaryerini şu sözlerle dile getirmiştir;

“Merkezefendi pazarında satış daha iyi kalabalık daha çok. Mesela burada 100 bağ maydanoz satıyorsam orda 200-300 bağ satıyorsun neden? İnsan çok, akış çok. Tatil olduğu için bi de eşiyle, çocuğuyla, kızıyla, geliniyle çıkanlar çok öyle.”

Merkezefendi pazarı ile birlikte hem Denizli'de hem de Bodrum'da hafta sonu olan pazarlarda, çalışan bireylerin tatil günleri olması sebebiyle müşterilerin yoğunluğu satışları da arttırmakta ve satış yapan kadınlar da bu pazaryerlerinden daha hoşnut kalmaktadırlar.

Denizli'de hem giyim hem de gıda satışlarının aynı gün aynı yerde yapıldığı pazaryerinde sebze satışı yapan Zeliha bu durumun kendisi için dezavantaj olduğunu şu şekilde anlatmıştır;

“İncilipınar pazarım çok güzel. Orda daha çok güzel satış yapıyorum, bir araba mal satıyorum orda. Buradaki pazarda ne alıyorlar biliyon mu? Çaput alıyorlar çaput. Bu manken gibi pırasaları almıyorlar, gidiyorlar çaput alıyorlar.”

Görüşmeciler daha çok kazanç sağladıkları pazaryerinden daha memnun olmaktadır. Müşterilerin kibar ve anlayışlı olduklarını belirttikleri pazaryerlerinde satış yapmaktan daha memnun olduklarını söyleyen 3 görüşmeci kadın da Denizli'de pazarcılık yapmaktadır. Bodrum'daki pazarcı kadınlar pazaryeri tercihlerini anlatırken bu durumdan bahsetmemişlerdir. Birgül eğitim düzeyi yüksek insanların bulunduğu pazaryerlerinden memnun olduğunu şu cümlelerle aktarmıştır;

“Forum'daki pazar daha güzel. Orası hep okumuş kesim, burası köylü kesim. Orası okumuş kesim olduğu için daha iyi. Mesela burada amcanın biri gelip aa bu neden 12 lira siz napıyorsunuz? diyo. Ama orası öyle değil, markete gidip marketteki fiyatları buradaki fiyatları biliyorlar. Buranın çilesiyle marketteki sefaya karşılık fiyatlar

nasıl aslında insanların hepsi biliyor. Bizim eziyetimize karşı yani marketin kazancı bizden çok çok yüksek. Ama burada kadir kıymet bilinmiyor.”

Birgül’ün sözleri pazarcılık ve marketler arasındaki rekabeti de göz önüne sermektedir. Pazarcılar zorlu şartlar altında çalışarak geçimlerini sağlamaya çalışırken, pazarda satılan gıda ürünlerinin marketlerde satılmaya başlaması onları daha ulaşılabilir kılmış ve pazarcıların ürünlerini satmalarını zorlaştırmıştır.

Pazaryerleri ile ilgili elde edilen bir diğer sonuç ise kapalı-açık pazaryeri tercihlerinin değişiklik göstermesidir. Gözlemlendiği üzere kapalı pazaryerleri hava şartlarına daha dayanıklı ve korunmalıdır. İnci ise kapalı pazaryerlerinden memnun olmadığını şu şekilde anlatmıştır;

“Açık pazaryerleri daha iyi. Bu kapalıları çok öldü yani bunların giderleri çok. Kapalıları sevmiyom seni kafese katmış gibi oluyor. Müşteri de çok seviyor açık pazarı. Her taraf kapalıya geçti. Bina bina bina beton içinde. Biz mesela dışarda olsak bu kadar üşümüyoruz, bunun içinde donuyoruz mesela. Bura soğuk oluyor açık hava daha sıcak oluyor.”

Her ne kadar yağmur, çamur, kar gibi olumsuz hava koşullarına karşı daha korumalı olsa da betonla çevrili olan kapalı pazaryerlerinde soğuk havanın daha çok hissedildiği anlaşılmaktadır. Açık pazarlarda satış yapan pazarcıların ise hava şartlarından olumsuz etkilendiği görüşmeler esnasında gözlemlenmekle beraber görüşmeciler de bu durumdan yakınmıştır. Nuran, “Sevindik daha iyi. Orası daha büyük, burası mahalle pazarı ya. Bak şimdi çadır kurmadıydık yağmur yağmıcek diye ıslandık” sözleriyle Sevindik pazarının kapalı ve daha büyük olması dolayısıyla oradan daha memnun olduğunu ve görüşmeden az bir zaman önce yağın yağmurdan çadırlarını kurmadıkları için olumsuz şekilde etkilendiklerini belirtmiştir.

4.2.2.2. Pazar Yerlerinde Çalışan Kadınların Gelir ve Geçim Düzeyi

Pazarda satış yapan kadın görüşmecilerin ortalama gelirleriyle birlikte ek olarak başka gelirleri olup olmadığı sorularak yalnızca pazardan elde edilen kazancın geçinmeleri için yeterlilik düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte kadınların

pazardan ellerine geçen geliri nasıl değerlendirdikleri ve kendileri için harcama yapıp yapmadıkları tespit edilmek istenmiştir.

A. Kazanç Düzeyi

31 görüşmeci kadından 13'ü gelirleri ile ilgili ortalama bir rakam belirtmemiş günden güne, pazardan pazara ya da yazdan kışa gelirlerinin değişkenlik gösterdiğini ifade etmişlerdir. 11 görüşmecinin ise ortalama gelirlerinin aylık 2 bin ile 5 bin lira arasında olduğu saptanmıştır. 7 görüşmeci kadın da gelirleri hakkında bir bilgi vermemiştir. Bodrum'da pazarcılık yapan kadın görüşmeciler ortalama gelirlerini söylemeyi tercih ederken Denizli'deki görüşmecilerin çoğu gelirlerinde belirsizlik olduğunu dile getirmiştir.

Bodrum'daki 13 görüşmeci kadından 9'unun pazarcılık dışında başka bir gelir kaynağı bulunurken 4 görüşmeci sadece pazarcılık yaparak geçimlerini sağlamaktadır. Denizli'deki görüşmecilerin ise 8'i pazarcılık dışında ek bir gelire sahipken 10'unun tek geçim kaynağı pazarcılıktır. Denizli'deki kadınların az bir farkla da olsa geçim kaynaklarının pazarcılık olduğu görülürken, Bodrum'daki kadınlar için pazarcılık daha çok ek gelir kaynağı olarak görülmektedir.

Pazarda sağlanan kazanç dışında başka gelir kaynağı olan görüşmecilerin çoğunun eşlerinin emeklilik aylığı olduğu tespit edilirken hane içerisinde çalışan çocuk ve eşlerin de gelir elde ettikleri görülmektedir. Bunlar dışında görüşmecilerin az bir kısmı sahibi oldukları tarlaları icarlayarak pazarcılık dışında ek gelir sağlamaktadırlar. 31 görüşmeciden 14'ünün ise başka gelir kaynağı bulunmamaktadır. Böylece görüşmecilerin yarısı için pazarcılıktan elde edilen gelirin tek geçim kaynakları olduğu sonucuna varılabilir.

Görüşmecilere pazardan elde ettikleri gelirin geçinmeleri için yeterli olup olmadığı sorulduğunda ise 31 görüşmecinin 11'i için gelirlerinin geçinmelerine yeterli olduğu, 16'sı için ise geçinmelerine yetmediği tespit edilmiştir. 4 görüşmeci de “şükür” diyerek bu soruyu yanıtlamıştır. Nazlı kazancının geçinmesi için yeterli olduğunu şu şekilde dile getirmiştir: *“Yetiyor ya. Kazandırdığında Allah bereket versin, kazandırmadığında Allah cezanı versin diyebileceğin bir sektör değil. Bu bir kumar oyunu gibi bir şey.”*

Bir kez daha kumar metaforuyla tanımlanan pazarcılıkta gelirin belirsizlik riski yüksek olmasına rağmen kazanç sağlandığı zaman geçinmeye yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde riskler her türlü sınıf ve ülke sınırlarını aşarak hem zengini hem de yoksulu etkilemektedir. Bir bumerang gibi riskler, onları oluşturan, onlardan kazanç el edenlere geri dönmektedir. Riskler yüzünden kaybedenler olduğu kadar onlar sayesinde kazananlar da oldukça fazla sayıdadırlar. Otorite ve denetim eksikliği ile riskler tehlikeli bir potansiyel oluşturmaktadır (Beck, 2011). Gelirlerinin yeterli olduğunu söyleyen görüşmecilerin çoğu Denizli’de pazarcılık yapmaktadır. Bodrum’da pazarda çalışan kadınların gelirlerinin yeterli olduğunu dile getirmeme sebebi olarak Bodrum’da yaşam pahalılığının Denizli’ye göre daha fazla olması gösterilebilir. İki bölgedeki harcama düzeyleri arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Hem Bodrum hem de Denizli’deki görüşmecilerin çoğunun gelirleri geçinmelerine yeterli olmamaktadır. Mesude gelirinin yetersizliğini şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Şu an hiç. Boğazına yetiremiyorsun, boğazını kurtaramıyorsun.”* Görüşmecinin sözlerinden pazardan elde ettiği gelirin gıda ihtiyacını bile karşılamaya zor yettiği anlaşılmaktadır. Görüşmecilerin bu konudaki ifadeleri analiz edildiğinde çoğu görüşmecinin eşlerinin ya da kendilerinin emekli aylıkları olmasa yalnızca pazardaki kazançla geçinemeyecekleri tespit edilmiştir.

B. Kazancın Kullanılma Biçimi

31 kadının 18’i pazardan sağladıkları kazançlarını evin geçimi ve çocukları için harcayarak değerlendirirken 8’i pazarda satıp kendi ürettikleri ürünlerin gübre, yem ve mazotu gibi maliyetlerini karşılayarak değerlendirmektedirler. 4 görüşmeci ise elde ettikleri gelir ile borçlarını öderken sadece 1 görüşmeci birikim yaptığını dile getirmiştir. Bodrum ve Denizli’de her iki bölgedeki pazarlarda da görüşmecilerin büyük kısmı gelirlerini ev geçimi ve çocukları için harcamaktadır.

Bodrum’da pazarcılık yapan 3 çocuk sahibi Pınar gelirini değerlendirdiği yerleri şu şekilde açıklamıştır: *“Çocuklarım için harcıyorum. Evin ihtiyaçlarını görüyom. Çocukların ihtiyaçları hiç bitmiyor ki. Şunu istiyom bunu istiyom.”*

Görüşmeci kadınların ev kirası ve faturalardan, hanenin gıda ihtiyacına, çocukların okul ihtiyaçlarından giyimlerine kadar gelirlerini öncelikli olarak ev ve hane üyeleri için harcadıkları saptanmıştır.

Bunun dışında en çok harcama yapılan alan üretim maliyetleridir. Görüşmecilerin çoğu üretici kesimden oluştuğu için pazarda sürekli bir satış sağlayabilmek maksadıyla mevsimsel olarak ürün ekip dikmeleri, yetiştirmeleri gerekmektedir. Bu sebeple geçimlerini sağladıktan sonra kazançlarını tekrar üretim için gübre, tohum, fide gibi gerekli malzemelere harcama yaparak değerlendirmektedirler. Denizli’de çiftçilik ile birlikte pazarcılık yapan Hatice kazancını üretim için harcadığını şu şekilde ifade etmiştir;

“Yazın mesela biberler oluyor kendimizin meyve ağaçları oluyor armut gibi o zamanlar iyi oluyor ama onun bir yatırımını yaparsın. Kereviz ekcem pancar dikcem diye tekrar harcamaya başleyon. Ekmezsek arka arkasına olmeyo. Şimdi bunları satıyoz bizim toprağımız kumsal, patates aldık, 1 milyarlık patates gömdük olsun da satsek diye. Öyle yani bir yandan alıyoz bir yandan sateyoz.”

Çalışmadaki tüm görüşmeler kapsamında en çok harcama yapıldığı belirtilen bir diğer faktör ise “mazot”tur. Satışı yapılan ürünleri temin etmek ya da yetiştirmek ve pazara getirmek için araç bulunması en önemli etkidir. Bu yüzden görüşmeci kadınların en çok harcama yaptıkları yer, araçları için gerekli olan yakıttır. 13 senedir eşiyile birlikte pazarcılık yapan Sedef gelirini değerlendirdiğini şöyle açıklar; *“Biz çoğunluk şu an arabalara harcama yapıyoz, mazot pahalandığı için değil mi Durmuş?”* Görüşmeci kadının eşinden onay bekleyerek yaptığı bu açıklamada pazardan sağlanan gelirin, satışını yaptıkları ürünleri getirmek için harcadığı görülmekteyken mazot fiyatlarının artmasından dolayı gelirlerinin önemli bir kısmının yakıt için harcanmak zorunda kaldığı da anlaşılmaktadır. Pazarcıların kazançlarının, ekonomideki dalgalanmalardan çabucak etkilenen kırılgan bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Kazançlarını ev ve çocukların ihtiyaçlarından sonra ürünlerin üretimine ya da teminine yönelik harcayan kadınlardan 13’ü kendi ürettiği ürünleri satarken, 3 kadın ise yalnızca toptancıdan aldıklarını ve 11 kadın da hem kendi ürünlerini hem de toptancıdan ya da halden aldıkları ürünleri satmaktadır. Kalan 4 kadın ise ürünlerin yetiştigi yere bizzat kendileri gidip ürünü almaktadırlar. Bodrum’da da Denizli’de de satış yapan kadınların çoğu kendi ürettiklerini satmaktadırlar.

Toptancıdan ürün almadığını belirten ve Bodrum’da satış yapan Aysel üretici olduğunu şu sözlerle belirtmiştir; *“Hep kendimizin. Olmayınca yine köyden birbirimize alır verimiz öyle. Toptancıdan almıyoz.”* Pazarda satış yapan üreticilerin ürünleri

yetersiz kaldığı durumlarda ise köy içerisinde birbirleriyle yardımlaştıkları tespit edilmiştir. Ürünlerinin çoğunu kendi üreten Nurgül ise bu durumu şöyle açıklamıştır: *“%80’i kendi ürünümüz ama mevsimsel olarak yetiştiremediğimiz sebzeleri, yeşillikleri halden alıyoruz, müstahsilden alıyoruz o şekilde temin ediyoruz.”*

Ürün teminleri için genel bir analiz yapıldığında görüşmecilerin çoğunun satışını yaptığı ürünleri temin ediş şekilleri mevsimsel olarak değişiklik göstermektedir. Bazı görüşmeciler yazın kendi ürünlerini satıp kışın satacağı ürünleri halden ya da toptancıdan satın alırken, bazı görüşmeciler kışın kendi ürettiği ürünleri satarak yazın toptancıdan ürün alıp satışını yapmaktadır.

Ürünlerin üretildiği yere gidip direkt yerinden alan pazarcılardan Nursel ise bu durumu şu şekilde anlatmıştır;

“Yerine gidip almak daha karlı oluyor. Çünkü halden alırsan Antalya’den geliyor Fethiye’den geliyor nakliyeciler ne yapıyor tırlara yüklüyor mazot biliyorsun aldı başını gitti. Onları alıyor getiriyor halciye veriyorlar, halci de üstüne koyup bize veriyor. E biz üstüne koyup müşteriye veriyoz, böyle ne oluyo pahalı oluyo. E diğer türlü yerinden alıp gelersen oradan 5’e alırsın 7’ye satarsın. Ben bunu halden 10’a alsam 15’e veririm.”

Kadın görüşmecinin ürünün halden alınma sürecini anlattığı konuşma gösteriyor ki halden alınan ürünler ile pazarcının kendisinin gidip aldığı ürünlerin fiyatları arasında fark olmaktadır. Ürünleri yüksek fiyattan satmak zorlayıcı bir durum olduğu için satıcıların kendilerinin gidip ürünleri yerlerinden almaları satışlarını da kolaylaştırmaktadır. Buradan yola çıkarak görüşmecilerin kazanç artırma stratejisini izledikleri anlaşılmaktadır. Ürünleri yerine gidip alan 4 görüşmeciden 3’ü ise Denizli’de satış yapan pazarcı kadınlardır. Sonuç olarak hem Bodrum’daki hem de Denizli’deki görüşmeciler ağırlıklı olarak üretici kesimde yer almaktadırlar.

Pazarda satış yapan kadınların gelirlerini değerlendirdikleri yerlere bakıldığında kendileri için harcama yapmadıkları görülmektedir. Özellikle bu konuda soru yöneltildiği zaman kendileri için harcama yapıp yapmadıkları belirlenmiştir. 31 görüşmeciden 22’sinin kendileri için harcama yapmadıkları, 9 görüşmecinin ise kendi istediklerini aldıkları saptanmıştır. Kendisi için harcama yapmadığını belirten 22 görüşmeci içinden 8’i genel olarak kendilerine bir şey almadıklarını ancak ihtiyaç durumunda aldıklarını ifade etmiştir. Canan kendisi için yaptığı harcamayı şu sözlerle

dile getirmiş; “Öyle kendim için bazen düğünlerde kendi akrabalarımızın, kıyafet alırım ama öyle her zaman değil.”

Canan’ın kendisi için yaptığı bu harcama sadece yakın akraba düğünleri için gerekli olan giyim alışverişiyle kısıtlıdır. Maide ise kendi ihtiyaçları için harcama yapmadığını şu şekilde belirtmiştir; “Valla yapmıyorum. Yemin ederim aslında kendim için harcama yapsam önce gidip şu dişlerimi yaptıracagım ama maalesef yapamıyoruz.” Maide elde ettiği kazancıyla kendine bir alışveriş yapmadığına yemin ederek, sağlığı için gerekli olan bir tedaviyi alamadığı için üzgün olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi de kazançlarının geçinmelerine bile zor yetiyor olmasıdır. Kendine harcama yapan kadın görüşmecilerden Kadriye bu şekilde motive olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır;

“Bazen bir kaçamak yapıyorum. Kendime bir motivasyon olsun diye yapıyorum. Değişiklik olması lazım. İnsan hayata dair bir şey oluyor yani alışveriş yapınca, insan kendini yenilemiş gibi oluyor.”

Görüşmecinin kendisi için alışveriş yapması ona iyi gelse de bunu gizli saklı bir şekilde yapması kendine harcama yapmaya çekindiğini göstermektedir.

4.2.2.3. Pazarcılığın Olumlu Özellikleri ve Zorlayıcı Tarafları

A. Pazarcılığın Zorlayıcı Tarafları

Kadın görüşmecilere pazarda en çok zorlayan olay ile iş kazası yaşayıp yaşamadıkları sorularak pazardaki riskler ve zorlayıcı etkenler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bodrum ve Denizli’de yapılan görüşmelerde 10 kadın kendilerini zorlayan bir etken olmadığını belirtirken, Bodrum’da bir görüşmeci açık pazarda çadırları sabit tutmak için kullandıkları direklerden birinin başına düştüğünü, iş kazası yaşadığını dile getirmiştir. 31 görüşmeciden yalnızca bir tanesi iş kazası yaşamıştır.

Görüşmeci kadınların en çok zorluk yaşadıklarını belirttikleri olaylar sırasıyla müşteriler, yük taşımak/fiziksel yorgunluk, bireylerin hastalıkları, fiyatlar, erkeklerin davranışları ve hırsızlıktır. Bu zorluklar görüşmeciler arasında heterojen şekilde dağılmıştır. Bodrum’da pazarcılık yapan Gülay müşterilerin yaşattığı zorluğu şu şekilde açıklar;

“Beni en çok zorlayan olay mesela örnek veriyim yazın diyim bazı kişiler vardır çok anlayışlı ‘dışardan gelen kişiler’ bazıları da hiç anlayışlı değildir yani kendi

paralarının olduğunu düşünerek karşısındakini küçük gören müşteriler de oluyor. Örnek vereyim markette kuruşlarını dahi verirler, buraya geldiği zaman mesela 2 lira fazlasını neden 2 lira fazla diye hitap eden kişiler var. Anlayışsız kişiler yani.”

Görüşmecinin ifadesinden Bodrum’da yaşayan yerli müşterilerin davranışlarını ayrı tuttuğu ve “*dışarıdan gelenler*” şeklinde tanımladığı başka bir şehirden tatile gelen müşterilerin davranış şekillerinin pazarda en çok zorluk yaşadığı etken olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında müşterilerin görüşmeci kadınları en çok zorladığı konular ürünlerin elle dokunulup ezilmesi ve fiyatlar konusunda direnç göstermeleridir.

2 görüşmeci kadından Nazlı pazarcılığa başladığı ilk zamanlar eşi yanında olmadığı için pazaryerindeki erkek bireylerden dolayı sorun yaşadığını ancak daha sonra bu durumun geçtiğini şöyle anlatmıştır; “*Esnaf birbirine alışınca ve senin ne kadar dürüst olduğunu veya kıpırdama oranını ölçtükten sonra yaklaşım biraz daha farklı oluyor.”*

Bodrum ve Denizli’deki pazarların her ikisindeki görüşmecileri de olumsuz etkileyen en büyük etkenler şunlardır;

- Hava şartları,
- Fiyatlarda pazarlık yapılması,
- Erken kalkma zorunluluğu,
- Maliyetin ağırlaşması,
- İşin ağırlığı,
- Müşterilerle diyalogdur.

Bunlar dışında Denizli’deki pazarcı kadınlardan bazıları kadın olmanın kendilerini olumsuz etkilediğini dile getirirken, lavabo sıkıntısı ve zamanın yetmemesi gibi sorunların da pazarcılığın kötü yanları olduğunu söyleyen görüşmeciler mevcuttur.

Müşterilerin evli çift olarak pazarda alışveriş yapmaya çıktıkları zamanlarda Denizli’de pazarcılık yapan 2 kadın görüşmecinin belirttiğine göre “*kıskançlık*” sorunu yaşanmakta olduğu tespit edilmiştir. Tek başına pazarcılık yapan Emel hayata bakışını ve tatlı dilini kıskanan bir kadınla ilgili başından geçen kıskançlık olayını anlatarak genel olarak yaşadığı durumu şu şekilde aktarmıştır;

“Karı koca geldi mi kıskanıyorlar. Diyor ki sen tatlı dillisin sen malını satıyorsun hani böyle diyorlar ya bana, kadın eşini alıyor götürüyor. Sanki eşini elinden alacam ya tövbe yarabbim. Ya ben malımı satıyom bi de tatlı dille konuşuyom, bi de sohbetim de çok güzeldir böyle şakalaşarak sohbet ediyorum.”

Satıcıların güler yüzlü ve tatlı dilli olmaları müşterilerin daimî olmasında dolayısıyla kazanç sağlanmasında önemli bir etkidir. Ancak bu durum arada bir kadın müşteriler tarafından kıskanıldığında dezavantaj oluşturabilmektedir.

Pazarın hiç kötü yanı olmadığını belirten 4 görüşmeci ise bu işi severek yaptıklarını söylemişlerdir. Köyde çiftçilikle uğraşan ve Bodrum’da pazarcılık yapan Canan bu konudaki fikrini şu sözlerle ifade etmiştir; *“Bence pazarcılığın hiçbir kötü tarafı yok. Pazarcılık çok iyi çünkü kendi yetiştirdiğim ürünleri satıyorum ve severek yapıyorum işimi.”*

Eşinden ayrılıp sonra tekrar barışan Öznur yaşadığı olayı aktarırken özellikle kadın olmanın zorluğu üzerinde durmuştur;

“Kadın kısmı bir şey yaparken bazı yerlerde erkeğe göre yanlış yapıyo ediyo diye görülüyor, buna yıllardır alışamadık, alışmıyorlar insanlarımız. Yani kadın bunu yapabiliyor helal olsun diyen olmuyor. Erkeğin yaptığı işi kadın yapıyor, bunu da erkeklerin takdir etmesi lazım. Kadına yardımcı olmaları lazım ama bizim erkeklerimiz ne yapıyor? Kadını düşürmek, rezil etmek istiyorlar.”

Öznur’un kadın olarak özellikle erkeklerin gözünde yaptığı işin *“yanlış görülmesi”* ya da her ne kadar kamu alanı olan bir yerde çalışıyor ve ağır bir iş yapıyor olsa da bunun erkeklerin ve toplumun gözünde *“görünmez emek”* olarak karşılanması kadın görüşmeciyi rahatsız eden bir durumdur. Eşiyle uzun zamandır ayrı kalması, kadının uzun bir süre hane reisi olarak çocuğunu yetiştirip geçimini tek başına sağlamış olması karşısında bu gücünün başkaları tarafından görülmesi ve takdir edilmesi isteği çok normaldir.

Görüşmenin yapıldığı dönem Covid-19 sürecinin yoğun yaşandığı dönem ve hemen sonrasını kapsarken aynı zamanda döviz kurlarının yükselişi ve üretim malzemeleri olarak tohum, gübrenin yanında akaryakıt fiyatlarında da hızlı artışların yaşandığı sürece denk gelmiştir. Bu sebeple görüşülen pazarcı kadınların konuşmaları

analiz edildiğinde fiyat artışlarının hem ürünlerinin fiyatlarını hem de müşterilerle ilişkilerini kötü bir şekilde etkilediği saptanmıştır. Denizli’de çiftçilik yapan ve ürettiklerini pazarlarda satan Hatice fiyat artışlarından olumsuz biçimde etkilendiklerini şu cümlelerle dile getirmiştir;

“Şimdi bizim işimiz çok zor oldu, gübre, mazot, tohumlar pahalı oldu. Eskiden 100-150 liraya bir tarlayı ekiyorsak şimdi 600 liraya 1 milyar liraya o tarlayı ekemeyoz. Şimdi bak patlıcan fidesi alcez, şimdiden düşünüyoruz parasını nasıl ödicez diye. Çünkü onlar da ikiye üçe katladılar bu masrafı mazottan dolayı, yevmiyeden dolayı, gübreden dolayı bi biz değil çiftçilik yapan herkes çıkmazın içinde. Bizden alanlar gibi yetiştirenler de çıkmazın içinde.”

Üretimin pahalılaşmasıyla birlikte çiftçiler üretim yapmakta zorlanırken elde ettikleri ürünlerinin maliyetlerini karşılayabilmek için de satış yaparken bu maliyeti ürün fiyatlarına da yansıtmak durumunda kalmaktadır. Görüşmeci kadının da belirttiği üzere hem satın alanlar hem de üretilenler bu süreçte zorluk yaşamaktadırlar. Satıcı kadınlar fiyatların artış sebebini müşterilere anlatamamaktan da mustarıptır. Yapılan görüşmeler esnasında da müşterilerin fiyatların yüksek olmasından şikâyet ettiğine ve satıcı kadınlar açıklamaya çalışsa da müşterilerin fiyatların bu kadar yüksek olmaması gerektiği konusunda direktiklerine şahit olunmuştur.

Sabahat, pazarda çalıştığı için zamanın yetmediğini şu şekilde anlatmıştır;

“Kötü yanları işte çocuklara, ailene, etrafına vakit ayıramaman. Onlar aralarında toplandıklarında düğün dernek onda bunda hep bi arada oluyorlar biz gidemiyoz mesela özellikle bayramlarda. Millet bayram hazırlığı yapar biz pazarlarda müşteri peşinde koşturuyoruz. Yani o yüzden evimize bakamayız, temizliğimizi yapamayız, çocuklarımıza bayram öncesi sevinci yaşatamayız. Bayram günü sabahta yorgun oluruz, uyuruz öyle bir şey. Bayramı da yaşayamıyoz işten dolayı.”

Türk toplumunun kültüründe önemli bir yere sahip olan bayramlarda, görüşmecinin bayram sevincini çocuğuna yaşatamadığı gibi kendisi de bayram hazırlığı yapamadığını dile getirerek bayram havasını hanesine yaşatamıyor ve yaşayamıyor olmaktan şikayetçidir.

Esin ise zorluk yaşadığı durumu şu sözlerle anlatmıştır; *“Zorluğu çok bi bayan için. Zorluğu var da işte burada anlatamıyorsun. Lavabo sıkıntı oluyor. Burada ayakta duruyorsun akşama kadar o zor.”* Özellikle “bayan olarak” zorluk yaşandığını söylemesi bu durumda kadınların erkeklerden daha çok etkilendiğini göstermektedir. Diğer görüşmecilerin lavaboyu sorun olarak ifade etmemelerini, bu konuda sorun yaşamadıklarından ya da bunu söylemekten çekindiklerinden dolayı olduğunu söyleyebiliriz.

Hava şartlarından ise hem Bodrum hem de Denizli’deki pazarcılar kötü etkilendiklerini belirtmişlerdir. Özellikle kışın soğuk havalarda açık pazarlarda çok zorluk yaşadıkları tespit edilmiştir. Açık pazarlarda diğer bir deyişle sokak arası pazarlarda, pazarcılar yalnızca kendi geldikleri tente brandalar ile havanın olumsuz etkilerinden korunmaya çalışmaktadırlar. Onlar da tam olarak koruma sağlayamamaktadır.

Pınar havanın kötü etkisini şu şekilde ifade etmiştir; *“Kötü yanı kışın biraz zor oluyor işte açık pazarda olursan yağmurda, yağışta, soğukta öyle zor oluyor.”*

Çalışmanın yapıldığı dönemde tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsü salgını Türkiye’yi de öncelikle insanların sağlığı olmak üzere birçok alanda olumsuz şekilde etkilemiştir. Pazarda çalışan kadınların yoksullukları hakkında yapılan araştırmanın kapsamına pandeminin etkileri de alınarak kadın görüşmecileri hangi konularda nasıl etkilediği de saptanmaya çalışılmıştır. Pazarcılık yapan 31 kadın görüşmecinin 24’ünün pandemi sürecinde zorluk yaşadığı 7 görüşmecinin ise zorluk yaşamadıkları tespit edilmiştir.

Pandeminin görüşme yapılan pazarcıları en çok zorladığı noktalar şu şekilde belirlenmiştir;

- Ürünlerin el ile seçilmemesi
- Maske takma zorunluluğu
- Pazar yerlerinin günlerinin/yerlerinin değişmesi
- Ürünleri paketlemek
- Maddi zorluk
- Covid-19 virüsüne yakalanmak.

Pandemi döneminde maske takmanın zorluğunu belirten görüşmeciler Bodrum'da satış yapanlar olurken, ürünlerin el ile seçilmemesinde en çok zorluk yaşayanlar ise Denizli'deki görüşmeciler olmuştur. Denizli'de pazarcılık yapan Nuran pandemide ürünleri müşterinin değil satıcının seçerek sattığını şu şekilde anlatmıştır;

“Tabii zorlamaz mı? Mesela buraya müşteri geliyor o zaman hiç kimse bir şeye dokunamıyordu biz kendimiz hem koyuyorduk hem tartıyorduk hem indir hem topla hem çadır dür o zaman biz daha çok zorlandık. Ki bu Denizli'de var seçme olayı, eğer seçtirmezsen, kesinlikle satış yapamazsın. Ben Aydınliyım mesela bizim orda el sürme yok, pandemiden değil yani normalde yok. Dokundukça yumuşuyor ürünler maliyet oluyor, bu cam değil demir değil taş değil elledikçe bozulan bir ürün.”

Tüm görüşmecilerin bu konudaki görüşleri analiz edildiğinde gerçekten de Denizli'de pandemi dönemi dışında da müşterilerin ürünleri el ile seçmek istedikleri ve pazarcıların bu durumu yoğunlukla Denizli'de yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Bodrum'daki pazarlarda da müşterilerin ürünleri el ile seçtiği gözlemlenmiştir ancak bu durumun pazarda satış yapanlar ile müşteriler arasında Denizli'deki pazarlarda olduğu kadar bir soruna yol açmadığı çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Bu yüzden pandemide el ile seçme yasağının getirilmesi Denizli'de satış yapan kadın görüşmeciler ile müşteriler arasında gerginlik yaşanmasına sebep olmuştur.

Bu dönemde hem Bodrum hem Denizli'de pazarcılık yapan görüşmecilerin en çok zorluk yaşadığı durum ise pazaryerlerinin kurulduğu günlerin değişiklik göstermiş olmasıdır. Kezban bu konuda yaşadığı zorluğa şu sözlerle aktarmıştır;

“Yerin belli değildi, müşteriler gelmiyordu. Müşteriler mesela pazarın ne zaman kurulacağını bilmiyordu. Her gün bir pazar oluyordu, pazarın oluyordu veya olmuyordu. Mal getiriyordun, malını satamıyordun geri götürüyordun. Öyle bir ortam vardı, öyle bir sıkıntı yaşadık.”

Covid-19 virüsünün yayılmasını önlemek için yoğunluk oluşmayacak şekilde pazaryerlerinin günleri değiştirilmiştir ancak bu durum pazarcıların satışlarını, dolayısıyla kazançlarını ve ürünlerinin durumunu olumsuz şekilde etkilemiştir. Cansel de bu konudaki görüşünü şu cümlelerle yorumlamıştır; *“Haftada bir yapılan bir pazar var bi de her gün açılan pazar var, herkes açık bana mı gelecek ona mı gelecek gelen müşteri tek tük. Öyle devam etseydi zaten çok intihar edenler, birbirini öldürenler çok aşırı olurdu. Devlet de herhalde mantıksız olduğunu keşfetti, çabuk bıraktı.”*

Görüşmeci kadının biraz mübalağa katarak yakınmış olsa bile aslında pazarların kurulduğu gün sayısının arttırılması dolayısıyla seçeneklerin çoğalmasıyla birlikte müşterilerin alışveriş yaptığı yerler de değişiklik göstermiştir. Covid-19 virüsünün yaygınlaşma riski ile karşı karşıya olan halkın kalabalık pazaryerlerindense daha az insanın olduğu pazarlara gitmeyi ya da alışveriş için marketlere gitmeyi tercih ettiği bir dönem yaşanmıştır. Bu süreçte çalışmadan elde edilen bulgulara bakıldığında pazarda satış yapan kadınlar müşterilerin normal zamanlara göre daha az olmasından dolayı ürünlerini satamadıkları için zarara uğramışlardır.

Pandemi sürecinde zorluk yaşamadığını söyleyen görüşmeci kadınlardan birisi tezgâh açtığı pazarların artması ile normal zamana göre daha çok satış yapmasından, bir diğeri pazar sayısının azalması ile bahçedeki işlerine zaman ayırabildiğinden zorluk yaşamadığını belirtmiştir. Diğer görüşmeci kadınların ise zorluk yaşamadıkları aksine müşteriler ürünlerini el ile seçmedikleri için memnuniyet duydukları saptanmıştır.

Pazarda satış yapan kadınlara, pandemi sürecinde pazara çıkamadıkları durumlarda evden ya da internetten satış yapıp yapmadıkları sorulduğunda ise 31 görüşmeciden 26'sının evden/internetten satış yapmadıkları tespit edilmiştir. 5 görüşmecinin ise internetten değil ama evlerinden komşularına ya da daimî müşterilerinin istekleri üzerine satış yaptığı belirlenmiştir. Handan evden/internetten satış yapmalarının mümkün olmadığını şu sözlerle anlatmıştır;

“Hayır kızım bizim öyle imkânımız mı var onlar büyük marketlerin işi bizde öyle bir şey yok ki. Anca büyük market olursan ya da manav yerin falan olursa hani getir götür hesabıyla o zaman olur.”

Görüşmecilerin evden/internetten satış yapmamalarının sebebi ne evden ne de internetten satış için gerekli personel ve lojistik maliyetlerini karşılayabilecekleri maddi ve manevi olanaklarının olmamasıdır.

Pandemi sürecinde internetten değil ama evden satış yaptığını dile getiren 5 görüşmecinin 4'ü Bodrum'da pazarcılık yapmaktadır. Denizli'de ise yalnızca 1 görüşmeci çevresinden isteyen olursa satış yaptığını söylemiştir. Çiftçilikle uğraşıp Bodrum'da pazarcılık yapan Canan pandemide pazara çıkamadığı zamanlar satış yaptığını şu sözlerle dile getirmiştir;

“Yaptık evden satış yaptık. Mesela adres kartımızı dağıttık. Haftada 2 gün 1 gün onlara dağıtım yaptık. O şekilde müşterilerimize mümkün olduğu kadar yardımcı olmaya çalıştık oradan kazanç yapmaya çalıştık.”

Pandeminin zorlu zamanlarında pazara çıkamayan ve adres kartını dağıtan görüşmeci hem müşterilerini kaybetmemek adına hem de içinde bulunulan zorlu süreçte maddi sıkıntı çekmemek maksadıyla elindeki imkanlarla satış yapmaya devam etmiştir.

Sonuç olarak pandemi sürecinde pazaryerleri için alınan tedbirlerden pazarda gıda ihtiyacı dışında satış yapan pazarcıların çok daha fazla etkilendiği bilirse de çalışmanın kapsamına giren Bodrum ve Denizli’de gıda satışı yapan üretici ve satıcıların da olumsuz şekillerde etkilendiği saptanmıştır. Pazara çıkamadıkları durumlarda ise görüşmecilerin büyük bir kısmı evden/internette satış yapmamıştır. Evden satış yapan 5 görüşmeci olsa da internette satış yapan kimse yoktur. Bunu görüşmeci kadınların internet üzerinden satışla ilgili herhangi bir bilgi birikimine sahip olmamaları ya da çevrelerinde bu konuda yardımcı olanların bulunmamasına bağlayabiliriz. Bu sebeple pandemi döneminde kazançlarının azalmasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Bu zorlu dönemde genel olarak memnun olunan durumun ise kesinlikle ürünlerin el ile seçilmemesi olduğu tespit edilmiştir.

B. Pazarcılığın Olumlu Özellikleri

Bodrum ve Denizli bölgelerindeki görüşmeci kadınların pazarcılığın iyi yönleri olarak ifade ettikleri etkenler ise şu şekildedir;

- Esnafla aile gibi olmak,
- Sosyalleşme,
- Sıcak para,
- Elinin bol olması,
- Kimseye muhtaç olmamak,
- Esnaflar arası alışveriş.

Pazarda çalışan kadın görüşmecilere kendilerinden sürekli alışveriş yapan müşterilerin kadın mı erkek mi olduğu sorusu yöneltildiğinde Bodrum’da da Denizli’de de cinsiyetlerinin fark etmediği ve kadınların da erkeklerin de eşit yoğunlukta

pazarcılardan alışveriş yaptıkları sonucuna varılmıştır. 31 görüşmecinin 22'si her iki cinsiyetin de daimî müşterileri olduğunu söylerken 9'u ağırlıkla kadın müşterilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Bodrum'da satış yapan Nursel eşiyle birlikte bu işi yapmanın avantaj sağladığını hem kadın hem erkek müşterilerinin fazla olduğunu şu şekilde dile getirmiştir;

“Biz ikimiz eşimlen olduğumuz için onun da avantajı çok. Şimdi bayan müşterimiz de çok oluyor, erkek müşterimiz de çok oluyor. Sen mesela benden daha rahat alışveriş yaparsın bir bayan olarak, soruyorsun mesela bilmediğini kimisi pancarı bilmiyor mesela kerevizi bilmiyor. Bunu nasıl pişiriyorsun ay bir deneyeyim diyor mesela bu avantajları oluyor, çekinmeden sorabiliyorlar.”

Görüşmecinin sözlerinden anlaşıldığı üzere pazarda satışı yapılan ürünler hakkında kadın müşterilerin kadın satıcıyla daha rahat iletişim kurdukları tespit edilmiştir. Kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden biri olan “yemek yapma” sorumluluğu, ürün satışında da müşterilere erkek satıcılardan daha iyi bilgi vermelerini sağlarken bu sayede kadın satıcı olan tezgâhlarda kazancın daha fazla olduğu söylenebilir.

Daimî müşterilerinin çoğunlukla kadın olduğunu dile getiren 9 görüşmecedan Bodrum'da satış yapan Maide bu durumu şu sözlerle açıklamıştır; *“Çoğunluğu genelde kadındır ya erkek değil çünkü kadınlar evi yöneten onlar olduğu için genellikle kadın.”* Görüşmecinin “evi yöneten kadınlar” sözüne, pazardan alışveriş yapma bağlamında bakıldığında kastedilen şey kadınların hane içerisindeki sorumluluğu olarak görülen yemek yapmaktır ve bu nedenle pazar alışverişini de kadınların yaptığı sonucuna varılır. “Evi yönetmek” bu çalışmada yemekten, temizliğe kadar tüm ev işlerini kapsayan bir kavram olarak belirmiştir. Kadının ev ile bağdaştırılması ve ev içi sorumlulukların kadına ait olması “yönetmek” fiili ile kadınların iktidar alanının ev ve mutfak olduğu vurgulanmıştır.

Görüşülen pazarcı kadınların bu işi sevmelerinin manevi sebeplerinden hem esnaflarla hem de müşterilerle aile gibi olmaları ve çalışırken sohbet edip sosyalleşebilmeleri en önemli etkenler olarak saptanmıştır. Eğitim hayatını lisede sonlandıran Nazlı pazarcılığın iyi yönü sorulduğunda kendi düşüncelerini şöyle aktarmıştır;

“Sosyal yaşamda mesela muhabbete giriyorsun onlarla sohbet ediyorsun ya bu işi ben o yüzden tercih ettim. Sosyalleşiyorsun, herkesten değişik fikirler alıyorsun. Kızdığın çok noktalar oluyor ama susuyorsun.”

Görüşmeci, insanlarla sosyalleşebilmek için bu işi tercih ettiğini açıkça ifade etmiştir. 13 senedir pazarda satış yaptığını söyleyen Sedef ise pazarcılığın kendisine iyi gelen tarafını şu cümlelerle belirtmiştir;

“İyi yanı, şöyle bişey var devamlı insanlarla içli dışlı oluyorsun, iletişim halindesin. Mesela ben evde 3 gün kaldım mı canım sıkılıyor, pazara gidesim geliyor yani. Alışmışım çünkü, insanlarla arkadaş, kardeş gibi olduk çoğu tanıdığımız insanlar oldu artık. Pazara gelmedikleri haftaları dahi biliyoruz.”

Sedef’in özel alan olarak görülen evde durmaktansa kamu alanı olarak sayılabilen ve maddi kazanç da sağlayabildiği pazaryerinde halk içerisinde kendi yerini bulduğu ve bu alanda kendini daha canlı hissettiği anlaşılmaktadır. Bodrum’daki görüşmeci kadınlardan biri olan Maide de pazaryerindeki ilişkiler ağını şu sözlerle dile getirmiştir;

“Artık birbirimize öyle bir aile olduk ki esnaf olarak hani birimiz gelmediği zaman soruyoruz acaba ne oldu niye gelmedi bir şey mi var?”

Her iki bölgedeki görüşmeciler de pazarcılığın iyi yanı olarak *“aile, kardeş gibi olmaktan”* çok hoşnut olduklarını söylemelerinden pazaryerlerinde klientalistik ve enformel birincil ilişkilerin egemen olduğunu görebiliriz.

Bu noktada yapılan analizler sonucunda pazaryerinde satış yapan kadınların esnaflarla arasındaki bu ilişki türü, Arendt’in ortak bir şeyler vasıtasıyla beraber olmak şeklinde bahsettiği “nesnel ilişki” tanımıyla uyum sağlamaktadır. Çünkü kadınlar özel alanlarından çıkıp pazaryerinde kurdukları ilişkilerle, hayatın kendisinden daha kalıcı bir şeyler kazanma imkânına sahip olarak kamusal alana dâhil olmaktadır. Esnaf-müşteri arasındaki ilişkiye bakıldığında zaman ise Habermas’ın kamusal alanın varlığının iletişime bağlı olduğunu belirttiği “iletişimsel eylem kuramı”nın tam anlamıyla geçerli olduğu söylenemez. Bu kurama göre bireylerin baskı altında kalmadan düşüncelerini anlatabildikleri, birbirleri üzerinde üstünlük sağlamaya çalışmadıkları ve aşağılamanın

olmadığı bir iletişim ortamı var olmalıdır. Pazaryerine bakıldığında ise esnaflar bazı müşterilerle iyi bir iletişim kursa da bazı müşteriler ile özellikle fiyat bakımından tartışmaya girmeleri sonucu birbirlerine üstünlük sağlayarak baskı kurmaya çalıştıkları gerçeği de vardır. Bu açıdan bakıldığında Habermas'ın kamusal alan için gerekli olan iletişimsel eylem kuramı pazaryerlerinde geçerlidir diyemeyiz.

“Sıcak para” ve “El bolluğu”nun etkileri

Kadın görüşmecilerin pazarcılığın en iyi yanı olarak dile getirdikleri en önemli etkenlerden birisi de “sıcak para”dır. Bodrum ve Denizli'deki pazaryerlerinde görüşmecilerin neredeyse hepsi gerek “sıcak para” gerekse “el bolluğu” olarak kazançlarını nitelendirip bu durumun çekiciliğinden bahsetmişlerdir. Sıcak para ve el bolluğu olarak nitelendirilen kazanç özellikle günlük olarak ele geçtiği zaman çalışanların günlük ya da kısa vadeli olan ihtiyaçlarını karşılamalarında hızlı bir kolaylık sağlamaktadır. Çalışanların ellerine pazara çıktıkları her gün hızlı bir şekilde para geçtiği için bu durum onları daha çok pazara çıkmaya daha çok satış yapmaya itmektedir. Bodrum'daki pazaryerlerinde satış yapan Nurgül'e pazarcılığın iyi yanları sorulduğunda, maddi, manevi ve fiziksel olarak çok zor bir meslek olduğunu belirterek cümlelerine şu şekilde devam etmiştir;

“İyi yanları gülüm sıcak para... Çok zor bir meslek ama o para elinizde sürekli döndüğü için insanı çok kötü aldatıyor. Onun için yapıyorsunuz zaten. Yani bir kumar oynamış gibi bazen kazanıyorsunuz bazen kaybediyorsunuz. Bir kumar gibi ben öyle düşünüyorum yani. Ama kazandığımız zaman Allah bin bereket versin kazanmadığımız zaman da Allah o kadar nasip vermiş şükür diyoruz.”

Nurgül'ün anlatımında bu işin zorlukları olsa da “sıcak para” için bu zorluklara katlanılabilir olduğu görülmektedir. Görüşmeci kadının bu işi “kumar oynamaya” benzetmesi ise kazançlarının istikrarlı bir yapıya sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Hava şartlarından, ekonomiye kadar birçok etken pazarcının kazancını olumlu ya da olumsuz, çok hızlı bir şekilde etkiler. Satışın, müşterinin az olduğu günlerde satılamayan her ürün bozulma, çürüme riskini taşır ve satıcının zarara uğrama olasılığı güçlenir. Bu çalışma şeklinin atipik olmasının nedenlerinden biri de budur. Her an her şey değişebilir durumdadır, bu doğrultuda bakıldığında görüşmeci kadının işine “kumar oynamak gibi” benzetmesini yapması yerinde bir tabir olarak

nitelendirilebilir. Risklere ve yoruculuğuna rağmen kadınların ellerine günlük para geçmesinin onları bu işi yapmaya iten önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir.

4.2.3. Sosyal Güvence ve Pazarcılar Odası Üyeliği

Görüşmecilerden 21'inin sosyal güvencesi var iken 10 görüşmecinin sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Denizli'deki görüşmecilerin yarısının sigortası bulunmaktadır. Sigortası olmadığını söyleyen görüşmecilerin elde ettikleri kazançlarla sadece geçimlerini sağlayabildikleri, sigorta için para yatırmaya durumlarının olmadıkları bu sebeple sosyal güvencelerinin bulunmadığı saptanmıştır. Sosyal güvencesi olan 21 görüşmeciden 10'u ise sigortalarının olduğunu ancak primlerini ödeyemediklerini belirtmişlerdir.

Bodrum'da pazarcılık yapan 13 görüşmecinin yalnızca 2'si var olan sigortalarının primlerini ödeyebiliyorken, 6'sı sigorta primlerini ödeyemeyecek durumda olup 5 görüşmecinin ise sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Bodrum'da sigorta primlerini ödeyemeyen görüşmeci sayısı Denizli'dekilerden daha fazladır. Sosyal güvencesi var olan ve primlerini ödeyemeyen görüşmeciler sigortalarını dondurmuş olduklarını dile getirmişlerdir. Eşiyle birlikte pazarcılık yapan Kadriye sigorta primlerini ödeyemediğini şu cümlelerle anlatmıştır;

“Eşim emekli oldu işte benim de olacak ama tam yatıramıyorum şu an imkanlar el vermiyor kazanç az olduğu için ona gücümüz yetmiyor. Geçen gittim sordum biraz daha yatırman lazım dediler dondurdum onu çünkü yetmiyor. Yani dedik çocuklar evlendikten sonra hani biraz daha yükümüz hafifleşince ödemeye tekrar başlarız şu anda dondurdum yani ödeyemiyorum.”

Maddi harcamaları fazla olduğundan dolayı sigortasının primini ödeyemediği için dondurmak durumunda kalan Kadriye'nin önceliği ise çocuklarını evlendirmek ve daha sonrasında sigortasını devam ettirmektir.

Denizli'deki 18 görüşmecinin 9'u sosyal güvenceye sahip iken 4 görüşmeci var olan sosyal güvencelerini karşılayabilecek maddi duruma sahip değildir. 5 görüşmecinin ise sosyal güvencesi yoktur. 3 çocuk sahibi olan Hatice var olan Bağ-Kur primlerini ödeyemediğini şu cümlelerle anlatmıştır;

“Bağ-Kurum var yatıramıyorum işte 1 ay yatırıyorum 10 ay yatıramıyorum. Düşündüğüm tek şey eğer bir gün emekli olursam deyom hayvanım var bir iki onu satarım deyom ödeyebilirim deyom. Mesela kredi çekerim, evlatlarımdan yardım isterim size ödeyeceğim diye o gün gelirse inşallah Bağ-Kurlu olurum deyom onun hayalini kuruyom. En azından idare edemesen de belirli bir yerden gelen bir düzenli aylığın, maaşın olcek.”

Görüşmeci kadın Bağ-Kur’unu şu an pazarda çalışarak ödeyememekte ileriki zamanlarda elinde var olan hayvanlarını satarak ya da çocuklarından yardım isteyerek ödemeyi düşünmektedir. Kadın için Bağ-Kurlu olup düzenli bir gelire sahip olmak onun hayalidir. Bu görüşmeden kadının, pazarcılığın atipik çalışmanın özelliği olan düzenli bir kazanç getirmemesinin zorluğunu yaşadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Görüşmeci kadınlara pazarcıların haklarını korumak için kurulan Pazarcılar Derneği ve Pazarcılar Odası hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları ve üyeliklerinin bulunup bulunmadığı sorulduğunda 31 görüşmeciden 21’inin bilgi sahibi olduğu 10 görüşmecinin ise bilgileri olmadığı tespit edilmiştir. Bodrum’daki pazarcı kadınların 7’si bu odayı bilmekte iken 6’sı üye olup 1’i üye değildir. Diğer 6 görüşmeci de bu konuda bilgi sahibi değildir. Aysel, Pazarcılar Odası hakkındaki fikirlerini şu sözlerle dile getirmiştir;

“Biliyorum. Tabi abin üye. Yani aslında sorunlarını falan şey yapıyorlar ama üye olmak lazım tabiki. Pazarcılara yardımcı olması için bir baş olması lazım her zaman. Ama öyle gelipte hiç derdin ne diyen yok.”

Pazarcıların haklarını koruyup yardım etmesi için bir kurum olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak bu kurumun pazarcılarla yeterli iletişim halinde olmadığı saptanmıştır.

Denizli’deki 18 görüşmecinin 14’ü Pazarcılar Odası’nı bilmekte olup 10’u bu odaya üyedir. 4 görüşmeci kadın ise bilmediklerini ve üye olmadıklarını dile getirmiştir. Sedef ise Pazarcılar Odası’ndan haberdar olduğunu şu şekilde anlatmıştır;

“Evet biliyorum, üyeyiz. Facebook’tan da takip ediyoz pazarcılar derneği şeylerini, duyuruları takip ediyoz. Ürünlerin nerede ne kadar fiyat olduğunu takip edebiliyorsun.”

Sedef sosyal medya üzerinden de Pazarcılar Odası’nı takipte bulunduğunu bu sayede ürünlerini fiyatlandırıdığını belirtmiştir. Pazarcılar Odası’ndan haberi olan Mesude üye olmadığını şu sözlerle aktarmıştır; *“Biliyom da hiç gitmedim ya benim oğlan gidip geliyor.”*, Sabahat ise üyelikle ilgili durumunu şu şekilde dile getirmiştir; *“Duydum evet. Ben üye değilim de yeğenim üyedir herhalde. O ilgileniyor.”*

Bu iki görüşmecinin ifadeleri ve tüm görüşmecilerin bu konudaki açıklamaları analiz edildiğinde görüşmecilerin bir kısmının Pazarcılar Odası ile ilgili üyelik ya da başka işlemleri eşlerinin, erkek çocuklarının ya da birlikte çalıştıkları erkek akrabalarının gerçekleştirdiği saptanmıştır. Ancak buna rağmen kadınların büyük bir kısmı haklarını korumak için kurulan bu kurumdan haberdardır. Kurumdan haberdar olan kadınların örgütlenme düzeyleri düşüktür ve bu konuda herhangi bir atılımları yoktur. Bunun sebebi olarak kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması önemli bir etkidir. Bu kurumdan haberleri olsa bile nasıl örgütleneceklerine dair bilgilerinin olmaması örgütlenme düzeylerinin düşük olmasını açıklayabilir. Bir diğer sebep olarak ise aile yapılarının ataerkil anlayış biçimine sahip olması şeklinde gösterilebilir. Bu aile yapısında evrak işleri ve kurumsal işleri gerçekleştirenler çoğunlukla erkek bireylerdir. Erkek hane üyelerinin kurumsal işleri gerçekleştirmesi ve örgütlenmeleri daha yüksek oranda iken kadınların örgütlenme düzeylerinin düşük olması muhtemeldir.

4.2.4. Kadınların Gündelik Yaşam ve Sosyal Hayatları

Gündelik yaşam ve sosyal hayata dair bulgular sırasıyla, hane içi yükümlülükler ve pazara hazırlık, kendine zaman ayırabilme, bakım işi ve sosyalleşebilme bileşenlerinin çözümlenmesiyle elde edilmiştir.

Görüşmecilere bir günlerini nasıl geçirdikleri ve sosyal hayatlarının nasıl olduğuna dair sorular sorularak toplumsal cinsiyet rollerinin hayatlarında ne kadar etkili olduğu ve bu rollerden farklı olarak kendileri için neler yapabildiklerini belirlemek amaçlanmıştır. Bodrum’daki pazarcı kadınlar sabahın erken saatlerinde uyanmakta ve akşama kadar pazarda satış yapmaktadırlar. Pazara gelmeden önce satacakları ürünleri hazırlayıp, bahçe işleri varsa bahçede çapa, sulama gibi işleri yapmakta Denizli’deki

görüşmecilerden farklı olarak kendi tabirleriyle ‘zeytin işi’ var ise onu da yapmaktadırlar. Bodrum’da pazarcılık yapan Semra bir gününü şu cümlelerle özetlemiştir;

“Evde olduğum zaman ev işiyle meşgul oluyorum tabiki. Sonra zeytin işimiz var kışları, kendi zeytinlerimiz var onları yapıyoruz. Yazları da sezonluk olarak Bodrum otellerde çalışıyorum. Bide pazara geliyorum. Öyle.”

Semra pazarcılığın yanısıra kış aylarında zeytin işleriyle, yaz aylarında da Bodrum’daki otellerde çalışarak ev ekonomisine katkı sağlarken aynı zamanda evde olduğu zaman ev işlerini de kendisi yapmaktadır. Her iki bölgedeki görüşmeciler de pazardan eve geç saatte gittiklerini, gittiklerinde de evdeki işleri hallederek günü tamamladıklarını ifade etmişlerdir. Kendilerine ait bir zaman ayırma konusunda da görüşmecilerin büyük bir kısmı zamanlarının olmadığını belirtirken bir kısmı kendine zaman ayırmak, dinlenmek ya da başka işlerini halletmek için pazara çıktığı gün sayısını azaltmaktadır.

“Kadın” olduğu için toplumsal rollerinden dolayı kendine ayıracak zamanı olmadığını vurgulayan ve Bodrum’da pazarcılık yapan Maide düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir;

“Nerde? Çocum be kadın olupta kendine zaman ayıran var mı? Nerde... Biz eller gibi böyle manikürlü pedikürlü olamadık ki hiç. Çalışarak anca çalışarak kendi ayaklarımızın üstünde ite kaka muhtaç olmayalım, çocuğumuzu muhtaç etmeyelim diye öyle ayaklarımızın üstünde duruyoruz nerde?”

Maide’nin kendini manikür ve pedikür yaptıran kadınlardan ayrı bir konumda tutarak başkalarına muhtaç olmamak için çalışmaya mecbur olduğunu belirtmesi, yoksulluğundan dolayı çalışmak zorunda olduğunu göstergesidir. Maide’nin yaşadığı bu mecburiyet ve yoksulluk, maddi açıdan kendinden daha iyi seviyede olan hemcinsleri gibi kendi için harcama yapamama duygusunu yaşamasına neden olmaktadır. Manevi olarak ise ihtiyacı olan sosyalleşme, alışveriş ve öz bakım gibi konularda yoksun hissetmesine yol açmaktadır.

Denizli’de pazarcılık yapan Öznur kendine ayıracak zamanı olmadığını şu şekilde ifade etmiştir; “Bizim pazarcılar arasında hani zaman olamaz ki. Bizim sosyal

şeyimiz yok.” Öznur’un genel anlamda hiçbir pazarcının kendine zaman ayıramayacağını, sosyalleşemeyeceğini dile getirmesi ve günlük yaşantılarına bakıldığında sabahın erken saatlerinden geç saate kadar satışa hazırlık süreci dahil olmak üzere çalışmaları, pazarcılığın insanların çok fazla zamanlarını aldığını göstermektedir.

Görüşmecilere bakımından sorumlu oldukları aile büyükleri ya da çocuklarının olup olmadığı var ise onlara zaman ayırıp ayıramadıkları hakkında soru yöneltildiğinde bölge ayrımı yapılmadan, bakımından sorumlu olduğu bir birey olmadığını söyleyenler ile bir ya da birden fazla bireyin bakımından sorumlu olduğunu söyleyenler arasında heterojenlik vardır. Bakım sorumluluğu olmayan görüşmeciler, çocuklarının kendilerine bakabilecek kadar büyüdüğünü, evlendiklerini, okumaya gittiklerini ve önceden bakımını üstlendiği aile büyüklerinin şu an vefat ettiğini belirterek kimsenin bakımından sorumlu olmadıklarını ifade etmişlerdir. Hasta veya yaşça küçük çocuklarına, anne-babası ve kayınvalidesine baktıklarını söyleyenlerin birçoğunun ise sorumlulukları altında olan bu bireylere yeterince zaman ayıramadıkları tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra bakımından sorumlu olmasalar bile aile büyüklerinin pazar ihtiyaçlarını gören ya da zaman buldukça onlarla ilgilenmeye çalışan görüşmeciler de mevcuttur. Bodrum’da pazarcılık yapan ve 4 çocuğu olan Neşe orta okula yeni başlayan çocuğuna yeterince zaman ayıramadığını şu cümlelerle dile getirmiştir;

“Ayıramıyorum. En küçük oğlum var işte, o benim çok zoruma gidiyor hep ablaları ilgileniyor onunla. Hep aklım onda kalıyo. Telefonla sürekli arıyorum ablası giydirdi mi yedirdi mi içirdi mi diye. Ablası bakıyo. O büyüttü diyebilirim yani. Çünkü onlar büyütme ben onlara bakamıyordum.”

Neşe’nin küçük çocuğuyla ilgilenememesi, çocuklarına zaman ayıramaması sebebiyle bu sorumluluğu hanedeki diğer çocuklardan yaşça büyük olan kız çocuğu üstlenmiştir. Görüşmeden öğrenildiği üzere lisede eğitim gören bu kız çocuğu annesi çalışırken evdeki kardeşinin giysisinden, okul ödevlerine kadar tüm bakımıyla ilgilenmektedir. Buradan da açıkça görülmektedir ki toplumsal cinsiyet rolleri bireylere küçük yaştan itibaren yüklenmekte ve çocuklar bu rollere göre yetiştirilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin baskın olduğu hanelerde bakım yükümlülüklerinin kadınlar-çocuklar arasında devredilmesi söz konusudur. Bu bağlamda geçim sıkıntısı içindeki ailenin ekonomisine

katkıda bulunmak isteyen anne rolünün yokluğunda bakım sorumluluğunu küçük yaşta üstlenen ablanın “evin küçük annesi” olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

2 çocuğunu bırakacak kimsesi olmadığı için küçük yaştan itibaren kar, kış dinlemeden pazara getirdiğini söyleyen, ilkokul mezunu ve dul olan Emel ise şu an çocuklarının büyüdüğünü hatta bir kızının onunla birlikte pazara çalışmaya geldiğini ancak yine onlara zaman ayıramadığını söyleyerek şunları eklemiştir;

“Onlara da yeterince zaman ayıramıyorum. Bazen eve gidiyorum saat geç oluyo, geç gittiğimde çocuklarım uyumuş oluyor. Çoğu zaman benim çocuklar aç yattı. Ben gidesiye kadar e tekim, kimse yok evde çoğu zaman benim oğlum aç yatmıştır.”

Aynı şekilde üniversite mezunu ve 3 çocuk annesi olan Yeşim de bu konudaki durumunu şöyle açıklamıştır; “Evet çocuklarım var ilgilenilmek istiyorlar ama valla bazen onlara da yetemediğim oluyor. Hafta sonu onlar da çalışıyor bizimle.” Biri eğitim düzeyi yüksek ve evli diğeri ise eğitim düzeyi düşük ve dul olan iki kadın görüşmecinin çocuklarının bakımından sorumlu oldukları ancak ikisinin de vakit ayıramadığı ve hatta bazen çocuklarının da onlarla birlikte pazarda çalışmaya geldiği görülmektedir. Bu çalışmada eğitim düzeyinin ya da medeni durumun kadının çocuk bakımının sorumluluğunu alması konusunda etkili değişkenler olmadığı görülmektedir.

Sosyal hayatları olduğunu belirten Nursel ve Mesude’nin sosyalleşmek için neler yaptıklarını sorduğumuzda faaliyetlerini şu şekilde belirtmişlerdir. Haftada dört gün pazara satışa çıkan Nursel sosyalleşmeye vakti olduğunu şu cümlelerle anlatmıştır;

“Sosyal hayatım geziyorum öyle gezmelerimiz var. Arkadaşlarımla toplanıyoz, alışverişe giderim mesela. Ama ben haftada 6 gün pazara gitmiş olsam kendime zaman ayıramam. Neden? Biliyorsunuz bayan olduğum için evin sorumluluğu da bize ait. Çünkü temizlik bize ait, yemeğiymi, çamaşırıydı bize ait. E ev işini yapınca zaten yoruluyorsun bide gelenin gidenin oluyor, ben bide hiç misafirsiz kalmıyorum.”

Nursel haftada iki gün pazara çıkmayarak bu fırsatı yakalayabildiğini dile getirmiş ve eğer bu iki günde de pazara çıksa “kadın” olduğu için ev işlerini yapmaktan bu fırsatı bulup sosyalleşemeyeceğini ifade etmiştir. Görüşmecinin bu sözlerinden yine “kadın”

olmanın getirdiği toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların hayatlarını önemli derecede etkilediği görülmektedir. Zaten pazarcılık yapan kişinin üretici ise bahçe işleriyle, halden alıyor ise hale gidip ürünlerin alımıyla ve ürünlerinin satımıyla ilgilenmesi zamanının büyük kısmını çalışarak geçirdiğini gösterirken bir de kadınlara ev işleri, çocuk bakımı gibi rollerin yüklenmesi neredeyse hiç boş zamanları kalmamasına neden olmaktadır. Babasının okula göndermediği ancak kendi bildiklerini sohbet ederek öğrettiği Mesude ise kendine zaman ayırabildiğini şu cümlelerle ifade etmiştir;

“Ben her zaman kendime zaman ayırıyorum. Benim için yemek, iş fazla sorun değil. 500 kişiye bile yemek yapabilirim. 2 saate dört beş çeşit yemek yaparım. Ev işi çok seviyorum. Kur’anı Kerimimi okuyorum, namazımı kılıyorum, oturuyorum, çoluk çocuğuma her şeye zaman ayırıyorum.”

Okulda eğitim görmemiş olan ve yaş olarak en büyük görüşmecilerden biri olan Mesude, manevi olarak kendini iyiye ve iyi olmaya adanmıştır. Bu yüzden ev içerisinde yaptığı işleri, dini faaliyetlerini ve çocuklarıyla ilgilenmeyi kendine zaman ayırmak olarak görmekte ve bundan mutluluk duymaktadır. Bodrum ve Denizli’deki pazarlarda satıcılık yapan kadınların neredeyse hepsi kendilerine zaman ayırma konusunda sorun yaşamaktadır. Yapılan görüşmeler analiz edildiğinde bu sorunun sebepleri olarak, pazarda çalışmaktan zaman bulamamaları, pazara çıkmadıkları günlerde ise ev işleriyle ya da çocuklarla ilgilenmek durumunda kalmaları görülmektedir.

Görüşmecilerin ev ve iş dışında sosyal hayatları olup olmadığı incelendiğinde ise Bodrum’da pazarda çalışan 13 kadın görüşmeciden 5’i sosyal hayatlarının olduğunu dile getirmiş ya arkadaşlarıyla ya da komşularıyla görüşüp vakit geçirdiklerini ifade etmişlerdir. İlkokul mezunu Maide ise arkadaş veya akrabalarla vakit geçirmek, “gün yapmak” yerine ilçeye halkı bilgilendirmeye ya da siyasi görüşlerle ilgili konuşmaları dinlemeye gitmeyi tercih ettiğini şu şekilde ifade etmiştir;

“Sosyal yardımlaşma olur, ondan sonra siyasi görüşler hani gelenler gidenler bunları dinlemek için fırsatım olduğu sürece giderim onlara. Kendimi geliştirmek için anladın mı demek istediğimi mesela çocuk tecavüzcüleri, kadın cinayetleri için mesela şeyciler geliyor ya doktorlar ondan sonra psikiyatriciler falan geliyor napabiliriz, nasıl davranabiliriz mesela nasıl yaşantımızda onlara yardımcı olabiliriz o

konular için giderim. Ama öbür türlü öyle gündür mündür hayatımda bilmedim de görmedim de. Görmekte istemiyorum zaten boş muhabbet geliyor onlar bana. Çünkü kendini bilen insan olanında onu yapmaması lazım. Ne olursa olsun şimdi gün zamanı değil şimdi birlik zamanı şimdi sahip çıkma zamanı. Zaten bunları kaybettiğimiz için başımıza ne geliyorsa onlardan geliyor.”

Bilgilendirici faaliyetlere katılan bu görüşmeci, kadınların sosyalleşmek için toplanmalarını “gün yapmalarını” faydasız bulmakta, toplumda yaşanan sorunları benimsemek gerektiğini ve bu sorunlara birlik olunduğu sürece çözüm getirilebileceğini savunmaktadır. Görüşmecinin sosyal hayatı algılayışı budur ve herkesin bu şekilde algılayarak davranmasının toplumu iyileştireceğini düşünmektedir. Maide politik bir kadın olarak örneklemden sapma göstermektedir.

Denizli’de pazarda satış yapan 18 görüşmeciden 7 görüşmeci kadın sosyal hayatlarının olduğunu, çalışmadıkları zamanlar ya da pazardan geldikleri zaman akşam saatlerinde akraba ve arkadaşlarıyla görüşerek, hastane işlerini halletmeye giderek, çocuklarıyla birlikte vakit geçirerek sosyalleştiklerini ifade etmişlerdir. Hem Bodrum’da hem de Denizli’deki görüşmecilerin genellikle iş ve ev dışında sosyal hayatları olmadığı tespit edilmiştir. Pazarcılığın tüm günlerini alması ve yorucu bir iş olması sosyal hayatlarının olmamasındaki en büyük etkidir. Bununla birlikte ev işleri dışında Covid-19 virüsünün de sosyalleşmelerini etkilediği saptanmıştır. Türkiye’nin ekonomik olarak sıkıntıda olduğu özellikle mazot fiyatlarının gün geçtikçe yükseldiği dönemde, İnci fiyatlar sebebiyle gezemediğini şu sözlerle anlatmıştır;

“Yok öyle nasıl olacak ki? Zaten mazot çok pahalı nere gitcen? Kimildayamıyorsun ki bi yere bi yere gittin mi 200-300 liraya mal oluyor, bi misafir çağırırsan önüne bişey koycan ne koycan? Bi yere gitmiyoz ya öyle dışarı otelmiş, hamammış, tarihi eser gibi yerleri hayatta zaten gezmek yok.”

İnci, sosyal hayatının olamama sebebi olarak hayat pahalılığını göstermiştir. Zaman yoksulluğunun, toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirme mecburiyetinin ve Covid-19 virüsünün gerektirdiği kısıtlamalar dışında, ekonomik sorunların da sosyalleşmenin önünde bir engel olduğu görülmektedir.

4.2.5. Kadınların Yoksulluk ve Yoksunluk Algıları

Pazarda satış yapan kadınların kendilerini yoksun hissetme durumlarıyla birlikte hangi konularda yoksun hissettikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bodrum’da pazarcılık yapan 13 kadın görüşmecinin yarısı kendisini yoksun hissederken yarısının bir eksiklik hissetmediği tespit edilmiştir. Denizli’de pazarcılık yapan 18 kadın görüşmecinin 14’ü kendisini bir şeylerden yoksun hissederken 4’ü ise yoksun hissetmemektedir. Dolayısıyla elde edilen bu bilgilerle birlikte çalışma kapsamına giren görüşmeci kadınların birçoğunun kendilerini bir şeylerden yoksun hissetmekte olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Denizli pazarlarında satış yapan kadınların bu durumu daha çok yaşadığı ya da dile getirdiği söylenebilir.

Denizli ve Bodrum’da pazarcılık yapan görüşmecilerin yoksun hissettikleri konuların ise ortaklaştığı sonucuna varılmıştır. Yoksun hissedilen durumlar şunlardır;

- Tatile gidebilmek
- Gezebilmek
- Özenle giyinebilmek
- Çocuklarıyla vakit geçirebilmek.

Yoksun hissedilen farklı durumlara bakıldığında ise Bodrum’daki görüşmecilerden kimi denize girme konusunda kimi de eğitim görmüş olabilme ve araba kullanabilme konularında kendilerini yoksun hissederken bunları Denizli’deki görüşmeciler dile getirmemiştir. Bodrum’da pazarcılık yapan ve eğitimini devam ettirmiş olmayı isteyen Kadriye neden eğitimine devam edemediğini ve bu konuda yoksun hissettiğini şu sözlerle açıklamıştır;

“Ben okumayı çok istedim (gözleri dolar). Okula devam için gittim mesela 1 sene denedim ama sonradan olmadı. Bu işlerle olmuyor. Hem pazar hem eve gidiyorsun bayanların çok büyük sorumlulukları var. Evde yemektir, iştir yani ev işleri falan hani gelirimiz çok güzel olsa bir yardımcı tutarsın ama gelirimiz dediğim gibi yani kendimize yetmiyor nasıl yardımcıya para vereceğim? Sorumluluk çok oluyor bir annede sorumluluk çok oluyor.”

Okula gitme çağında eğitimini bırakıp babasının işi olan pazarcılığı yapmaya başlayan görüşmeci eğitim konusundaki eksikliği şu anda hissetmektedir. Bu eksikliği gidermek ve isteğini gerçekleştirebilmek için bir adım atıp eğitim hayatına devam etmeyi denese

de bir kadın ve bir anne olarak üzerindeki sorumlulukların çokluğu nedeniyle tamamlamaya çalıştığı eğitim hayatını yine bırakmak durumunda kalmıştır.

Denizli'deki bazı kadın görüşmecilerin yoksun hissettiklerini söyledikleri diğer konular ise sosyal hayat ve ev-eşya sahibi olabilmektir. Bodrum'daki görüşmeciler sosyal hayat ve ev konularında yoksunluk hissettiklerini söylememiştir. Kendisini sosyal hayattan yoksun hisseden Denizli'de pazarcılık yapan Hatice bu durumu şöyle dile getirmiştir;

“Ben isterdim ki benim de bir sosyal hayatım olsun bir kadın olarak haftada bir günüml olsun mesela arkadaşlarım olsun bir vakit geçirem. Ama böyle bir şeyim olmadığı için de fazla şey yapmıyorum hani kafaya yormuyom. Eğer ki boş zamanım olursa namaz kılıp, Kuran okumayı daha çok seviyorum. İyice bugün canım sıkkın kendimi böyle çok mutsuz hissediyom radyo dinlemeye çalışırım, haber dinlerim biraz konuşma dinlerim biraz müzik dinlerim. Böyle şekillerde olmaya çalışıyorum. Ha bu mutlu olmak kendi elinde, şu şöyle yapmış bu böyle yapmış dedin mi beyin dağılıyor.”

Hatice arkadaşlarıyla birlikte sosyalleşmek istese ve bu eksikliği yaşıyor olsa da bu durumdan sürekli yakınmak yerine ev içerisinde kendi başına boş zamanlarını değerlendirdiği dini etkinlikler gerçekleştirip, kendini motive etmenin yollarını bulmuş durumdadır.

Görüşmeci kadınların kendilerini yoksun hissettikleri durumların sebepleri ise sürekli çalışmaları gerektiği için zaman kısıtı yaşamaları ve elde ettikleri geliri evin geçimine ve çocuklarla birlikte üretim yaptıkları ürünlere de yetirme çabalarıdır. Zamanları olmadığı için yoksun hissettikleri konularda bir şey yapamadıkları gibi gelirlerini harcama konusunda kendilerini ikinci plana koydukları için de birden fazla konuda yoksunluk yaşamaktadırlar.

Funda, kendisini yoksun hissettiğini şu sözlerle aktarmıştır;

“Tabii ki tabii ki. Hiç yani hayalin olmuyor çoğunlukla. Herkes istemez mi güzel bir hayal. Gezmek olsun ne bileyim gidemiyorsun yapamıyorsun ya. Hep kısasın yani sonuçta. Kısa yani elin kısa, hep bu işleri yapmak zorundasın. Öyle hissediyoruz yani.”

Funda'nın üreticiliği ve satıcılığı yapmak zorunda olduğu ve bu sebeple hayallerini gerçekleştirmek için zamanının olmadığı, kendi deyimiyle “kısa” kaldığı anlaşılmaktadır. Görüşmeci zamanın yetersizliğini, elinin kısa kalması sözüyle bağdaştırarak açıklamaktadır.

31 görüşmeciden 20'sinin kendilerini yoksun hissettikleri belirlenmişken 11'inin yoksun hissetmediği saptanmıştır. Bu 11 kadın görüşmecinin arasında Bodrum'da pazarcılık yapanlar daha fazladır. Yoksun hissetmedikleri durumlar ise sağlıklarının yerinde olması, kendileriyle barışık olmaları, “nasip” ve “şükür” kavramlarıyla bulundukları durumdan rahatsız olmadıkları şeklindeki açıklamalarıyla anlaşılmaktadır. Bodrum'da pazarcılık yapan Sema hiçbir konuda kendisini yoksun hissetmediğini şu şekilde ifade etmiştir;

“Hani çok gözüm yukarlarda değil ya hiç eksik hissetmiyorum sağlığımız yerinde. Allah'a şükür kazanıyoruz bunu da kazanamayanlar var Allah bereket versin daha ne isteyeyim ki?”

Yoksun hissetmeyen diğer görüşmecilerin de “şükür” ifadesiyle yaşadıkları hayattan memnun oldukları tespit edilmiştir.

Çalışmanın gerçekleştirildiği her iki bölgede de pazarcılık yapan kadınların çoğu kendisini yoksun hissederken, kendilerini yoksul görüp görmedikleri sorulduğunda ise yoksun hisseden görüşmecilerin bile kendilerini yoksul olarak görmedikleri tespit edilmiştir. 31 görüşmecinin yalnızca 6'sı kendisini yoksul görmektedir. Bu görüşmeciler de yoksul olduklarını ifade ederlerken, hep bir şeylerden eksik kaldıklarını, yetişemediklerini vurgulamışlardır. Aysel kendisini yoksul olarak gördüğünü şu sözlerle açıklamıştır;

“Ya yoksul tabii ki illaki her zaman. Dört dörtlük olan biri değiliz eksiklerimiz var muhakkak, yetişemediğimiz var. Kazanamıyorsun yetişemiyorsun, oluyor tabi zor.”

Diğer 25 kadın görüşmeciden 13'ü kendisini yoksun hissettiği halde yoksul olmadığını söylemektedir. Eksikleri ve istekleri olup bunları gerçekleştirememelerine rağmen hallerine şükredip kendilerinden daha kötü durumda olanların varlığını vurgulamaktadırlar. Hem Bodrum'da hem de Denizli'de kendilerini yoksul olarak görmeyen görüşmeciler çoğunluktadır. Bu görüşmecilerin şükrederek ve nasip diyerek

yoksul olmadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Genelde kendilerinden daha kötü durumda olan insanlarla kendi durumlarını kıyaslayarak yoksul olmadıklarını dile getiren kadınlar da aslında yoksulluk yaşamaktadırlar. Ancak ya yaşadıkları yoksulluğun farkında değiller ya da yoksulluklarını başkalarının yoksulluklarına göre daha iyi düzeyde gördükleri için bu durumdan şikayetçi olmamaktadırlar. Bunun nedeni aslında yoksulluk yaşasalar da çalışıp para kazanmalarının, sağlıklı olmalarının ve barınabilecekleri bir evleri olmasının kendilerini güvende hissettirmesidir. Bununla birlikte toplum yapısının kanaatkâr olması da kadınların kanaatkâr bir yaşam tarzına sahip olduklarını göstermekte ve yaşadıkları yoksulluktan şikayetçi olmamalarında bu yaşayış biçiminin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir.

Denizli’de iki çocuk sahibi Birgül kendisini yoksul görmediğini şu sözlerle anlatmıştır;

“Görmüyorum. Çünkü çalışıyorum kazanıyorum. Bizden kötü durumda olan çok insanlar var. En azından evim kira değil, çocuklarımı okuttum en büyük zenginlik bu.”

Birgül için en büyük zenginlik, çocuklarının eğitimlerini tamamlamış olmalarıdır. Görüşmecinin zenginlik anlayışı manevi olarak hissettiği doyumdur. Üniversitede okuyan oğlunun söylediğine göre yoksulluk sınırının altında olduklarını ifade eden Sabahat kendisini yoksul görmediğini şu sözlerle aktarmıştır;

“Yoksul mu? Biz öyle istatistiklere baktığımız zaman televizyonda da söylüyorlar, benim oğlum da diyor bana biz yoksul kesime giriyoruz diye. Evimize giren paraya bakıyor, devletin verdiği gelir şeyine de bakıyor biz yoksulluk sınırının altındayız diyor. Ben etrafa bakınca şükrediyom. Şükredenlerdenim.”

“Şükredenlerdenim” deyiimiyle yoksun hissettikleri halde kendisini yoksul görmeyen diğer görüşmecilerin de çalışacakları bir işleri olduğu için ve kendilerinden kötü durumda olanları gördükleri için her halükârda yoksul olmadıklarını dile getirmekte oldukları tespit edilmiştir.

Görüşmecilere yoksun hissettikleri ya da zorluk yaşadıkları konularda bir şey yapıp yapılamayacağı sorusu yöneltildiğinde 31 görüşmecinin 14’ü kimsenin bir şey yapamayacağını ya da yapmayacağını söylemiştir. Özellikle Denizli’deki 18 kadın

görüşmecinin 10'unun pazarcılar için herhangi bir şey yapılamayacağı konusunda hemfikir oldukları saptanmıştır. Kamile, zorluk yaşadıkları konularda bir şey yapılmadığını şu sözlerle ifade etmiştir;

“Hiçbir şey olmaz. Devlet desen daha cebindekini almaya çalışıyor ne yapar ki sana? Vergi parası, yer parası... 15 veriyorduk şimdi 25 lira yer parası veriyoz. 30-40 lira poşete veriyoz devlet sana ne yapar?”

14 senedir pazarcılık yapan Handan da kimsenin herhangi bir yardımda bulunmadığını şu şekilde açıklamıştır;

“Ne yapılabilir ki acaba? Her şey kendi ayakların üstünde durmaya çalışsan yani bir yardım çok zor. Daha çok sıkıyorlar bile pazarcıları. Yer parası oluyor, poşet parası oluyor değişik şeyler oluyor yani”

Kamile ve Handan'ın açıklamalarından pazarcılara yardım edilmesinin zor olduğu, aksine devletin vergi, poşet ve yer parası almasının kendilerine yardım edecekleri ümidini yok ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu görüşmeciler dışındaki diğer 17 görüşmeci yaşadıkları zorluklara çözüm önerileri getirmişler ve bu çözümlerin gerçekleştirilmesini istemişlerdir. Birden fazla çözüm önerisi sunan kadın pazarcıların en çok yoğunlaştığı iki noktadan birisi fiyatların düzenlenmesi ve dengede olması gerektiğidir. Denizli'de pazarcılık yapan Cansel fiyatlar hakkındaki görüşünü şu sözlerle anlatmıştır;

“Fiyatlar sabit olmalı, tek olmalı. Mesela marketlerde nasıl insanlar bir kuruş dahi indirim yaptıramıyorlar. Aynı öyle yani burada da bu olmalı yani. Devlet bunlarla ilgili bir hak getirmeli.”

Bu açıklamaya bakıldığında pazardaki ürünlerin marketlerden daha uygun fiyata verilmesi durumunda satıcının zor durumda kaldığı anlaşılmaktadır. Fiyatların sabit olması pazarcıların kazançlarının artmasını sağlayacaktır ancak bu durum müşterinin markete daha çok kaymasına da neden olabilir. Çünkü pazar kültüründe “pazarlık yapmak” bir alışkanlık haline gelmiştir. Fiyatların sabit olması halinde pazardakiyle aynı fiyat olduğu için marketten alışveriş yapmayı tercih edenlerin sayısı artış gösterirken pazarcılar müşterilerini kaybedebilirler. Fiyatların düzenlenmesi konusunda bir diğer çözüm önerisi de üretim maliyetlerinin azaltılmasıdır. Kezban bu konudaki önerisini şu cümlelerle aktarmıştır;

“Mazot, gübre köylünün istediği şekilde olsun ki, istediği derken yani bu çok yüksek. Köylü için kötü burada yaşayanlar ne yapsın? Çünkü köylü yetiştirecek gelecek ki bu insanlar da alışveriş yapacak. Mazotuna gübresine yani köylüyü, yetiştiriciyi el üstünde tutmak lazım ki yetiştirsın. Yapsın ki buralara getirsin.”

Özellikle alan araştırmasının yapıldığı pandemi dönemi ve sonrasının ekonomiyi dolayısıyla üreticiyi olumsuz şekilde etkilemesinden dolayı üretim faktörlerindeki artış yetiştirilen ve satılan ürünlere de yansımıştır. Bu durum pazarcı kadınların satacakları ürün sayısından elde edecekleri gelirden, müşterilerle aralarındaki gerginliğe kadar sorunlar yaşamalarına neden olmuştur. Hem alıcıyı hem satıcıyı oldukça zorlayan bu konuda üreticiler maliyetlerin azaltılmasını ve üreticinin desteklenmesini beklemektedirler.

Görüşmecilerin çözüm önerisi olarak yoğunlaştığı ikinci konu ise kapalı pazaryerlerinin arttırılmasıdır. Özellikle kış aylarında çok zorluk yaşadığını söyleyen görüşmeciler kapalı pazarların daha fazla olması gerektiğini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte pazarcılık yapan kadınların diğer çözüm önerileri devletin kendilerine maddi yardımda bulunması, ev sahibi olmaları konusunda destek sağlaması ve marketlerdeki manav reyonlarının kaldırılması şeklinde tespit edilmiştir. İnci'nin marketlerdeki manav reyonları hakkındaki yorumu şu şekildedir;

“Marketlerde manav reyonu olmaması lazım. Adam marketse marketini satması lazım. Biz gidiyoruz peynir zeytin satıyoruz mu? Satmıyoruz. Deterjan satıyoruz mu? Satmıyoruz. Bunlar biraz kısılrsa biz de hani biraz iş yaparız. Pazarlar çoğaldı her adımda pazar var. Ufacık bir yere pazar açıyorlar.”

Denizli'de pazarcılık yapan bu görüşmecinin sözlerine bakıldığında marketlerin pazarcılar için önemli bir engel olduğu görülmektedir. Satışlarını azaltan marketlerin varlığı çoğalırken bir de pazaryerlerinin artması pazarcıları daha sıkıntılı bir duruma sokmaktadır. Pazarda bulunan ürünlerin marketlerde satılmaması ya da kısıtlanması ve pazaryerlerinin sayı olarak azaltılması üreticileri/satıcıları rahatlatacaktır.

Tüm görüşmeciler arasında tek üniversite mezunu olan ve eşiyle birlikte pazarcılık yapan Yeliz erkeklerin kadın pazarcılara davranışlarından rahatsızlık duyduğunu belirterek bu konuda bir şey yapılamayacağını dile getirmiştir;

“Yapılamaz. Bu erkeklerin beynini nasıl yıkayacaksın? De mi Bülent? (Eşine soruyor). (Eşi konuşuyor): Kadın olduğu için biraz daha şey oluyor yani mesela Şeref abinin yanına ben niye gitmiyorum sabahtan beri ama Yeliz oldu mu bi de bayansan bi de evlendi boşandıysan tamam gari iyiye de gelirler kötüye de gelirler o yönden çok büyük sıkıntısı oluyor.”

Görüşmeci kadının bu konu hakkında eşinin de fikrini sormasıyla birlikte pazarda satıcılık yapan kadınların erkeklerin rahatsız edici davranışlarına maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Özellikle tek başlarına olan dul kadınların geçimlerini sağlamak amacıyla pazarcılık yaparken erkeklerin rahatsız edici davranışlarına daha çok maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Özellikle eşiyile birlikte pazarcılık yapan bir erkeğin bu durumu kendine uyarlayarak dile getirmiş olması pazar ortamında bu tür olayların sık yaşandığını kanıtlar niteliktedir. Sonuç olarak kadınların düzensiz, belirsiz ve tehlikeli olan bu iş türünde bir şekilde kazanç sağlamak için yer almaları yorucu ve zorlu şartlarda çalışmalarına ek olarak bir de erkeklerin yakışıksız davranışlarıyla karşı karşıya kaldıkları saptanmıştır.

4.2.6. Kadınların Gelecek Planları

Pazarda çalışan kadınların bu işe devam etme istekleri ve gelecekle ilgili planları sorularak ileriye dönük hayalleri ve umutları öğrenilmeye çalışılmıştır. Pazarcılığa aile işi olması, tarla/bahçe sahibi olup ürünlerden kazanç sağlama ya da maddi durumlarının kötü olması gibi etkenlerle başlayan 31 görüşmeci kadından 29'u bu işi yapmaya devam etmek istemektedir. Bodrum'daki 13 görüşmecinin hepsinin bu işe devam etmek istedikleri, Denizli'deki 18 görüşmecinin ise 2'si hariç hepsinin bu işi yapmayı istedikleri tespit edilmiştir. Bu 2 görüşmeciden birinin yaşlılıktan dolayı diğerinin de yorulduğu için pazarcılığı bırakmak istedikleri sonucuna varılmıştır.

29 görüşmecinin bu durumu,

- Başka bir işte çalışma seçenekleri olmaması,
- Borç, çocuk evlendirme, çocukların eğitimi vb. nedenlerle mecbur olmaları
- Güçleri yetene kadar çalışmak istemeleri gibi nedenlerle pazarcılığa devam edecekleri belirlenmiştir.

Bodrum'da pazarcılık yapan ve pazarcılığa devam etmeye mecbur olduğunu söyleyen Nursel bu durumu şöyle açıklamıştır;

“İsterim çünkü ablam daha biz emekliliğimizi almadık bak daha yaşı var. Yarın oğlum evlenecek ben emekli olsam da yetmez ki. Düğün edicem şimdi altın almış başını gitmiş, her şey fiyatlı. Ben mecburum bunu yapmaya. Yapmasam napcem, neylen okutucem neylen evlendircem ben çocuğumu?”

Görüşülen pazarcı kadınların neredeyse hepsinin, emekli maaşlarının yetmeyeceğinden ve hem geçimlerini sağlamak için hem de çocuklarının eğitimlerini tamamlamaları ya da çocuklarını evlendirmeleri için ekstra olarak gerek duydukları maddiyatı sağlamak amacıyla bu işe devam edecekleri tespit edilmiştir.

2 çocuk sahibi İnci bu işi yapmaya devam etmek zorunda olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir;

“Yapmak istiyom tabi yapcam mecburum. Artık bundan sonra beni kim alacak? Makineci değilim, dokumacı değilim. Memur değilim amir değilim ne yapcam? Evin masrafını çıkarsam yine yeter.”

İnci gibi 31 görüşmecinin büyük bir kısmının eğitim düzeyi düşük olduğu için herhangi bir mesleki yeterlilikleri bulunmamaktadır. Bu sebeple içinde bulundukları ve her şeyiyle bilgi, tecrübe sahibi oldukları pazarcılık işini sürdürmeyi tercih etmektedirler.

Bodrum ve Denizli’de pazarcılık yapan görüşmecilerin yarısı gelecekle ilgili planları olduğunu söylerken yarısı ise geleceğe dair bir planlarının olmadığını ifade etmiştir. Her iki bölgedeki görüşmeciler de bu konuda ikiye ayrılmış durumdadır. Gelecek planı olan 15 görüşmecinin, köy ve deniz kenarı gibi doğal/sakin yerlerde yaşamlarına devam etmek, inzivaya çekilmek, hacca gitmek, dükkân açmak, çiftçiliği bırakıp hayvancılık yapmak, çocuklarını okutmak ve evlendirmek gibi planlamaları olduğu tespit edilmiştir. Özellikle çocuklarıyla ilgili eğitim ve evlilik konularındaki planlar öne çıkmaktadır. Handan’ın gelecek planı şu şekildedir; *“Çocuklarımı evermek başka hiçbir şey yok. Çocuklarım için yaşıyom zaten. Ben annesizlik çok çektim.”* Görüşmecinin kendisinin de annesizliği yaşaması ve çocuklarına bu durumu yaşatmak istememesi kadının hayatını çocuklarına adadığını, geleceğindeki tek planının çocuklarıyla ilgili olmasından da anlaşılmaktadır. Bodrum’da pazarcılık yapan ve 2 çocuk sahibi olan Nurgül ise gelecekle ilgili düşüncesini şu sözlerle dile getirmiştir;

“Hiç öyle bir şey düşünmedim. Ama gelecekte olursa sürekli tezgâh kurup tezgâh açmaktansa bir dükkân olsa orada işimi takip etsem sürekli aynı yerden.

Müşteri aynı ikametgahta beni bulsa onu isterim. Çocuklarım için de bir işyeri olmuş olur temennim olur.”

Nurgül’ün satış yapabileceği bir dükkân istemesi, pazarcılığın dinamik yapısından yorulduğunu göstermektedir. Buna ek olarak görüşmeci kendisi için belirli bir yere sahip olmak istese de aynı zamanda bu yerin çocuklarına kalmasını da düşünerek gelecek planlarına onları da dahil ettiği görülmektedir. Denizli pazarlarında satış yapan ve 2 çocuk sahibi olan Birgül gelecek planını şu cümlelerle anlatmıştır:

“Köyde evim var. Eşim emekli olduğunda, çocuklarımı okuttuğumda, yazın köyde kışın tekrar Denizli’de kalmayı düşünürüm. Yazın köy yeri çok güzel. Hayalim o yani köy insanı olduğum için köy hayatını seviyorum.”

Şehirdense köy hayatını tercih eden Birgül öncelikli olarak eşinin emekli olmasını ve çocuklarının eğitimlerini tamamlamasını bekleyeceğini sonrasında kendi hayali olan köyde yaşamayı gerçekleştirmek istediğini söylemesi, görüşmeci kadının hayalinin bu durumların gerçekleşmesine bağlı olduğunu göstermektedir.

Geleceğe dair hiçbir planı olmadığını söyleyen 16 görüşmeci kadının istedikleri tek şeyin sağlıklı olmak olduğu sonucuna varılmıştır. Bodrum’da pazarcı olan Funda gelecek ona ne getirecekse onu kabullendiğini şu sözlerle ifade etmiştir;

“Yok ne derler onu hayat nasıl getirirse onu. Öyle bir şeye dalacak gücüm yok yani. Önce maddiyat lazım o olmadı mı olmuyor. Hayat böyle devam ediyor iyi kötü idare ediyoz. Allah hastalık vermesin.”

Hayallerini maddiyata bağlayan kadın şu an maddi yönden belirsiz ve düzensiz bir işe sahip olduğundan hayatın getireceği şeyleri geleceği için kabullenmiş konumdadır. İhtiyacı olan her şeye şu an sahip olduğunu söyleyen Emel ise gelecekle ilgili tek planının ölümünden sonraki hayata dair yaptığı ve yapacağı hazırlıklar olduğunu ifade etmiştir;

“Yok. Hiçbir planım yok. Çok şükür bir evim var bir işim var bir arabam var hiçbir planı yok. Öteki tarafa plan yapıyorum. Kuranımı okuyorum çok şükür namazımı kılıyorum. Öteki taraf için hazırlık yapıyorum burası yeter.”

Ev, iş ve arabaya sahip olmak demek gelecekle ilgili plan yapmamak anlamına gelmektedir. Çünkü görüşmeci kadın sahip olduklarıyla yetinmekte ve daha fazlasını

istemek yerine dini inancı doğrultusunda geleceğe hazırlanmaktadır. Cansel gelecekle ilgili bir planı olmadığı şu sözlerle aktarmıştır;

“Gelecek planlarım yok gari Allah’tan sağlık isteyem. Hepsini verdi Allah şoförlüğümü verdi, arabamı verdi, evimi verdi, çocuklarım iyi. Sağlık istiyom başka hiçbir şey istemiyom gerçekten. Allah olmayanlara versin.”

Cansel gelecekle ilgili bir planı kalmadığını şoförlüğünden arabasına, evine ve çocuklarının durumunun iyiliğine kadar her şeye sahip olduğunu dile getirmiştir. Geleceğe dair planı olmayan görüşmeci kadınların hepsinin hayatlarıyla ilgili herhangi bir hayalleri olmadığı ve tek isteklerinin sağlıklı olmak olduğu görülmektedir. Bu kadınların hayallerinin olmaması ise hayatlarında iyi hissetmelerini sağlayan şeylerin gerçekleşmiş olması, maddi güçlerinin olmaması ve yaşadıkları hayattan dolayı umutlarının ve beklentilerinin güçlü olmamasından kaynaklanmaktadır.

Tüm görüşmelerin sonucunda kadınların gelecekle ilgili var olan planları ve hayallerinin çocuklarının hayatları üzerine kurulu olduğu tespit edilmiştir. Kadınların annelik duygusu ve sorumluluğu her daim öncelikli olarak hayatlarına yansımaktadır. Gelecek planı olmayan kadınlarinsa hayatları istedikleri rahatlıkta yaşayacakları durumdadır ve tek istekleri sağlıklı bir şekilde inanışları doğrultusunda ibadetlerini gerçekleştirerek manevi anlamda iyi hissetmektir.

SONUÇ

Yoksulluk çok eski zamanlardan beri tüm dünyada var olan ve çocuklar, göçmenler, yaşlılar ve kadınlar gibi dezavantajlı grupları daha derinden etkileyen küresel bir sorundur. Küreselleşme ile birlikte değişen üretim yapısı, rekabeti de uluslararası bir boyuta taşımıştır. Arz ve talepler değişikliğe uğrayınca kitle üretimini merkezine alan fordist üretim şekli yerini, tüketicinin talebine göre farklı mal ve hizmetler üreten post-fordist üretim şekline bırakmıştır. Tüm bu süreçte çalışma biçimleri de değişikliğe uğramış, atipik, esnek çalışma biçimleri; güvencesiz, kısmi süreli, geçici, kendi hesabına ve düşük ücretli işler ortaya çıkmıştır. Böylece yoksulluk gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere tüm dünyada artış göstermiştir.

Atipik çalışma şekillerinde, erkekler yerine ucuz emek olarak kadınlar çalışmaya başlamış bu da rekabet içerisindeki firmaların, işverenlerin fırsatı haline gelmiştir. Kadınların istihdam oranı artmıştır ancak kadınlar bu sefer de yoksulluğun farklı boyutlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Hane içerisinde veya toplumda cinsiyet ayrımcılığına maruz kalan kadının yaşadığı bu ayrımcılık farklı bir boyuta ulaşmış, işgücü piyasasında da karşısına çıkmıştır. Kadınların atipik çalışma biçimlerini tercih etmelerinin nedeni ise toplumsal cinsiyet rolleri ve eğitim düzeyleridir. Toplumun kadına biçtiği roller ev işlerinden, yemek, temizlik, çamaşır, çocuk ve yaşlı bakımından sorumlu olmasıdır. Kadın bunları gerçekleştirirken tam zamanlı bir işte çalışması güç olduğundan atipik çalışma biçimlerini tercih etmektedir ya da eğitim düzeyleri düşük olduğu için bu işlerde istihdam edilmek durumunda kalmaktadırlar.

Bu çalışmanın sonucunda hem Bodrum hem de Denizli pazarlarında eğitim düzeyleri düşük olan kadınların birçoğunun sattıkları ürünleri kendilerinin ürettiği görülmektedir. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki kadınlar hem ücretsiz aile işçiliği yapmakta hem de bu ürünleri düzensiz gün ve saatlerde, belirsiz ücretlerle, pazaryerlerinde satmaktadırlar. Maddi sıkıntı yaşamaları pazarcılığa başlama nedenlerinin başında gelmektedir. Bununla birlikte yapılan analizler sonucunda mesleki yeterliliği bulunmayan kadınların aile büyüklerinin ya da eşlerinin de pazarcılık yapıyor olmalarının bu atipik çalışma şeklinin içerisinde yer almalarında büyük etken olduğu anlaşılmıştır. Aileden gelen bu pazarcılık kültürünün varlığı kadınların çalışma hayatına katılım şekillerini etkilemiştir. Buna ek olarak hane içerisinde “anne” ve “eş” rollerini gerçekleştirmektedirler. Sonuç olarak pazarda çalışma koşullarının ağır, uzun süreli ve

düzensiz olması, toplumsal cinsiyet rollerini de gerçekleştirmeye çalışan kadını yapabilirlikleri bakımından daha da yoksullaştırmaktadır.

Pazaryerleri ve ev dışında farklı mekânlarda vakit geçiremeyen kadınlar pazarcılığın en iyi yanını sosyalleşme imkânlarının olması şeklinde belirtmişlerdir. Esnaf ve müşterilerden oluşan birçok farklı insanla iletişim içerisinde olmak pazarcı kadınların sosyal doyum yaşamalarını sağlamakta ve onlara keyif vermektedir. Bu durum kadınların duyguların, ev işleri ve aile ilişkilerinin yaşandığı kadının alanı olarak nitelendirilen özel alandan çıkıp, yönetim, kültür ve özgürlüğün olduğu erkeğin alanı kamusal alanda da kadın olarak kendi yerlerini bulabildiklerini göstermektedir. Sosyalleşmek pazarda satış yapan kadınları manevi yönden tatmin ediyorken, sıcak paranın ise pazarcılığın en çekici maddi unsuru olduğu kadınlar tarafından belirtilmiştir. Kadınların çoğunun ileride de emeklilik maaşının yetersiz olacağı düşüncesiyle geçimlerini sağlamak ve özellikle çocuklarının rahat olması adına bu işi yapmayı sürdürmeye mecbur oldukları belirlenmiştir. Geleceğe dair planlarında da hep çocukları için bir şeyler yapmak istediğini dile getiren kadınların çocuklarını bu denli önemsemesini onların da kendileri gibi gelir yoksulluğu, toplumsal hayattan yoksun kalma gibi olumsuzluklarla mücadele etmek istememelerine bağlayabiliriz.

Pazarda çalışmak kadınların gelir yoksulluğunu tam anlamıyla gidermemekle birlikte, zaman yoksulluğu çekmelerine de neden olmaktadır. Aslında kendilerini toplumsal hayattan dışlanmış hissedip sosyalleşmeyi, farklı aktivitelerle birlikte alışveriş yapmayı isteseler de tüm bunlara rağmen çoğunun kendilerini yoksul olarak görmemesi, yetiştikleri zamanlardan ve o zamanların toplum yapısından kaynaklı olarak azla yetinmeye, ellerindekiyle geçinmeye alışık olmalarına, yaşamayı bu şekilde öğrenmiş olmalarına bağlanabilir.

Pandemi sürecinde pazaryerlerinde en çok zorluk yaşanan durum ise ürünlerin elle seçilmemesi ve pazarların kurulduğu günlerin değişiklik göstermesidir. Özellikle Denizli'deki pazarlarda müşteriler ve pazarcı kadınlar arasında ürünlerin elle seçimi konusunda gerginlikler yaşanmıştır. Bodrum ve Denizli'deki pazarların hepsinde pandemi döneminde alınan tedbirler satıcı/üretici kadınların satışlarını olumsuz etkilemiş dolayısıyla geçimlerini zorlaştırmıştır. İki bölgede ele alınan pazarlar ve pazarcı kadınlarla ilgili farklılıklara bakıldığında Denizli'de açık pazaryerleri çok iken Bodrum'da kapalı pazarlar daha fazladır. Kadınlar her iki bölgede de üretici olarak

yoğunlaşmışlardır. Pazarda satışı yapılan ürünlerden farklı üretim alanı olarak Bodrum'da zeytincilik ve Denizli'de hayvancılık üzerine daha çok üretim yapılmaktadır. Mevsimsel olarak Bodrum'daki pazarlar yaz aylarında daha yoğun geçerken kış aylarında satışlar azalış göstermektedir. Ancak Denizli büyükşehir olduğundan kışın da müşteri akışı Bodrum'daki pazarlara kıyasla daha düzenlidir. Her iki bölgedeki pazarcı kadınların aile büyüklerinden ya da eşlerinden pazarcılık yapanlar mutlaka bulunmaktadır. Pazarcılık kültürü bölgesel değişiklik göstermemiştir.

Sonuç olarak Bodrum ve Denizli'deki pazarlarda çalışan kadınlar gelir ve insani yoksulluğu yaşamakta ancak toplumsal cinsiyet ayrımcılığını çalıştıkları yerde yaşamamaktadırlar. Emekli olduktan sonra bile pazarcılığa devam etmek isteyen kadınların geçim korkuları uzun vadede geçmeyecektir. Kadınların pazaryerinde yaşadıkları zorluklar ve hayatlarında hissettikleri yoksunluklar için yapılabilecek bir şeyin olmamasının umutsuzluğu içerisinde bulundukları görülmektedir. Bu umutsuzluğu gidermek için devlet tarafından pazarda çalışan kadınlara özellikle sosyal güvencelerini sağlayabilmeleri konusunda ek gelir desteği sağlanmalıdır. Böylece güvenceli bir yaşama sahip olmaları yaşadıkları yoksulluğu azaltacaktır. Buna ek olarak kadınların üzerindeki bakım sorumluluğunun toplumsal olarak paylaşılmasını sağlayan destek hizmetleri arttırılmalı, var olan hizmetlerin ise etkili bir biçimde hizmet vermeleri kontrol altına alınarak sağlanmalıdır. Kadınların kendilerine ve sosyal yaşamlarına da zaman ayırabilmeleri bu şekilde mümkün olacaktır. Pazarda çalışan kadınların gelir yoksulluğu yaşamalarını azaltacak önlemlerden birisi tezgâh açılan yerden alınan ücretlerin daha aza indirilmesi ve tezgâh yerini satın alan pazarcılardan ekstra olarak ücret alınmaması gerekir. Pazarda satış yapıp aynı zamanda üretici de olan kadınlara en büyük destek ise üretim faktörlerinin fiyatları konusunda sağlanmalıdır. Üretim faktörlerinin fiyatları dengelendiği zaman pazarda satılan ürünlerin hem satışı hem de alışı genel bir refah getirecektir. Özellikle gelir yoksulluğunu azaltacak olan bu refah pazarda satış yapan kadınların hayatlarına da yansiyarak yoksunluk hissettikleri ve yoksulluk çektikleri durumların azalmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G. (2011). Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru. *Praksis* , 0(8), 255-306.
- Açıkgöz, Ş. ve Yazar Aslan B. (2019). OECD Ülkelerinde İşgücü Piyasası Esnekliği ve Güvenceli Esneklik Göstergelerine Yönelik Bir Değerlendirme, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(2), 45-68.
- Açıkgöz, R. (2010). Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme, *Yardım ve Dayanışma*, 1(2), 45-60.
- Agcadağ, İ. (2011). “*Kentleşme Sürecinde Tüketim: Antalya Semt Pazarları Örneği*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Akbaş, S. ve Durusoy Öztepe, N. (2018). Türkiye'de Kendi Adına ve Hesabına Çalışanların Sosyal Güvenliği. *Sosyal Güvenlik Dergisi* , 67-94.
- Akçakaya, M. (2009). “*Türkiye’de Bölgesel Yoksulluk*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akder, A. (2000). “Türkiye’deki Bölgesel Eşitsizlikler ve Kırsal Yoksulluk” Yoksulluk, Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu, TESEV Vakfı Yayını, İstanbul.
- Aksan, G. (2009). “*Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akşit, E. E. (2017). “*Kadınların Hamamı ve Dönüşümü*” A. Alkan içinde, *Cins Cins Mekan* (s. 136-167). Varlık Yayınları, İstanbul.
- Alkan, A. (2000). "Özel Alan- Kamusal Alan" Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekan. *Kültür ve İletişim*, 3(1), 71-95.
- Angelo B., Briani S., Luchini G., Giraldi M., Martino M.C., Poretta A., Totaro M. and Privitera G. (2020). "Management of healthcare areas for the prevention of COVID-19 emergency in an Italian teaching hospital in Pisa, Tuscany: A hospital renovation plan". *Infection Control & Hospital Epidemiology*, 1-6. doi: 10.1017/ice.2020.177.
- Arendt, H. (2021). *İnsanlık Durumu*, (çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arun, M. (2011). A Contribution to the Poverty Studies in Turkey with a Framework of Capability Approach: The Case of General Directorate of Social Assistance and Solidarity. The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara.
- Asiltürk, T. (2011). “*Atipik İstihdam: Part-Time Çalışma*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atmaca, Z. (2019). “*Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Eğitim Politikaları*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Aygüler, E. ve Buz, S. (2017). Amartya Sen'in Kapasite-Yapabilirlik Yaklaşımı Bağlamında Türkiye'de Yoksulluk Durumu. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(15), 177-189.
- Aytaç Güner, M. T. (2010). “Kadın İşgücü ve Kadının İşgücüne Katılımı: Kriz Dönemlerinde Kadın İstihdamı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara.
- Aytış, Z. (2021). “Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Yeni Arayış: Karınca Ticareti (Habur Sınır Kapısı Örneği)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şırnak.
- Bal, M. D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi (KASHED)*, 1(1), 15-28.
- Balkan, N. (2017). “Kadın Yoksulluğu ve Yoksulluğun Kadınlaşması: Kırklareli İlinde Bir Alan Araştırması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Bayat, İ. (2015). Türkiye'de Yoksul Hanelerde Yaşayan Kadınların Enformel İstihdama Katılma Nedenleri. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 6(1), 53-69.
- Bell, D. (2012). Hannah Arendt, the Jews, and the Labor of Superfluity. *PMLA*, 127(4), 800-808.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu*, (çev. Bülent Doğan ve Kâzım Özdoğan), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Benslimane, A. (2018). PARTICIPATORY DESIGN APPROACH IN TRANSFORMING URBAN POOR AREAS: THE OPERATION SALAM PROJECT, SALÉ. The Republic of Turkey Bahçeşehir University, İstanbul.
- Biçerli, K. ve Özer M. (2004). Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-86.
- Bilen, M. ve Yumuşak, İ. G. (2000). Gelir Dağılımı - Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 77-96.
- Bilgiç, D. (2020). “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk: Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkileri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Bora, A. (2007). Kadınlar ve Hane: “Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?”. (düz. Necmi Erdoğan) içinde, *Yoksulluk Halleri* (s. 97-132). İletişim Yayınları.
- Bromley, R. (1971). Markets in the Developing Countries: A Review. *Geography*, 124-132. <https://www.jstor.org/stable/40567506> (22.04.2022).
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Buvinic, M. (1998). Women in Poverty: A New Global Underclass. *Foreign Policy*, 38-53. doi:<https://doi.org/10.2307/1149088>.

- Can, Y. (2017). Yoksulluk, Yerel ve Küresel Eşitsizlikler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1111-1126.
- Canbey Özgüler, V. (2014). *Gelir, Servet ve Yoksulluk*. Cinius Yayınları, İstanbul.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı Ekonomi, Toplum Ve Kültür 1. Cilt Ağ Toplumunun Yükselişi*, (çev. Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Cattan, P. (1998). Child Care Problems: An Obstacle To Work. *Monthly Labor Review*, 114(10), 3-9.
- Cennet, B. (2010). “Yoksulluk ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Politika Uygulamaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Chant, S. (2003). “Female Household Headship and the Feminisation of Poverty: Facts, Fictions and Forward Strategies”, LSE Research Online, London.
- Choi, J. W. (2010). Feminisation of poverty in 12 welfare states: Strengthening cross-regime variations? *Luxembourg Income Study Working Paper No. 549* . Luxembourg Income Study (LIS) Working Paper Series, Luxembourg.
- Chossudovsky, M. (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, (çev. Neşenur Domaniç), Çiviyazıları Yayınevi.
- Çakır, Ö. (2008). Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 25-47.
- Çakmak, Y. Z. ve Koçak O. (2011). Pazarcılık Sektörünün Enformel Boyutu Üzerine Bir Araştırma: Yalova Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* , 0(60), 224-256.
- Çelik, S. ve Ceren, A. (2015). Kentsel Yoksulluğun Çözümünde Kamu-Sivil Toplum Kuruluşları İşbirliği: Adıyaman Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(20), 573-613.
- Çırak, A. N. (2021). “Endüstri 4.0’ın Yoksulluk Üzerine Etkilerinin Kamu Maliyesi Perspektifinden Değerlendirilmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Demircan, E. İ. (2021). “Kadın Yoksulluğunu Önlemede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Faaliyetleri: Adapazarı Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yalova.
- Diamond, J. (2018). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*. (çev. Ülker İnce), Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Dublen, Y. (2014). “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımları ve Belirleyicileri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Durusoy Öztepe, N. (2012). “Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Denizli Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir? *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83-88.
- Emin, E. (2018). *Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu*. İstanbul: www.insamer.com (21.05.2022).
- Erdut, T. (2004). Yaşam Boyu Sosyal Koruma İçin İş ve Gelir Güvencesi. *I. Ulusal Sosyal Politika Kongresi*. içinde Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Yayınları, Ankara.
- Erdut, T. (2011). Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma. *Çalışma ve Toplum*, 2(29), 55-82.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.
- Ersoy, H., Gürbüz, A. O. ve Fındıkçı, M. (2019). Covid-19'un Türk Bankacılık ve Finans Sektörü Üzerine Etkileri, Alınabilecek Önlemler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19(37), 146-173.
- Evcim, N., Güneş, S. ve Karaalp Orhan, S. (2019). Yoksulluk, Eşitsizlik ve Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Düzey-1 Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4), 145-164. doi:<http://dx.doi.org/10.11611/yead.570805>.
- Fisunoğlu, M. ve Şengül, S. (2014). Türkiye'de Kadın Yoksulluğu. *International Conference on Eurasian Economies*, Makedonya.
- Friedmann, J. (1996). Rethinking poverty: empowerment and citizen rights. *International Social Science Journal*, 48(2), 161-172.
- Geçgin, E. (2019). Niğde'de Pazarcı Kadınların Toplumsal Durumları Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(47), 42-58.
- Gerşil, G. (2015). Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu. *Yönetim ve Ekonomi*, 22(1), 160-181.
- Giesecke, J. (2009). Socio-economic Risks of Atypical Employment Relationships: Evidence from the German Labour Market. *European Sociological Review*, 25(6), 629-646. <https://www.jstor.org/stable/27745246> (23.06.2022).
- Gorz, A. (1986). *Elveda Proletarya*, (çev. Hülya Tufan), Afa Yayınları, İstanbul.
- Gorz, A. (2001). *Yaşadığımız Sefalet Kurtuluş Çareleri*, (çev. Nilgün Tural), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gökkaya, V. B. ve Kocacık, F. (2005). Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.
- Gökkaya, V. B. (2014). Cam Tavan, Kadın ve Ekonomik Şiddet. *The Journal of Academic Social Sciences*, 372-383. doi:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2385>.
- Göktaş, S. (2019). “Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir Alan Araştırması: Kars Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

- Güçlü, M. (2017). Türkiye'de Kadınların Bölgesel İşgücüne Katılımlarının Belirleyicileri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(3), 83-101. doi: 10.17065/huniibf.340705.
- Gün, E. (2020). “Bir Sürdürülebilir Yapı Tasarımı: Semt Pazarı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Günindi Ersöz, A. (2015). Özel Alan/Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 80-102.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*. (çev. Mustafa Tüzel) , Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Habermas, J. (2004). *Kamusal Alan*. (ed. Meral Özbek) içinde, *Kamusal Alan* (s. 95-102), Hil Yayın, İstanbul.
- Habermas, J. (2018). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. (çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Haviland, W. A., Prins H. E., Walrath, D. and McBride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*. (çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin Durumu*. (çev. Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul.
- Heintz, J. (2006). Globalization, economic policy and employment: Poverty and gender implications. *Employment Strategy Papers No: 6*. International Labour Organization (ILO), Geneva.
- Heltberg, R. (2002). Discussion Paper No. 2002/21 The Poverty Elascity of Growth. UNU World Institute for Development Economics Research (UNU/WIDER), Finland.
- Heper, H. Ve Güzel, A. (2017). Sürekli İstihdamdan Geçici Atipik İstihdama!...: Mesleki Amaçlı Geçici İş İlişkisi. *Çalışma ve Toplum*, 1(52), 11-58.
- Hirsch, J. (1991). Fordism and Post-Fordism: The Present Social Crisis and its Consequences. J. H. Ed. Werner Bonefeld (Dü.) içinde, *Post-Fordism and Social Form A Marxist Debate on the Post-Fordist Sate* (s. 8-34). London.
- ILO. (1994). What are part-time and on-call work? https://www.ilo.org/global/topics/non-standard-employment/WCMS_534825/lang--en/index.htm (16.04.2022).
- ILO. (2021). Labour force participation rate by sex and age -- ILO modelled estimates, Nov. 2021 (%) -- Annual. (31.03.2022).
- İncedal, S. (2013). “Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları”, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tez, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- İpek, M. (2015). Yeni Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Yardım Paradoksu. *Karatahta/İş yazıları Dergisi*, 0(1), 77-104.

- Jessop, B. (1994). Post-Fordism and the State. (ed. Ash Amin) içinde, *Post-Fordism A Reader* (s. 251-279). Blackwell Publishers Ltd., England.
- Kalleberg, A. L. (2000). Nonstandard Employment Relations: Part-Time, Temporary and Contract Work. *Annual Review of Sociology*, 341-365. <https://www.jstor.org/stable/223448> (18.04.2022).
- Kalfa Topateş, A. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Kadın Yoksulluğu. *Sosyal Politika Sosyolojik Açılımlar* (s. 113-123). Kafka Kitap Kafe Yayınları, Denizli.
- Kan, A. (2016) Kırsal Alanda Kadın ve Yoksulluk. *TÜRKTOB Dergisi*, 52-56.
- Karabıyık, İ. (2012). Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 32(1), 231-260.
- Karaçöp, E. Y. (2019). Bazı Atipik Çalışma Modelleri Bakımından Kadınların Sosyal Güvenliği. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25(2), 1463-1485.
- Karadeniz, O. (2011). Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 0(29), 83-127.
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-15.
- Kaya, Z. (2011). “Türkiye'de Yoksulluk Analizi: Bir Probit Mode Uygulaması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.
- Kaymak, Ö. (2011). “Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kılınç, N. (2021). Atipik Çalışma ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık. *Enderun Dergisi*, 5(2), 103-116.
- Kocabaş, F., Besler, S. ve Canbey Özgüler, V. (2017). Ev Eksenli Çalışan Kadınlara Yönelik Niteliksel Bir Araştırma: Eskişehir El Sanatları Pazarı Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 178-201.
- Kömürcü, M. (2014). “Türkiye'de Yoksulluk Olgusu, Yoksullukla Mücadele Politikaları ve Gelir Dağılımı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kremen, E. ve Goldberg, G. S. (1990). The Feminization of Poverty: Discovered in America. G. S. Kremen içinde, *The Feminization of Poverty: Only in America?* (s. 2-15). Greenwood Publishing Group, New York.
- Kurşuncu, H. (2006). “Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kutlu, D. ve Erdoğan, S. (2014). Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 2(41), 63-114.

- Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45(1), 1-28.
- Kümbetoğlu, B. (2021). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kürkçü, A. (2021). “*Kent İçi Ulaşımında Kadın Emeği: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Ekseninde Otobüs Şoförü Kadınlar*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Lim, L. (1990). “Women’s Work in Export Factories: The Politics of a Cause” Persistent Inequalities, (ed. Irene Tinker), New York University Press, 101-122, New York.
- Mackenzie, S. (2002). Women in the City. 20. *Yüzyıl Kenti* (der. ve çev. Ayten Alkan ve Bülent Duru, s. 249-283) içinde. İmge Yayınevi, Ankara.
- Mies, M. (2011). *Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim: Uluslararası İş Bölümünde Kadınlar*, (çev. Yıldız Temurtürkan), Dipnot Yayınları, Ankara.
- Mingione, E. (1996). Urban Poverty In The Advanced Industrial World: Concepts, Analysis And Debates. (ed. Enzo Mingione) içinde, *Urban Poverty and The Underclass: A Reader* (s. 3-41). Blackwell Publishers, USA.
- Mitchell, A. W. ve Özgüç, N. (2000). Şehirlerin Alternatif Alışveriş Mekanları: İstanbul’da Haftalık Pazarlar . *Tasarım+Kuram*, 1(2), 35-58.
- Mitra, A. ve Chakrapani, C. (1995). Rural-to-Urban Migration - Access to Employment, Incidence of Poverty and Determinants of Mobility. *Indian Journal of Social Work*, 377-386.
- Moghadam, V.M. (2001). “Women, work and economic restructuring: A regional overview”, *The Economic of Women and Work in the Middle East and North Africa*. 4(0), 93-116, Emerald Publishing Limited. doi: 10.1016/S1094-5334(2001)4.
- Moghadam, V. M. (2005). The "Feminization of Poverty" and Women's Human Rights. *SHS Papers in Women’s Studies/ Gender*. UNESCO, France.
- Nienhueser, W. (2005). Flexible Work = Atypical Work = Precarious Work? Introduction to the Special Issue. *Management Review*, 16(3), 299-303. doi:10.5771/0935-9915-2005-3-299.
- Oakley, A. (1985). *Sex, Gender and Society*. Gower Publishing Company Limited, England.
- Odabaş, U. K. (2018). Tarihsel Süreçte Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Habermas. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 22(Özel Sayı), 2051-2066.
- OECD. (2020). nPart-time employment rate. doi:10.1787/f2ad596c-en (18.04.2022).
- OECD. (2020). Temporary employment. doi:10.1787/75589b8a-en (18.04.2022).
- OECD. (2022). Gender wage gap (indicator). doi:10.1787/7cee77aa-en (18.04.2022).
- OECD. Employment by education level. doi:10.1787/26f676c7-en (18.04.2022).

OECD. Self-employment rate. doi: 10.1787/fb58715e-en (18.04.2022).

Ökdemir, E. S. (2018). “*Gündelik Müdahaleci Eylemlerin Kurduğu Geçici, Değişken Kamusal Mekanlar: Semt Pazarları*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özbek, O. (2001). “*Dünya’da ve Türkiye’de Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluğun Analizi ve Çözüm Önerileri*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Özdemir, A. ve Yıldırım, S. (2013). Yapabilirlikten Yoksulluk Bağlamında Türkiye’de Kadın Yoksulluğu. *Emek ve Toplum Dergisi*, 2(4), 51-83.

Özgür, E. F. (2017). Kamusal Alan ve Kamusal Mekan Perspektifinden Kentleşme ve Planlama. (der. Fatma Ünsal, Ebru Firidin Özgür ve T. Melih Görgün) içinde, *Bir Kenti Anlamak: Sinop Yaz Atölyesi*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Özşekerli, T. (2016). “*Ne Kamusal Ne Özel Alan: Yeni Medya*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Öztürk, S. ve Aldan, A. (2020). Kadın İşgücüne Katılımında Artışın Belirleyicileri: Kuşak Etkisinin Ayırıştırılması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 21(2), 141-156.

Öztürk, Ş. (2008). Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 606-634.

Öztürk, Y. (2015). “*Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: İHH Örneği*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Padır, A. B. (2020). “*Yoksulluk Sorunu ve İstanbul’da Yaşayan Bireylerin Yoksulluk Algısı Üzerine Bir Uygulama*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Pehlivan, U. (2009). “*Atipik İstihdamda Örgüt İklimi ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Raghuram, S., London, M. ve Larsen, H. H. (2001). Flexible employment practices in Europe: country versus culture. *Int. J. of Human Resource Management*, 12(5), 738-753. doi:10.1080/09585190110047811.

Rahnema, M. (2009). *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*. (çev. Şule Ünsaldı) Özgür Üniversite Yayınları, Ankara.

Rasmussen, D. W. (1994). Spatial Economic Development, Education and the New Poverty. *International Regional Science Review*, 16(1), 107-117.

Ravallion, M. (2001). Growth, Inequality and Poverty: Looking Beyond Averages. The World Bank.

Razavi, S. (1999). Gendered Poverty and Well-being: Introduction. *Development and Change*, 30(3), 410-432. doi:10.1111/1467-7660.00124.

Sen, A. (1983). Poor, Relatively Speaking. *Oxford Economic Papers*, 35(2), 153-169. <https://www.jstor.org/stable/2662642> (22.06.2022).

- Sen, A. (2000). Social Exclusion: Concept, Appliation,and Scrutiny. Asian Development Bank, Philippines.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. (çev. Yavuz Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sertkan, M. ve Güloğlu T. (2003). Yeni Teknolojilerin Çalışma İlişkilerine Etkileri. *Kamu-İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7(2), 1-13.
- Sevim, S. A. ve Kuzgun, Y. (2004). Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 14-27.
- Sipahi, E. B. (2005). Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 173-189.
- Smith, A. (2009). Taxes Upon Consumable Commodities. A. Smith içinde, *An Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations* (s. 676-706). MetaLibri Digital Library. https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf (25.04.2022).
- Sönmez, A. ve Alp, E. (2011). (ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü'nün) 177 Sayılı Evde Çalışma Sözleşmesi . *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi* , 23(5-6), 16-27.
- Symanski, R. and Webber, M. J. (1973). Periodic Markets: An Economic Location Analysis. *Economic Geography*, 49(3), 213-227. <https://www.jstor.org/stable/143127> (21.04.2022).
- Şahan, G., Altaç, İ., Yasa, H. D., Ay, F. ve Şen, Ş. (2014). Eğitimci Gözüyle Bartın Kadınlar Pazarında Çalışan Kadınların Hayat İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 416-434.
- Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*, 36(4), 51-67.
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, H. B. (2014). Atipik İstihdam Şekillerinin Sosyal Güvenlik Kapsamında Değerlendirilmesi. *Sosyal Güvence Dergisi*, 0(5), 137-167.
- Tax, S. (1963). *Penny Capitalism: A Guatemalan Indian Economy*. The University of Chicago Press, Washington.
- Taylor, S. (2019). *The psychology of pandemics: Preparing for the next global outbreak of infectious disease*. Cambridge Scholars Publishing, UK.
- Temiz, H. E. (2004). Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması. *Çalışma ve Toplum*, 2(2), 55-80.
- Temiz, H. E. (2008). Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri. *Çalışma ve Toplum*, 2(17), 61-100.
- The World Bank (2021). *PovcalNet: an online analysis tool for global poverty monitoring*. The World Bank. <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/home.aspx> (05.01.2022).

- Thinker, I. (1990). *Persistent Inequalities : Women and World Development*. Oxford University Press, New York.
- Thornton, J. (2001). The Kuznets inverted-U hypothesis: Panel Data Evidence from 96 Countries. *Applied Economics Letters*, 8(1), 15-16. doi: <https://doi.org/10.1080/135048501750041213>.
- Tilev, F. (2018). Esnek Çalışma ve Kadın İstihdamı. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 121-150.
- Tire, O. (2017). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Kadın Yoksulluğu. *Mavi Atlas*, 5(1), 97-112.
- Toksöz, G., Özkazanç, A. ve Poyraz, B. (2001). Kadınlar, Kalkınma ve Sosyal Adalet. *Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM)*, Ankara.
- Toksöz, G. (2015). Kadınlar İşgücü Piyasasının Neden Dışında? Kapitalizm ve Patriarka Temelinde Bir Analiz. (der. Yıldız Tar) içinde, *Çalışma Hayatında Ayrımcılık ve Ayrımcılığa Karşı Mücadele* (s. 37-56). Kaos GL Yayınları, Ankara.
- Topateş, H. (2017). Küreselleşme ve Emeğin Feminizasyonu, *Sosyal Politika: Sosyolojik Açılımlar* (s. 243-273). Kafka Kitap Kafe Yayınları, Denizli.
- Topateş, H. (2021). *Modernizmden Postmodernizme Arendt Felsefinde Çalışma ve Düşünce*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Topgül, S. (2013). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 277-296.
- Tunçel, H. (2018). Türkiye’de Geleneksel Ticaret Merkezi Olarak Pazarlar ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi. (ed. Ferhat Arslan, Arife Karadağ ve Pervin Aksak) içinde, *Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye* (s. 416-443). Gazi Kitabevi, Ankara.
- TÜİK. (2020). Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı (22.03.2022).
- TÜİK. (2020). Yoksulluk Riski %60 Olan Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları. Türkiye İstatistik Kurumu. (22.03.2022).
- TÜİK. (2021). Esas işinden dolayı sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmayanlar. (16.04.2022).
- TÜİK. (2021). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2020. Türkiye İstatistik Kurumu. (16.04.2022).
- TÜİK. (2021). İşgücü İstatistikleri. (16.04.2022).
- TÜİK. (2022). *Türk Aile Yapısı Araştırması, 2021*. Türkiye İstatistik Kurumu.(23.04.2022).
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı (2020). *Koronavirüs Salgını ile Mücadele Kapsamında Pazar/Satış Yerleri İle İlgili Ek Genelge*. <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-salgini-ile-mucadele-kapsaminda-pazar-satis-yerleri-ile-ilgili-ek-genelge> (05.01.2022).

- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı Hal Kayıt Sistemi, (2019). Hal Kayıt Sistemi Bildirimci İstatistikleri, Ankara. <http://www.hal.gov.tr/Sayfalar/Bildirimci-istatistikleri.aspx> (30.04.2022).
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. *Çalışma ve Toplum*, 0(2), 25-40.
- UNDP. (2001). *Human Development Report 2001*. UNDP. http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/reports/262/hdr_2001_en.pdf (28.11.2021).
- UNDP, B. M. (2020). *İnsani Gelişme Raporu 2020 Önümüzdeki Sınır İnsani Gelişme ve Antroposen*. New York. (02.12.2021).
- Uzgören, G. (2021). Semt Pazarlarının Kentsel Yaşamda Sosyallik Temelli Kamusalılığın Geliştirilmesindeki Rolü. *Tasarım+Kuram Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 17(32), 1-19.
- Ünal, M. ve Can, B. A. (2016). Semt Pazarcıları ve Pazarlama Yapıları: Kocaeli İli Merkez İlçe Örneği. *XII. Tarım Ekonomisi Kongresi*, (s. 553-562).
- Ünlü, H. Ve Türk, T. (2016). Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası Türkiye Örneği. *Vizyoner Dergisi*, 7(14), 93-104.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç., Şenol Cantek, F. Ve Çakmak, Ş. (2014). Evin içindeki sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile özel “ara”sında kalanlar. (der. Funda Şenol Cantek) içinde, *Kenarın Kitabı "Ara"da Kalmak, Çeperde Yaşamak* (s. 121-159). İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Vural, İ. Y. ve Aktan, C. C. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. (ed. Coşkun Can Aktan) içinde *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, (s. 1-32), Hak İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- Walby, S. (2016). Patriyarka Kuramı, Dipnot Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, N. (2008). “*Sivil Toplum Kuruluşları ve Yoksulluk*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Yanardağ, M. Z., Özmete, E. ve Zubaroğlu Yanardağ, M. (2016). Erkeklerin Bakış Açısıyla Toplumsal Cinsiyet Roller: Kadın ve Erkek Olmanın Değeri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 91-108.
- Yarar, B. (2015). Küresel Yoksulluk İçinde Kadın Yoksulluğu, Küresel Kadın Hareketi İçinde Yoksulluk Odaklı STK’lar. *Fe Dergisi: Feminist Eleştiri*, 7(1), 32-45.
- Yavuz, A. (1994). “*Esnek Çalışma ve Endüstri İlişkilerine Etkisi*”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yeşilkaya, F. ve Topalhan, T. (2017). Kadın Yoksulluğunu Belirleyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi. *KARATAHTA İş Yazıları Dergisi*, 0(9), 55-82.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, M. ve Arpacıoğlu, Ö. (2011). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 60-76.

- Yılmaz, M. (2015). İleri Endüstriyel Toplamlar ve Kentsel Yoksulluk. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 215-227.
- Yılmaz, S. (2006). “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yoksullukla Savaşım Politikaları İçindeki Yeri (Eskişehir Örneği)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yılmaz, Z. (2006). ÖZEL ALAN-KAMUSAL ALAN AYRIMININ TARİHSEL TEMELLERİ "ANTİK YUNAN". *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(14), 360-371.
- Yonca, D. (2021). “Ev-Eksenli Çalışan Kadının Toplumsal Cinsiyet Algısı: Balıkesir Hanımeli Pazarı Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Yücesoy, E. Ü. (2013). Constructing the Marketplace: A Socio-Spatial Analysis of Past Marketplaces of Istanbul. *Built Environment*, 39(2), 190-202. doi: <https://doi.org/10.2148/benv.39.2.190>.
- Yüksel, İ. ve Kardam, F. (2004). Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk. *Nüfusbilim Dergisi*, 26(1), 45-72.
- Yüksel, İ. (2004). Çalışma Yaşamı Kalitesinin Tipik ve Atipik İstihdam Açısından İncelenmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), 47-58.
- Zeilstra, J. E. (2017). Labour force participation rates at the regional and national levels of the European Union: An integrated analysis. *Papers in Regional Sciences*, 86(4), 525-549. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1435-5957.2007.00136.x>.
- Zeytinoğlu, E. (2012). Çalışma Barışına Katkısı Olabilecek Bir Sistem: Esneklik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 157-175.

Ek-1 Görüşme Formu

Sosyo-demografik Sorular

1. Kaç yaşındasınız?
2. Medeni durumunuz nedir?
3. Eğitim durumunuz nedir?
4. Çocuğunuz var mı? Varsa kaç tane?

Gündelik Yaşam ve Sosyal Hayat

1. Bir gününüzün nasıl geçtiğini anlatır mısınız?
2. Bir gün içerisinde kendinize ne kadar zaman ayırırsınız?
3. Evde bakımından sorumlu olduğunuz çocuk veya başka hane üyeleri var mı? Varsa onlara yeterince zaman ayırabiliyor musunuz?
4. Ev ve iş dışında sosyal hayatınız var mı?

Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvence

1. Pazarda satış yapma fikriniz nasıl oluştu? Aile büyüklerinizde pazarda satış yapan var mıydı?
2. Bu işe başlarken sizi destekleyen oldu mu?
3. Eşiniz çalışmanız hakkında ne düşünüyor?
4. Tezgâh açıp satış yapmak için izin alma süreci sizin için nasıl işliyor? Zorluk yaşıyor musunuz?
5. Pazarcılığın iyi ve kötü yanları nelerdir?
6. Pazarda çalışmak yerine düzenli bir işte çalışmak ister miydiniz? Neden?
7. Haftada kaç gün, günde kaç saat çalışıyorsunuz?
8. Haftada birden fazla pazaryerinde satış yapıyorsanız, hangi pazaryerinden daha memnunsunuz? Neden?
9. Müşterileriniz/daimî olan müşterileriniz genelde kadın mıdır erkek mi?
10. Çalışırken karşılaştığınız sorunlar nelerdir? Sizi en çok zorlayan olay neydi? İş kazası, meslek hastalığı yaşadınız mı?
11. Sattığınız ürünleri nereden temin ediyorsunuz?
12. Sosyal güvenceniz var mı?
13. Pazarcıların haklarını korumak için kurulan Pazarcılar Derneği ve Pazarcılar Odası'nı biliyor musunuz? Üye misiniz?

Gelir Değerlendirmesi

1. Buradan kazandığınız gelir ortalama ne kadardır?
2. Geliriniz geçinmeniz için yeterli oluyor mu? Gelirinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
3. Buradan elde edilen gelir ile kendiniz için harcama yapar mısınız?
4. Başka bir gelir kaynağınız var mı? Hanede başka çalışan birileri var mı?

Pandemi Sürecinin Etkileri

1. Pandemi sürecinde en çok hangi konuda zorluk yaşadınız?
2. Pandemi sürecinde pazara çıkmadığınız durumlarda evden veya internetten satış yaptınız mı/ yapıyor musunuz?

Kadınların Yoksulluk Algıları ve Geleceğe Bakışları

1. Kendinizi yoksun hissediyor musunuz? Eğer hissediyorsanız nelerden yoksun hissediyorsunuz?
2. Yoksun hissettiğiniz ve çalışırken zorluk yaşadığınız konularda ne yapılabilir?
3. Kendinizi yoksul olarak görüyor musunuz?
4. Bu işi yapmaya devam etmek istiyor musunuz?
5. Gelecek planlarınız var mı?

ÖZ GEÇMİŞ

